

স্বৰ্গী-মূলক পাঁচ অক্ষীয়া নাট

কনৌজ-কুঁ বৰী

বা

হিন্দুস্থান-বিজয়

১ম অভিনয় নিশা—১লা নবেম্বৰ ১৯২৪

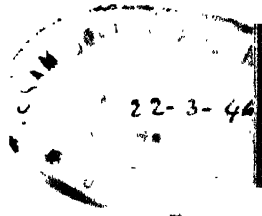
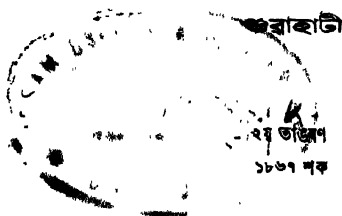
উত্তৰ গুৱাহাটী ছাত্ৰ-সমাজ, কুমাৰ-ভাৰত-মঞ্চ, গুৱাহাটী

ৰচক

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা এম-এ, বি-এল, বি-টি

উজান বজাৰ

গুৱাহাটী

বেচ ১৫০ পোনে দুটকা

Selling Agents.
Chapala Book Stall.
SHILLONG.

A'ssam Vernmer

সিদ্ধিলাল কলিতা বি-এছ-ছি
গ্ৰেজুৱেট স্কোলে
যোৰহাট

ছপা-কবোতা
শ্ৰীগোবিন্দৰ মুখাৰ্জি
কমলা প্ৰিণ্টিং ৱৰ্কছ
৩ কাশীমিত্ৰ হাট ষ্ট্ৰীট বাগবান্দাৰ
কলিকতা

নিবেদন

এই 'কনৌজ-কুঁৱৰী' নাটখনি ৰচনা কৰে। ১৯২৩ ছনত—কটন কলেজৰ ১ম বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ অৱস্থাত। ১৯২৪ চনৰ ১লা নবেম্বৰত উত্তৰ গুৱাহাটীৰ ছাত্ৰসমাজে পোন-প্ৰথমে ইয়াক কামৰূপ-ৰঙ্গমঞ্চত তোলে। সেই দিনা লিখকৰ নাটৰ প্ৰথম অভিনয়ৰ দিন হিচাপে আৰু ১৯২৬ চনৰ সবস্বতী পূজাৰ দিনা গুৱাহাটীৰ একতাসভাৰ সভাসকলে প্ৰথমে এই নাট অতি কৃতকাৰ্য্যতাৰে অভিনয় কৰা হিচাপে আমাৰ জীৱনৰ স্মৰণীয় দিন, গতিকে এই প্ৰসঙ্গতে সেই দুই অভিনয়ৰ প্ৰধান উদ্যোগী বন্ধুসকলৰ বিশেষভাবে শলাগ লৈছোঁ। তাৰ পিছতো হাতে-লিখা অৱস্থাতে কামৰূপ আৰু গোৱালপাৰা জিলাৰ গাঁৱে-ভূঞে বহু ঠাইত আৰু শিৱসাগৰ, জাঁজী, গোলাঘাট আদিৰ ৰঙ্গমঞ্চতো এই নাটৰ অভিনয় হৈ গৈছে—বহুতক নকল জোঁগাৰ নোৱাৰি বিমুখ কৰিবলগীয়াও হৈছিল। শ্ৰদ্ধাম্পদ শ্ৰীযুত পদ্মধৰ চলিহা এম-এ, বি-এল, শ্ৰীযুত উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী বি-এল, শ্ৰীযুত জীৱেশ্বৰ গোস্বামীদেৱৰ ৰচনাৰ কেইটামান গীত আমি এই নাটত ব্যৱহাৰ কৰিছোঁ। তেওঁলোক সকলোলৈকে আমাৰ আন্তৰিক শলাগৰ শব্দই আগবঢ়ালোঁ।

কেইবাজনো গধুৰ দাঙ্গিঅৰ বাব শোৱা বন্ধুৰ অসাৱধানতাত এই নাটখনিৰ আশা এৰি দিবলগীয়াই হৈছিল। অৱশেষত 'অসমীয়া' কাৰ্যালয়ৰ কৰ্মচাৰী বন্ধুবৰ শ্ৰীযুত নিত্যানন্দ বৰদলৈদেৱৰ অনুগ্ৰহত এটা পুৰণি নকল সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিছে এই নাট আজি পোহৰলৈ উলিয়াবলৈ সমৰ্থ হলে। বৰদলৈদেৱৰ গুচৰত আমি বিশেষ ধৰুৱা।

অবশেষত এয়েই কবলগীয়া যে মূলকথাও আমি লাগতিয়াল ভাবে বুঝিব
আলম লৈ আৰম্ভকমতে অসমীয়া নাট্যৰ উপযোগী উপাদান যোগ-
বিয়োগ কৰি এটা অজ্ঞানৰূত অপৰাধৰ বাবে ৰূপাপ্ৰার্থী হৈ এই নাট
ৰচনা কৰিছো। আমি যিসকল মুচলমানৰ চিত্ৰ আঁকিছো তেওঁলোক
আজিকালিৰ ভাৰতীয় মুচলমান নহয়—তেওঁলোক আছিল অতাবতীয় বিদেশী
মুচলমান, গতিকে এই নাটত যি সংঘৰ্ষ দেখুৱা হৈছে তাক আজিকালিৰ
ভাৰতীয় হিন্দু-মুচলমানৰ ভিতৰত হোৱা বিৰোধৰ নিচিনা বুলি ধৰিলে ভুল
কৰা হয়। আমি দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিছো—বিদেশী মুচলমানসকল অতীততে
ভাৰতলৈ আহিবলৈ কেনেকৈ সন্মোগ পালে। তদুপৰি আমাৰ প্ৰধানতম উদ্দেশ্য
ইয়াকে আঁকি দেখুৱা যে হিন্দুৰ শত্ৰু মুচলমান নহয়—হিন্দুৰ প্ৰধান শত্ৰু
হিন্দুৱেইহে। কবিৰ ভাষাত কবলৈ হলে—

“আধাৰ সন্তানবোৰ থাকে যদি মিলি
হয়নে ভাৰতভূমি আজি মৰিশালি ?”

আমাৰ উদ্দেশ্য কিমানখিনিটলৈ সক্ষম হৈছে বিচাৰ কৰিব বাইজে।
‘কনোজ-কুঁৱৰীয়ে’ও ‘নবকান্ধৱ’ৰ নিচিনাকৈ অসমীয়া নাট্যৰত সৰ্ববহী
হলেই আমাৰ ঘাই উদ্দেশ্য সাৰ্থক হব।

মঙলদৈ }
২০।৫।৩৩ }

বিনীত .
শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

এইবাৰ একেবাৰ

প্ৰথম তাঙৰণ 'কনৌজ-কুঁৱৰী' নাইকিয়া হবৰ আজি ভালমান দিন হ'ল । আগছোৱাত আন নতুন নাট ছপোৱাৰ ফালে মনোযোগ দিয়াত আক আজি কেই বছৰমান আপদীয়া মহাযুদ্ধৰ আহুতীয়া পৰিস্থিতিৰ বাবে ইমান দিনে 'কনৌজ-কুঁৱৰীয়ে' দ্বিতীয় বাৰ বাইজৰ আগত দেখা দিবলৈ সুযোগ পোৱা নাছিল । বাইজৰ ফালৰ পৰা হলে সদায় নেৰোপানী সাধনি চলিয়েই আছে । এতিয়া গ্ৰেজুৱেট ষ্টোৰৰ শ্ৰীযুত সিদ্ধিনাথ কলিতাদেৱে যুদ্ধৰ বজাৰত জুইত জাহ দি এই নাটৰ ২য় তাঙৰণৰ প্ৰকাশৰ ভাৰ লোৱাত আমিও সকাহ পাই তেখেতক ধন্যবাদ দিলো । এটা দৰ্শন আৰু দুই একাকি শুনিবলৈ ভাল-নলগা বচন কমোৱা আৰু দুই এটা গীত সলাই দিয়াৰ বাহিৰে 'কনৌজ-কুঁৱৰী'ৰ পুৰনি সাজপাৰত আন একো নতুন টোপলি যৰা নাই । আশাকৰো আগৰ নিচিনাকৈয়ে আমাৰ এই মানসী সদাশয় বাইজৰ সুৱাগী হৈ থাকিব । ইতি—

গুৱাহাটী

১৯৮৮

বিনীত—

শ্ৰীঅতুল হাজৰিকা

—ঃ অৰ্পণ :—

মোৰ চিৰ-আৰাধ্য
পৰম কৰুণাময়ী জননী
শ্ৰীযুতা নিৰুপমা হাজৰিকানীৰ
শ্ৰীকৰ-কমলত

এইপাহি ভক্তি-ফুল।

চৰিত্ৰ সুন্নিহ

অনঙ্গপাল	দিল্লীৰ বজা
ভীষছা	ঐ মন্ত্রী
পৃথীৰাজ	আজমীৰৰ বজা
দেৱীসিংহ	ঐ সেনাপতি
জয়চাঁদ	কনৌজৰ বজা
অজয়সিংহ	ঐ যুৱৰাজ
বিজয়সিংহ	ঐ সেনাপতি
মোহনলাল	ঐ বিদূষক
সমৰসিংহ [ৰাজৰ্ষি]	মেৱাৰৰ ৰাণা
চাহাবুদ্দিন [মহম্মদ খোৰী]	বজনিৰ চুলতান
কুটুবুদ্দিন	ঐ সেনাপতি
গিয়াছুদ্দিন	ঐ সহচৰ

ভিল-ছৰ্দ্দাব, ভিল-সেনা, মাতাল, কৰদৰজাসকল, মিত্ৰৰজাসকল, নিমজ্জিত-
ৰজাসকল, চাৰণসকল, ছয়বী, নগৰপাল, বাগৰ-বালিকাসকল, বৰাগী আদি ।

শিকতা

শ্যামতমাতা			
সংযুক্তা	কনৌজৰ ৰাজকুঁৱৰী
বিজয়া	ঐ সখী
দিলজান	খোৰীৰ ৰক্ষিতা

সখীসকল আদি ।

প্ৰস্তাৱনা

[হিন্দু-শিখৰত ভাৰত-মাতা উপক্ৰিষ্টা ; চৰণ-ভগত পূজা-নিবৃত্ত
গৈবিকবসন পৰিহিত ব্ৰহ্মচাৰী বালক-বালিকাসকল ।]

—ব্ৰহ্মচাৰী বালক-বালিকাসকলৰ গীত—

“অতীত-কীৰ্ত্তি-মণ্ডিতং মহৰ্ষি-আৰ্য্য-বন্দিতং ।
কৰ্কৰু-সুব-বজ্জনং নমামি মাতৃ-চৰণম্ ॥
প্ৰকৃতি-বাগ-বজ্জিতং বিহঙ্গবৃন্দ-কুজিতং ।
তুৰাব-মালাভৰণং নমামি মাতৃ-চৰণম্ ॥
অশুয়া-স্বাৰ্থ-দাহকং হৃদয়-ব্যাপ্তি-সাধকং ।
অমৃত-মৃত্যু-কাৰণং নমামি মাতৃ-চৰণম্ ॥
স্বকবি-হন্দ-স্পৃজিতং সতীৰ-জ্যোতিৰ্ভূষিতং ।
বীৰেশ্ব-বীৰ্য্য-ধাৰণং নমামি মাতৃ চৰণম্ ।
অশেষ-তীৰ্থ-চূষিতং মুমুকু-ভৃঙ্গ-গুজিতং ।
অদেপভক্ত-শৰণং নমামি মাতৃ-চৰণম্ ॥”

কনোজ-কুৰাঁৰী

প্রথম অঙ্ক

প্রথম দর্শন

দিল্লী—অক্টোবৰ

বোগ-শযাত দিল্লীৰ অনঙ্গপাল, কাবত আজমীৰবাজ পৃথীৰাজ,
কনোজবাত জয়চাঁদ আৰু দিল্লীৰ মত্ৰী ভীমছ।

অনঙ্গ। মোৰ আৰু জীৱনৰ বেছি সময় নাই। সংসাৰ এৰি যাবলৈ
সময় হৈছে। এয়েই সকলোৰে লগত শেষ দেখাদেখি। পৃথীৰাজ! জয়চাঁদ!
আহ, বাচাইঁত! ওচৰ চাপি আহ। এবাৰ হেপাহ পলুৱাই চাই লওঁ।
শেষবাৰ আলিঙ্গন কৰোঁ। আহ, বাচাইঁত! আহ।

পৃথী। ককাদেউতা!

জয়। ককাদেউতা!

অনঙ্গ। আহা! কি স্নমধূৰ কণ্ঠস্বৰ! বাচাইঁত! তহঁতৰ কোমল
কণ্ঠৰ মাত শুনি মোৰ হৃদয় শীতল পৰিছে। মাত, এতিয়াই মাতি ল। আজিয়েই
ককাদেউতা ককাদেউতা বুলি চিয়ঁৰি টেটু ফালিবৰ সময়। সময় বেছি নাই।
ককাদেউতাৰ সিপুৰ্ণিতৈ যাবলৈ প্ৰস্তুত হৈছে।

জয়। ককাদেউতা!

অনঙ্গ । বলি কিয় ? ক, কি কব খুজিছিলি বাচা ?

জয় । আপুনি আমাক এবি যাবলৈ খুজিছে সঁচা, কিন্তু জাৰ আগেয়ে দিল্লী-সিংহাসনৰ এটা যুগত মীমাংসা কৰি থৈ যোৱাটো উচিত বিবেচনা কৰোঁ।।

অনঙ্গ । অৱশ্যে ঠিক কথাকে মনত কৰিছ বাচা ! মন্ত্ৰী ! মন্ত্ৰী !

ভীমছা । মহাৰাজ ! আদেশ কৰক ।

অনঙ্গ । তুমি আছা—বেচ । জয়চাঁদ আছে—সোৱা বস্তি জলি আছে— স্বৰ্গত দেৱতাসকল আছে । হৰ—আক কাকো নেলাগে । মই এই মুহূৰ্ত্ততে দিল্লী-সিংহাসন পৰিত্যাগ কৰিলোঁ।। মই আক দিল্লীখন নহওঁ । সকলো সাক্ষি থাকিবা । মোৰ পৰিৱৰ্ত্তে পৃথ্বীৰাজ—

জয়, [গুঞ্জেবে] ককাদেউত !

অনঙ্গ । কাস্ত হ বাচা ! মোৰ অবিহনে দিল্লী-সিংহাসন পৃথ্বীৰাজৰ ।

জয় । কি কাৰণে জয়চাঁদ সেই অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত ?

অনঙ্গ । সেইবাবে তই বেজাৰ নেপাবি বাচা ! মই বহুত ভানি-চিন্তি এই কাম কৰিছোঁ—যোগ্যতাৰ পুৰস্কাৰ দিছোঁ।। সম্বন্ধত পৃথ্বীৰাজ তোৰ ভায়েৰ হৰ । সেই নিমিত্তে তই বেয়া পোৱা উচিত নহয় ঈশ্বৰে তোৰ মঙ্গল কৰক ।

জয় । পৃথ্বীৰাজ যোগ্য আৰু জয়চাঁদ অযোগ্য ?

অনঙ্গ । জয়চাঁদ ।

জয় । কিহৰ জয়চাঁদ ? জয়চাঁদৰ লগত তোৰ সম্বন্ধই বা কি ? বুদ্ধ ! তোৰ সিংহাসনৰ নিমিত্তে জয়চাঁদে আশাপালি বৈ থকা নাই । তোৰ সিংহাসন নেপালে জয়চাঁদ মৰি নেযায় । কিন্তু নিশ্চয়কৈ জানিবি—পৃথ্বীৰাজক যোগ্য আৰু জয়চাঁদক অযোগ্য বুলি ভবাটো তোৰ নিতান্ত ভুল । তই জীয়াই

ধাক্কোতেই এই মহাভুল শুধাই যা। চাই যা—অযোগ্য জয়চাঁদৰ এই
তবোৱালৰ আঁহাতৰ পৰা পৃথীৰাজক তাৰ যোগ্যতাই বন্ধা কৰিবলৈ কিমান
দূৰ সক্ষম। পৃথীৰাজ ! (পৃথীৰাজক আশ্ৰয় কৰে ।)

পৃথী। ককাদেউতা !

অনঙ্গ। আত্মৰক্ষা কৰ বাচা !

(পৃথীৰাজ আৰু জয়চাঁদৰ তবোৱাল-বৃদ্ধ। জয়চাঁদৰ পৰাজয় ।)

পৃথী। কান্ত হোৱা কনৌজৰাজ ! চোৱা—এবাৰ সৌ বৃদ্ধ ককাদেউতাৰ
মুখখনিলৈ চোৱা। কিবা কণ্ঠ কণ্ঠ বুলি কব নোৱাৰি আমাৰ কালে কেনেকৈ
চাই আছে। ভেঙৰ মৰণ-শয্যাৰ চৌপাশ শোণিতেয়ে কলুষিত কৰিলে ঈশ্বৰে
কেতিয়াও আমাৰ উন্নতি নকৰে।

জয়। নকৰিগেই ভাৰ্জন কথা। শুন বাতুল বৃদ্ধ ! আজি এই
ৰাজকাৰেঙৰ মাজ-মজিৰাত পদাঘাত কৰি তোৰ মৰণ-শয্যাৰ কাৰত জয়চাঁদে
তত্ত্বিত্ব-বাণী কৰি যায়—এই ক্ষুদ্ৰ ফিৰিঙতিৰ পৰাই এদিন মহা ষাণ্ডৱদাহ
হব। যি পৃথীৰাজক তই আজি দিল্লী সিংহাসন অৰ্পণ কৰিলি সেই
পৃথীৰাজৰ শ্মশানত এদিন প্ৰেত জয়চাঁদে তাণ্ডব নৃত্য কৰি ইয়াৰ প্ৰতিশোধ
লব। সেই নিদাকণ দৃশ্য দেখি নবককুণ্ডত পচি থকা তোৰ আত্মাই বেজাৰ
চকুলো টুকি বুকু ভাঙিব। সিদিনা বৃজিবি তোৰ কুকৰ্মৰ ফল !—সিদিনা
জানিবি জয়চাঁদ কোন ! বৃদ্ধ ! প্ৰতিশোধ—প্ৰতিশোধ—[বেগেৰে ধ্বনান ।]

অনঙ্গ। উস, বৰ অসহ্য ! বৰ যত্নণা ! সংসাৰ বৰ ভৱানক ! মই
আৰু ইয়াত থাকিব নোৱাৰোঁ। পৃথীৰাজ ! বিদায় ! ভগৱান ! [বিদায় ।]
পৃথী। ককাদেউতা !

[পৃথীৰাজ আৰু ভীমছাই দুবে কপালে হাত দি বহি পৰে ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

কনৌজ—ৰাজফুলনি

[বিজয়সিংহৰ প্ৰবেশ ।]

বিজয়। ভালপোৱা! ভালপোৱাৰ সাৰ-মৰ্ম কি? মট সংযুক্তাক
ভালপাওঁ—বৰ ভালপাওঁ। সংযুক্তাই জানো মোক ভালপায়? তেন্তে—এয়ে
নেকি ভালপোৱা? সংযুক্তা—সেই ধুনীয়া ছোৱালীটী! মোৰ আগতেই জন্মিল
—মোৰ আগতেই কাপোৰ পিন্ধা হ'ল—আক মোৰ আগতেই আজি যৌবনৰ
পাটবাগী হ'ল। তাইৰ লগত একেলগে উমলি-জামলি, একেলগে ধূলি-খেলা
খেলি ময়ো জীৱত পথত আগবাঢ়িছিলো। আমি দুয়ো ভাই ভনীৰ নিচিনাকৈ
মৰমৰ ভোলেৰে বান্ধ খাইছিলো। আজি সেই বান্ধ কোনে কাটি দিলে?
ধন্য কাল! যি সংযুক্তাই মোৰ সৰু ভনীটীৰ স্থান পূৰণ কৰিছিল, যি সংযুক্তাই
আজিও মোক বিজয় বিজয় বুলি মাতি তাত্ত্ব ভাবৰ ছেন্দোলনি তোলে, সেই
সংযুক্তাৰ হৃদয়-দুৱাৰত আজি মই প্ৰেম-ভিক্কাৰী! এবাৰ সংযুক্তাক স্মৃতি চাব
লাগিব—তেও মোক ভাল পায় নে নেপায়! মোৰ প্ৰেমৰ প্ৰতিদান পায় নে
নেপায়? নিশ্চয় পায়। সংযুক্তা ইমান নিষ্ঠুৰা নহয়। সোৱা, তেওঁ আহিছেই।

[বিজয় একাধাৰী হৰ। সংযুক্তা, বিজয়া আৰু সখীসকলৰ প্ৰবেশ।]

সংযুক্তা, সখীসকল।

—গীত—

বইছে ধীবে'

মন্দ মলয়া

ধৰিছে বিহগে ললিত তান,—

হাঁহে উলাহতে

ফুলবাগীহঁতে

পাই স্বাস্থ্যৰ মধুৰ দান।

উষাৰ কিৰণে

হেঙুলি বহনে

উজ্জ্বললে তাতে হৰষিত মনে,

নাচি-বাগি হাঁহি

উটি-বুৰি ভাহি

গাওঁ আহাঁ, সখী ! আনন্দ গান ।

[সখীসকলৰ গ্ৰহণ ।]

সংযুক্তা । ঋতুৰাজ বসন্তৰ আগমনৰ লগে লগে আমাৰ সংযুক্তা সখীও
বাংখালী, উলাহী। ঠিক যেন এটা চাই-খাক চাই-খাক জাকি-মাৰি-উৰা
পৰিলাহে ।

সংযুক্তা । খাওকচোন বাক, তোমাৰ মস্তকৰ খুন্সীকটো পিছতো মেলি
দিবা। এতিয়া অলপ প্ৰকৃতি-বাণীৰ বেহকপ চাওঁ। সৌ চোৱাচোন,
পলাশ কেইজুপিলৈ। গোটেইখন আকাশৰ গাতে ফাঁকু-গুৰি চতিয়াই
বঙা কৰি পেলালে ।

বিজয়া । বিজয়াই তোমাৰ আনন্দ-প্ৰতিমা বিসৰ্জন নিদিয়ে।
কৈ যোৱা সখী ! (হঠাৎ বিজয়ক দেখি) সৌৱা দেখোন বিজয় !

সংযুক্তা । বিজয় !

বিজয় । সংযুক্তা !

সংযুক্তা । তুমি ইয়াত অকলৈ ?

বিজয় । লগ কত পাম সংযুক্তা ? বিজয় সংসাৰত অকলশৰীয়া ।

সংযুক্তা । মিছা কথা বিজয় ! তুমি কেতিয়াও অকলশৰীয়া নোহোৱা ।

বিজয় ! তোমাৰ কথা বৃজিবলৈ মোৰ শক্তি নাই সংযুক্তা !

সংযুক্তা । শুনা বিজয়, তোমাৰ দেখোন লগেবেই সংসাৰ ভৰি আছে ।
অৱশ্যে আহোঁতে অকলশৰীয়া হৈ আহিছিলো আৰু বাওঁতেও অকলশৰীয়া হৈ
যাবা। কিন্তু মাজতে এই জ্ঞানি-কুটুমৰ মহামেলা । এই মহামেলাত প্ৰবেশ

কবিও তুমি তোমার মিডিবকুটুম নাই বুলি মিছা মাতিছা কেলেই বিজয় ? সাগবর বুকত ভাহি থাকি পানী নেদেখা বুলি কলে বিশ্বাস কবিব কোনে ? হয়নে নহয় কোরা বিজয় !

বিজয়। তুমি যেনেকৈ কথা কোরা, মোর পক্ষে তাৰ উপযুক্ত সমিধান দিবলৈ যোৱাটো বিড়ম্বনা মাথোন। মোক ভালকৈ বুজাই দিয়া সংযুক্তা ! তোমাৰ কথাৰ প্রকৃত মৰ্ম। মই জানো—মই বিশ্বাস কৰোঁ,—সংসারত মই অকলশৰীয়া। মই কিয়—যাকে সোধা সেয়ে এট একে কথাকে কব। তুমি কিন্তু আজি তাৰ বিপৰীতে কৈছা সংযুক্তা ! কোৱা, ভালকৈ কোৱা—মোক স্তৱ তন্নকৈ বুজাই দিয়া। সংসারত কাৰ কাৰ ওপৰত মোৰ অধিকাৰ আছে মোক আঙলিয়াই দিয়া।

সংযুক্তা। সকলো তোমাৰ আপোন, সকলো তোমাৰ পৰ। কিন্তু এটা কথা জানিব লাগিব বিজয় ! তুমি আপোন কৰি লব জানিব লাগিব। মোক যদি আপোন কৰি লব জানা মই তোমাৰ আপোন। সখীক যদি আপোন কৰি লব জানা সখী তোমাৰ আপোন। যাকে তুমি আপোন কৰি লব জানা সেয়ে তোমাৰ আপোনাৰ হব। জান কি বনৰীয়া চৰাই এটাক পোহপাল দি চেনেহ চকুৰে চাব জানিলে সিও তোমাৰ নিচেই আপোন হব বিন্দয় !

বিজয়। নেলাগে আক। সংযুক্তা ! তোমাৰ কথাকে সঁচা বুলি মানি লালোঁ, কিন্তু জানিবা—এদিন তুমিয়েই তোমাৰ কথাৰ সত্যতা প্রমাণ কৰি দেখুৱাব লাগিব। মই এতিয়া আছিলোঁ। [প্রস্থান।]

বিজয়। সখী ! বিজয়ে কৈ যোৱা কথাৰ অৰ্থ কি ?

সংযুক্তা। ময়ো ভালকৈ বুজিব নোৱাৰিলো। অম্বকোষ অভিধানখন আনাতৈগৈচোন।

বিজয়। মোৰ লগত হলে চূপতি ?

সংযুক্ত। অরশ্ৰে ।

বিজয়া। কিঙ্ক বিজয়ৰ লগত গীতা-ভাগৱতৰ দাৰ্শনিক ব্যাখ্যা নহয়নে ?

সংযুক্ত। তুমিনো কেতিয়াৰ পৰা ইমান বাংলাী হল৷ সখী ?

বিজয়া। যেতিয়াৰ পৰা তোমাৰ লগত একেলগে থাকিবলৈ সৌভাগ্য হৈছে ।

সংযুক্ত। তাৰ মানে ?

বিজয়া। আন একো নাই । পৰশ-পাথৰৰ সংযোগত সকলো সোণ হয় ।

সংযুক্ত। বাক তোমাৰ কথাৰ অৰ্থ জানিবলৈ বিজয়ক মতাই যাওক ।

কি কোৱা ?

বিজয়া। আজিলৈ সিমানখিনি অঙ্গুগ্ৰহ তোমাৰ হাততে ৰাহি থাকক ।

ৰূপহ ডেকা বিজয়ে বেজাৰ পাবও পাবে ।

সংযুক্ত। ৰূপহী গাভৰু বিজয়াৰ তেনে ইচ্ছা হলে, মোৰ একো আপত্তি নাই ! এতিয়া যাওঁ বলা ।

বিজয়া। বলা ।

[দুয়োৰো গ্ৰন্থান ।]

তৃতীয় দৰ্শন

দিল্লী—মঙ্গলা-চ'ৰা

[পৃথীৰাজ, জীমছা আৰু দেৱীসিংহ ।]

দেৱী । এই বাৰ তাৰ প্ৰতিফল দিম । বাৰেপাতি ভাৰতবাসীৰ ওপৰত
কৰা অকথনীয় অত্যাচাৰৰ প্ৰতিফল দিম ।

ভীম । মুখেৰে নহয় সেনাপতি ! কাৰ্য্যেৰেহে প্ৰতিফল দিব পাৰি ।

পৃথী । সেনাপতি ! তোমাৰ সৈন্য-সামন্ত সকলোবোৰ ভালদৰে প্ৰস্তুত
ঠেছেনে ?

দেৱী । ঠেছে মহাবাজ !

পৃথী । অস্ত্ৰ, শস্ত্ৰ, খাৰ-বাকদ ?

দেৱী । সকলো প্ৰস্তুত ।

পৃথী । তোমাৰ যুদ্ধ-সামগ্ৰীৰ খৰছৰ কাৰণে আৰু পঞ্চাচ হাজাৰ ৰূপ
মঞ্জুৰ কৰিলোঁ । সৈন্যবিলাকৰ বেতন বঢ়াই দিবা । যেন সকলোৱে সন্তুষ্ট হয়
আৰু বংমনেৰে প্ৰত্যেক মুহূৰ্ত্ততে নিজৰ প্ৰাণ পৰ্য্যাস্ত বলি দিবলৈকে সাজ
থাকে । বুজিছানে দেৱীসিংহ ?

দেৱী । বুজিছোঁ মহাবাজ !

পৃথী । যোৱা এতিয়া । মোৰ হাতৰ এই পত্ৰ দেখুৱাই ধনভড়ালীৰ জাতৰ
পৰা পঞ্চাছ হাজাৰ ৰূপ লৈ যাবা । (চিঠি লেখি দিয়ে ।)

দেৱী । যিবা আদেশ । (যাবলৈ উঠাত ।)

পৃথী । শুনা,—কালিলৈ মই তোমাৰ সৈন্য পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ যাম ।
সকলো যেন প্ৰস্তুত থাকে ।

দেৱী । যিবা আদেশ ।

[প্ৰস্থান ।]

পৃথী। মন্ত্রী! নিমন্ত্ৰণ পত্ৰবোৰ পঠিৱা হৈছেনে ?

ভীম। হৈছে মহাবাজ !

পৃথী। কোন কোন ৰজালৈ পঠাইছা আৰু কি লেখিছা ?

ভীম। লেখিছোঁ যে চাহাবুদ্দিন ঘোৰী দিল্লীৰ ফালে হিন্দুস্থান জয় কৰিবলৈ আহিব লাগিছে। প্ৰত্যেক ভাৰতসন্ধানেন যেন ধনে মনে প্ৰাণে গোট খাই পানেশ্বৰৰ পথাৰত নিদেশীৰ এই আক্ৰমণ বাৰ্থ কৰে। এই কথাৰে ৰীতিমতে বতলাই লিখি কনৌজ, গুজৰাট, মেৱাৰ আদি প্ৰত্যেক হিন্দুৰাজ্যলৈকে ভিনে ভিনে পঠিৱা হৈছে। কৰদ ৰাজ্য, মিত্ৰ ৰাজ্য এখনো বাদ পৰা নাই।

পৃথী। উত্তম। [প্ৰহাৰৰ প্ৰবেশ।]

প্ৰহাৰী। মহাবাজ ! চুৱাৰত চিতোৰৰ মহাৰাণী আহি বৈ আছে।

পৃথী। চিতোৰৰ ৰাণী ৰাজসি ! যোৱা মন্ত্রী ! সজ্জমেৰে ইয়ালৈ লৈ আঁগাইগৈ। [মন্ত্রী আৰু প্ৰহাৰীৰ প্ৰস্থান।]

পৃথী। ধন্ত এই ৰাজসি। নিমন্ত্ৰণ চিঠি পায়েই উধাতু খাই লবি। আহিছে ! সকলো ৰাজপুত ৰজাই যদি এনেদৰে হলাহেতেন !

[ৰাণী আৰু মন্ত্রীৰ প্ৰবেশ।]

পৃথী। আহক ৰাজসি ! মোৰ আলিঙ্গন গ্ৰহণ কৰক।

ৰাণী। মহাবাজ ! মই আপোনাৰ নিমন্ত্ৰণী-পত্ৰ পায়েই যেনে আহিলোঁ তেনে আহিছোঁ। বিদেশীৰ এই সঘন আক্ৰমণ বৰ অসহ্য হৈ উঠিছে। ঘৰনিৰ মাথুদে ওঠৰ বাৰ সমগ্ৰ হিন্দুস্থান লুটিপুটি নিলে। হিন্দুৰ দেৱদেৱীৰ মৰ্ম্মৰ স্তম্ভি চূৰ্ণ বিচূৰ্ণ কৰিলে। যুগ যুগান্তৰৰ পৰা শুপীকৃত হৈ থকা ধন সোণ ৰাশি লুটি নি সোণৰ ভাৰত-আইক কাঙালিনী কৰিলে। পুনৰ আজি ভাৰতৰ চুৱাৰ মুখত দহা চাহাবুদ্দিন। আমি ভাৰতসন্ধান হৈ চকুৰ আগতে কৰ্ম্মীৰ লাহনা দেখিও হাত সাৱটি বহি থকা উচিত হোৱা নাই।

পৃথ্বী। নিশ্চয় বাণা ! নিশ্চয় ।

বাণা। মই এই বাৰ নব আশা কৰি আহিছোঁ। যে ঠানেখনত দেশবৈবীৰ
এট আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ আপোনালোক প্ৰস্তুত হৈছে ।

পৃথ্বী। বিমান পৰা যায় চেটাৰ ক্ৰটি কৰা নাই ।

বাণা। মোকো তাকেই হে লাগে । এয়েই উপযুক্ত সময়—সোণালি
সুযোগ । এই বাৰ বিদেশীক ভালকৈ এশিকনি দিব লাগে । আন নহলেও
সিহঁতক এই শিক্ষা দিব লাগে যে হিন্দুস্থানত হিন্দু আছে,—হিন্দু পুৰুষৰ গাত
পুৰুষত্ব আৰু বীৰত্ব আছে । হিন্দু মৰা নাই,—হিন্দু জীয়াই আছে । ভাবি
চাওক মহাৰাজ ! দত্তা মামুদে সোমনাথ মন্দিৰ আক্ৰমণ কৰাৰ কথা । যেতিয়া
মামুদে সোমনাথ মন্দিৰৰ ভিতৰ সোমাই পূজাৰী পাণ্ডাইতৰ কাবোকোকালি
শুনিবলগীয়া হৈছিল তেতিয়া হিন্দুস্থানত হিন্দু আছিল নে নাছিল ? তেতিয়া
কোটি ভাৰত সন্তানে মামুদে মুক্তি ভঙাৰ কথা সপোনত শুনিছিল নে দিঠকত ?
ইয়াকো থিৰাংকৈ জানিব মহাৰাজ ! যিদিনাই বিধম্বীয়ে আহি হিন্দুৰ উপাত্ত
দেৱতাৰ গাত হাত দিছে সেই দিনাই জগতৰ বুৰঞ্জীত হিন্দুজাতিৰ পতনৰ
অধ্যায় আৰম্ভ হৈছে । মই কাপুৰুষেও তেতিয়া হাত সাৰাটি বহি থাকি
মহাপাপ কৰিলোঁ । এতিয়া মোৰ গাত যৌবনৰ বল-বীৰ্য নাই।—শৰীৰত
ডেকালি তেজ চলাচল নকৰে।—বাৰ্দ্ধক্যৰ হেচাত জৰ্জৰিত হৈছে। তথাপি
মহাৰাজ ! আপোনাৰ পত্ৰ পাই পুনৰ মেৰি হলি যোৱা কঁকাল পোন হৈ
উঠিছে—সোতেৰি-সোতোৰ ছালৰ মাজেদি তীব্ৰ বেগেৰে তপত তেজ
চলাচল কৰিছে । মহাৰাজ ! মই আপোনাৰ নিমন্ত্ৰণ বন্ধা কৰিবলৈ আহিছোঁ ।
মোক দেশবৈবীৰ তেজ পিবলৈ স্তুবিধা দিয়ক ।

পৃথ্বী। উত্তল নহব ৰাজৰ্ষি ! সোণকালে সেই স্তুবিধা পাব । বলক
এতিয়া বিশ্ৰাম-প্ৰাসাদলৈ ।

বাণা। বিশ্রামতেই স্থগিত জীৱনৰ বেছি ভাগ কটাই আজি মৰণৰ
 ক্ৰমাবলিৰ কাষ পাইছে। এতিয়া মোৰ একমাত্ৰ হাবিলাফৰ বস্ত্ৰ হৈছে—ভেজ,
 দেশবৈৰীৰ ভেজ। সেই ভেজ পিবলৈ পথ মুকলি হৈছে যেতিয়া—বলক,
 বিশ্রাম লভাত আপত্তি নাই। [সকলোৰে প্ৰস্থান]

চতুৰ্থ দৰ্শন

কনোজ—অশ্বেষপুৰ

[অজয়সিংহ আৰু সংযুক্তা।]

সংযুক্তা। দিল্লীৰ পৰা অহা দূতটোৱে কি বাতৰি আনিছিল ককাইদেউ ?

অজয়। যুজৰ বাতৰি।

সংযুক্তা। কৰ যুজ ককাইদেউ ? কাহানিকৈ হব ?

অজয়। আমাৰ যুজ—চাণাবুদ্দিনৰ সৈতে। সোণকালে হব।

সংযুক্তা। যুজ কেনেকুৱা মোক ভালকৈ বুজাই দিবনে ককাইদেউ ?

অজয়। আজলী ভনীটী ! যুজ কেনেকুৱা নেদেখিলে ভালকৈ বুজিব
 নোৱাৰি। মুঠতে কবলৈ হলে, যুজ বৰ ভয়ানক। যুজত মানুহে মানুহৰ ভেংচেৰে
 হাত বাঙলী কৰি আনন্দ কৰে।

সংযুক্তা। মোকো আপোনালোকৰ যুজ দেখুৱাবলৈ নিবনে ককাইদেউ ?

অজয়। পাগলী ! যুজতো সীতাৰূপ কিম্বা বাম-বাবলৰ যুজৰ ভাওনা
 নহয় যে তই চাব পাৰ। যুদ্ধক্ষেত্ৰত দৰ্শকৰ নিমিত্তে ঠাই নাই। থাকিলেও
 সেই ভীষণ দৃশ্য তই চাবি কেনেকৈ ? যুদ্ধক্ষেত্ৰত মানুহৰ হাঁহি-মাত খোৱালি
 দেখিবলৈ নেপাৰ। দেখিবি—ভূত-পিৰাচৰ তাণ্ডৱ নৃত্য। দেখিবি—সৰুসৰু অস্থি

কঙ্কাল,—শগুণ শিয়ালৰ বিকট দৃশ্য। শুনিবি—ধনুৰ টকাৰ, তিলৈৰ আঁহাৰ, তৰোৱাৰ বনৰ ননি, আৰু নৰ শোণিতেবেবাঙলী নৰ-পিশাচৰ হাঁচিৰ খলকনি। বন্ধকেন্দ্ৰত সূজলা সূফলা শস্ত-শ্ৰামলা পৃথিৱীৰ ভূৱনমোহিনী দৃশ্য নাই। আছে বক্তকলেৱৰা চামুণ্ডাকপিনী বহুমতীৰ বুকুৰে ধাৰ বৈ যোৱা শোণিতৰ বুকু ফাটি যোৱা মৰ্মভেদী দৃশ্য। আৰু বহুত আছে কিমান কম। সংযুক্ত! তই এনে হেন বণকেন্দ্ৰলৈ যাবি ?

সংযুক্ত। যাম ককাইদেউ! আপুনি কোৱা কথা সঁচা হয়নে নহয় চাই আহিম। অসম্ভৱক সম্ভৱ কৰি আহিম। মানুহে মানুহৰ ওপৰত কিমান নিৰ্দ্দয় ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে তাকো বুজি আহিম। মানুহেমানুহৰ বক্তপান কৰি কেনেকৈ মতলীয়া হয় সেই ভয়ঙ্কৰ দৃশ্য চাই আহিম। জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানৱ আৰু বক্তপায়ী বনৰীয়া জন্তুৰ মাজত কিবা পাৰ্থক্য আছেনে তাকো জানি আহিম।

অজয়। মই তোৰ মনৰ ভাব বুজিব পাৰিছোঁ। তোক মোৰ লগত নিয়াত একো আপত্তি নাই। কিন্তু এটা কথা, তই এই বিষয়ে দেউতাৰ অনুমতি লব লাগিব।

সংযুক্ত। লব লাগে লম: কিন্তু আপুনি মোক এৰি যুজলৈ যাব নোৱাৰে। মোক নিবই লাগিব ককাইদেউ! সোৱা দেউতাও আহিছেই।

[অৱচানৰ প্ৰবেশ]

জয়। অজয়!

অজয়। দেউতা!

জয়। আজি মোক বিচাৰি কোনোবা আহিছিল নেকি ?

অজয়। আহিছিল দেউতা! দিল্লীৰ দূত।

জয়। দিল্লীৰ দূত! উদ্দেশ্য কি ?

অজয়। হিন্দুৰাজ্য লুণ্ঠন কৰিবলৈ চাহাবুদ্দিন বোৰী ভাৰত মোমাইছেহি।

তালৈকে দিল্লীৰ পৃথীৰাজে আমাক সহায় খুজি নিমন্ত্ৰণ পত্ৰ দিছিল।

জয়। উত্তর দিলি কি ?

অজয়। আমি তেওঁ'ক সকলো বকমে সহায় কৰিবলৈ প্রস্তুত আছোঁ।
বুলি।

জয়। কি ! মই নজনটাক ইমান গুৰুতৰ কাম এটা কৰি পেলালি ?

অজয়। আপুনি যে বাজধানীৰপৰা আঁতৰত মৃগয়া কৰিবলৈ গৈছিল।
আপোনাৰ অহাত পলম হয় বুলি ময়েই সেই পত্ৰৰ উত্তৰ দি পঠিয়াইছোঁ।

জয়। মই অহালৈকে দূতটোক বাধি নথলি কিয় ?

সংযুক্ত। কিয় দেউতা ? আপুনি নোহোৱাত ককাইদেৱে ইয়াতকৈ
কত ডাঙৰ কাম কৰি পেলায়। কৰিবতো,—কৰিবলৈ তেওঁৰ অধিকাৰ
থাকে। আপোনাৰ অবিহনে বাজাৰ সকলো কাম তেওঁ কৰিব পাৰে।
আন দিনা আপোনাৰ খং হুঠে। আজি এটো সামান্য কামটো কৰোঁতেই
আপোনাৰ খং উঠিছে কেলেই দেউতা ?

জয়। খং হুঠি হব কি ? আনদিনাৰ কামৰ লগত আজিৰ কামৰ
ভুলনা নহয়।

সংযুক্ত। আপোনাৰ তেনেহলে যুৱৰ সপক্ষে মত দিয়া অভিশ্রায় নহয় ?

জয়। ওঠোঁ, নহয়।

সংযুক্ত। আপুনি শুনেহলে বাজপুত নহয় ? আপুনি শুনেহলে হিন্দু
নহয় ? বিদেশী বিধম্বীয়ে হিন্দুৰ যথাসৰ্ব্বস্ব অপহৰণ কৰি লৈ যাব আৰু
আপুনি বাজপুত হৈ,—হিন্দু হৈ, হাত সাৱটি বহি থাকিব নেকি দেউতা ?

জয়। তোক সেইবোৰ কথা বলকিব কোনে মাতিছে পাগলী ?
বাক, যি হৈছে হৈ গ'ল। বাজপুতে যি কথা দিছে কেতিয়াও তাৰ আনাথা
হব নোৱাৰে। বা অজয় ! সকলো ঠিক-ঠাক কৰগৈ। কাগিলৈ প্ৰান্তসতে
আমি দিল্লী অভিমুখে যাত্ৰা কৰিম।

অজয়। ভাল দেউতা !

(এহান।)

সংযুক্তা। ময়ো বাম দেউতা !

অজয়। কলৈ ?

সংযুক্তা। আপোনালোক যলৈ যায়।

অজয়। বুকলৈ ?

সংযুক্তা। এহা। ককাইদেৱে নিম বুলিছে—আপোনাৰ অল্পমতি পালে। যাম দেউতা ! আপোনাৰ ভৰিত ধৰিছে।—বাধা নিদিব। যাম দেউতা ! কওক, মোক অল্পমতি দিয়ক।

অজয়। যুদ্ধক্ষেত্ৰ তিকতাৰ নিমিত্তে নহয় পাগলী ! মূনিহৰ নিমিত্তে।

সংযুক্তা। তিকতাৰ নিমিত্তে কি ?

অজয়। এহা, ৰাজকাৰেং।

সংযুক্তা। আপুনি ইয়াত আছে কিয় ?

অজয়। ধকাত তোৰ আপত্তি কি ?

সংযুক্তা। তেস্তে মই যুদ্ধক্ষেত্ৰত ধকাত আপোনাৰ আপত্তি কিয় ?

অজয়। পাগলী ! মোক কথাৰে বান্ধিব আহিছ নহয়নে ?

শুন,—যুদ্ধক্ষেত্ৰ বৰ উন্নানক।

সংযুক্তা। ককাইদেউৰ মুখে সকলো শুনিছো। আপুনিও শুনক দেউতা ! আপোনালোকে তিকতাক হেয়জ্ঞান কৰা উচিত নহয়। তিকতা কেৱল ৰাজকাৰেংত পুৰুষৰ বিলাসৰ সামগ্ৰী নহয়। তিকতা পুৰুষৰ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী, সহধৰ্ম্মিনী। পুৰুষে যি কাম কৰে তিকতা কেতিয়াও তাৰ পৰা বঞ্চিত হব নোৱাৰে। ভগৱতী নিজে কাৰ্ত্তিক-গণেশৰ জননী, মহেশ্বৰ ধৰিণী, মহিষমৰ্দ্দিনী, চাৰুণ্ডাৰ্দ্ধাঙ্গিনী। কওক দেউতা ! মোক বাবলৈ দিবনে ?

অজয়। আক কোন বাব ?

সংযুক্তা । বিজয়া সখাও যাব । আমি আহত সৈন্যৰ গুপ্তধা কৰিম ।
জয় । বাক যাবি । তেস্তে এতিয়াৰ পৰাই সাজু হ'গৈ যা । [গৃহান]
সংযুক্তা । ভাল দেউতা ।

জয় । এই মাউৰা লৰা-ছোৱালী হাল লগত লৈমেই মোৰ মৰা-যজ্ঞণা ।
কৰোঁ বুলি মনৰ ইচ্ছামতে কাম এটা কৰিব নোৱাৰোঁ— কস্তব-পথত খোজ
দিব নোৱাৰোঁ । মেহৰ মাধা-ডোলেৰে বান্ধ খাট আছে । প্রতিজ্ঞা
কৰিছিলো—পৃথীৰাজৰ ওপৰত প্রতিশোধ লম । কিন্তু, সিহঁতৰ কথা শুনি
বিপৰীতে কাম কৰিবলৈ বাধা হলোঁ । কি কৰিম ? অপত্য-মেহ নৰ ভয়ঙ্কৰ ।
সময়ো চাত্ত আছে । [গৃহান ।]

পঞ্চম দর্শন

কনৌজ—তুৰ্গ

[বিজয়সিংহ ।]

বিজয় । সেই একে কথা । সেই একে জালা-যজ্ঞণা । তেওঁ কলে—মই
আপোন কৰি লব জানিলে তেওঁ মোৰ হব । মই যে তেওঁক আপোন কৰি
লবলৈ সদায় সাজু । তেওঁ মোৰ আপোনতকৈও বেছি আপোন । তেওঁৰ
কথা যদি সঁচা হয়—তেস্তে মই তেওঁক নেপাম কিয় ? মোৰ শৰীৰ আস্থৰ,
হৃদয় ব্যাকুল । কালিলৈ বাতিপুৱাই দিল্লীলৈ যাব লাগিব । কোনে জানে
কনৌজত মোৰ আকিৰেই শেষ হ'ব । যদি সেয়ে হয় তেস্তে ভালবেই কথা ।
এই অসহ জালা-যজ্ঞণা পৰিচালনা কৰিব । [অজয়সিংহৰ প্রবেশ ।]

অজয় । বিজয় !

বিজয় । কি অজয় ! অসময়ত দেখোন ?

অজয়। আহিবলৈ প্ৰয়োজন হৈছে, আহিছোঁ। তাৰ আকৌ
সময় অসময় কি আছে ?

বিজয়। প্ৰয়োজন কি ?

অজয়। কালিলৈ দিল্লীলৈ যাব লাগিব নহয় !

বিজয়। এৰা। তুমিও যাবা নেকি অজয় ? আৰু কোন যাব ?

অজয়। দেউতা যাব, মহি বাম, তুমি যাবা, তোমাৰ তলতীয়া সৈন্য-
সামন্তবোৰ যাব, সংযুক্তা বিজয়া যাব—বচ্।

বিজয়। সংযুক্তা বিজয়া ! যুদ্ধক্ষেত্ৰত নাৰী ?

অজয়। হলেই বা ! আচৰিত হ'বলগীয়া কি আছে ?

বিজয়। অৱশ্যে আচৰিত হ'বলগীয়া একো নাই—তথাপি ?

অজয়। সংযুক্তাক সুবিজ্ঞা। তাই ভালদৰে বুজাই দিব।

বিজয়। বাক থাওক। তোমাৰ প্ৰয়োজনৰ কথা কোৱা এতিয়া।

অজয়। দেউতাই তোমাক লগত লৈ মোক সৈন্যবোৰ পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ

দিছে।

বিজয়। এই নিশা ?

অজয়। এৰা, এই নিশা।

বিজয়। ইমান ডাঙৰ কি প্ৰয়োজন ?

অজয়। ঐতি কথাতে প্ৰয়োজন বিচাৰিলে কাম নচলে বিজয় ! তুমি
এজন সৈনিক। অস্ত্ৰখেলা, হিলেমবা আদি যুদ্ধ চৰ্চাৰ কথাহে তোমাৰ মুখত
শুৱায়। তৰ্কজালত সোমোৱা তোমাৰ পক্ষে অধিকাৰ চৰ্চা।

বিজয়। বেয়া নেপাবা ভাই !

অজয়। কেতিয়াও নেপাওঁ। ব'লা, সৈন্য পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ,
যাওঁ।

বিজয়। তুমি আগবাঢ়া অজয়! মই সাজপাৰ কৰি পাচতে গৈছোঁ।

অজয়। ভালকথা। [এহান।]

বিজয়। যি নহওক এটা আনন্দৰ বাতৰি পোৱা গৈছে। সংযুক্তাও
আমাৰ লগত বণলৈ যাব। মৰিব লগা হলেও শেৰবাৰ সংযুক্তাৰ ছুৱনমোহিনী
মুখখনি চাই লব পাৰিম! সংযুক্তা! সংযুক্তা! বিজয়সিংহৰ হৃদয়েশ্বৰী!
তৰ্কাস্ত্ৰ বিজয়সিংহই হাজাৰ বিজাৰ সৈন্য-সামন্তৰ অধীশ্বৰ হৈ নগৰৰ পিচত
নগৰ, ৰাজ্যৰ পিচত ৰাজ্য লুণ্ঠন কৰি কনৌজৰ সেনাপতিত্ব কৰিছে—সেই
বিজয়সিংহ আজি তোমাৰ দাসৰো দাস। [এহান।]

ষষ্ঠ দৰ্শন

দিল্লী—ৰাজসভা

[সিংহাসনত পৃথীৰাজ। আন দুখন আসনত জয়চাঁদ আৰু সমৰসিংহ

দুয়োকাৰে ভীষমা, দেৱীসিংহ, অজয়সিংহ, বিজয়সিংহ,

মিত্ৰবজাসকল, কৰদ-বজাসকল, সামন্তসকল,

সভাবদসকল আৰু চাৰণবিলাক

ভাষে ভাষে থিয়।]

চাৰণ।

—গীত—

“স্বাগত স্বাগত ভক্ত সমাগত হে বীৰবৃন্দ সুধী

ভৱিষ্য ভৱষা নমস্ত জননীৰ—স্বাগত জননিধি।

আজিওতো জিনি কত মৌন শতাব্দী বাজে তমু উল্লাস-গীত,

আজিও গগনে শ্ৰেভূৰ বাজে মহাশব্দ;—

জাগ্ৰত কৰি যত নাৰায়ণী সজ্ব ;—

আজিও মলয় মুহূ স্বাধীনতা-গন্ধে দশোদিশ কৰে আমোদিত ।

স্বাগত নব ৰবি, স্বাগত নাৰায়ণ, স্বাগত সত্যযুগ ;

জগত জিলিকে জ্যোতি জ্বলন্ত সত্যৰ

সচেতন শত কোটি সন্তান মন্ত্যৰ

তুমি কি অকলে আজি অন্ধকূপত পৰি লুকাবা নত মুখ ?

কিত্তেতু দৌৱাই শিব, কিহৰ নিৰাশাত, কিহৰ কৰিবা অভিমান ?

মিলিছেহি সবে চোৱা আপোন পাহৰি—

ভায়ে ভায়ে কোলাকুলি চেনেহে সাপৰি ।

—জয় জয় জগদীশ ! মঙ্গলময়, তয়ু ঠিচ্ছা পূব কৰা ভগবান ।”

[চাৰণসকলৰ প্ৰস্থান ।]

পৃথী। আজি মহাশক্তিকণত আমি ইয়াত গোটখাইছোঁহক । কনৌজৰ অধিপতি মহাৰাজ জয়চাঁদ, চিতোৰৰ ৰাণা ৰাজৰ্ষি প্ৰমুখ্যে ৰাজপুত আকাশৰ সক বৰ ভোটা-তৰাসকল একেলগে, একে ঠাইতে একে উদ্দেশ্যেৰে গোট খোৱা কম সৌভাগ্যৰ কথা নহয় । দিল্লীৰ পৃথীৰাজ আজি ধনা হৈছে- দিল্লীয়ে নিজকে ভাগ্যৱতী বিবেচনা কৰিছে । আপোনালোক সকলোৱে জানে— ৰত্নগৰ্ভা ভাৰতৰ জয়ামুখত দল্লী চাহাবুদ্দিন আহি উপস্থিত হৈছে । আমি যদি ইমানতে সেই উম্মেহতীয়া শত্ৰুৰ গতি প্ৰতিৰোধ নকৰোঁ, তেন্তে তাৰ পৰিণাম কি হব সকলোৱে বুজিছে । সেইকাৰণে আজি আপোনাসকলক নিঃকিনৰ ক্ষুদ্ৰ আস্থানে সমৰ্থত কৰিছে । এতিয়া মোৰ বিনীত অহুৰোধ— সকলোৱে মিলি অতি শীঘ্ৰে কেনেকৈ সেই কাম অতি স্নকলমে আৰু অতি সূচাৰুৰূপে সম্পন্ন হয় তাৰ এটা যুগুত মীমাংসা কৰি কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত আগবাঢ়ক ।

সময়। অতি উত্তম প্ৰস্তাৱ। শুভত শীঘ্ৰম্। বিলম্ব কৰা উচিত নহয়। চাহাবুদ্দিন আহি ধানেখবৰ কাৰ পাইছে। মোৰ বিবেচনাই আমি এই মুহূৰ্ত্ততে অগ্ন-শস্ত্ৰ, ঢাল তৰোৱাল লৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰত প্ৰবৃত্ত হোৱা উচিত। হুদাভ শত্ৰুৰ ওপৰত অতৰ্কিত অৱস্থাত জপিয়াই পৰা উচিত। সম্মুখত বিশাল কৰ্মক্ষেত্ৰ পৰি আছে—ভাবিবলৈ আৰু সকাম নাই। ককালত টঙালি বান্ধি তাত প্ৰবেশ কৰাৰ উপযুক্ত সময়।

ৰাজপুত্ৰসকল। মাঠে! মাঠে!

ভীম। এয়েই লোণালি স্মৰণ। ৰাজৰ্ষিৰ আদেশমতে কাম কৰিলে আমাৰ জয় নিশ্চিত।

জয়। ইমান উত্তলা হোৱাৰ একো প্ৰয়োজন নাই। লাহে ধীৰে ভাবি-চিন্তি কাম কৰিলেহে তাৰপৰা সফল আশা কৰিব পাৰি। নজনা হুণ্ডনটোক ক্ষত্ৰেৰ উত্তেজনাত কাম কৰিলে বহুত সময়ত অহুতাপ কৰিবলগীয়া হয়। সেইনিমিত্তে মোৰ বিবেচনাই কিছুদিন অপেক্ষা কৰি বিপক্ষৰ আলেখলেখ চাই কটোৱা উচিত। শত্ৰু আহি ধানেখবৰ কাৰ পাইছে। পাওক। সেইবাবে ভয় কৰিব নেলাগে। আমাৰ কৰ্তব্য—প্ৰতি মুহূৰ্ত্তে আমি নিজকে প্ৰস্তুত কৰি ৰখা। এয়ে মোৰ যুক্তি।

বিজয়। মই কনৌজৰাজৰ যুক্তিসঙ্গত প্ৰস্তাৱ সৰ্বান্তঃকৰণে সমৰ্থন কৰোঁ। শুধুপৰি আমি আজি মাখোন আহি দিল্লী পাইছোঁ। শৰীৰ ভেদেই অৱশ্য হৈ আছে। এনে অৱস্থাত যুদ্ধক্ষেত্ৰত প্ৰবৃত্ত হবলৈ আমি সম্পূৰ্ণ অক্ষম।

ৰাজপুত্ৰসকল। নিশ্চয়! নিশ্চয়!

দেৱী। মহাৰাজ পৃথীৰাজৰ মত কি ?

পৃথী। মোৰ সূচীয়া মত নাই। বাইজৰ মতেই মোৰ মত। যি ফলত

বাইজৰ ভালই মোৰ ভাল আৰু বাইজৰ বেয়াই মোৰ বেয়া তেনেদৰেই বাইজৰ মন্তৰ বিৰুদ্ধে মই খিয় হব নোৱাৰোঁ। বাজৰ্থিয়ে কি কয় ?

সমৰ। সঁচা কথা। মোৰো সেয়ে মত।

ভীম। তেন্তে কনৌজবাজৰ মতেই সকলোৰে মত ?

সকলোৱে। নিশ্চয়! নিশ্চয়!

[বেগেৰে সংযুক্তৰ প্রবেশ।]

সংযুক্ত। কেতিয়াও নহয়। কেতিয়াও নহয়। দেশবৈৰীয়ে আহি দৰৰ চোতালত বিজয়-ডকা বজাব লাগিছে আৰু বাজপুতে ছৰাৰ-চুকত সোমাই বিশ্ব-বিজয়ৰ সপোন-সীমাস্তত উপনীত হৈছে। ই জানো মজলৰ চিন ? এনে স্থগিত সীমাস্তত বাজপুত পুৰুষ সন্মত হলেও বাজপুত নাৰী কেতিয়াও সন্মত হব নোৱাৰে। এনে স্থগিত প্ৰস্তাৱ দিল্লীৰ বাজসভাত গৃহীত হব পাৰে বুলি মই কল্পনাও কৰা নাছিলো। দিল্লী আজি আগৰ দিল্লী নহয়। ভাৰত আজি আগৰ ভাৰত নহয়। থিক সময়েত বাজপুতমণ্ডলী! থিক দিল্লীৰ সিংহাসন!

জয় (খঙেৰে) সংযুক্ত! ইয়াত বলিয়ালি কৰিবলৈ আহিছ কিয় ? বাজসভাৰ পুৰুষৰ মাজলৈ আহিবলৈ তোৰ লাজলগা নাইনে ?

সংযুক্ত। দেউতাহু! আপুনি খং নকৰিব। বলিয়ালি কৰি দৰ্শকক তৃপ্তি দিবলৈ মই অহা নাই। পুৰুষৰ মাজলৈ আহিও একো নিশ্চিন্ত কাৰ কৰা নাই। দিল্লীত আজি পুৰুষ নাই। বাজহানত আজি পুৰুষ নাই। পুৰুষ পকা হলে মই আজি ইয়ালৈ আহিব নেলাগিলহেতেন। আপোনালোকক আৰ্থনি দিবলৈ নেলাগিলহেতেন। পুৰুষ থকা হলে হিন্দুস্থানত মুচলমানৰ বিজয় ডকা বাজিবলৈ নোৱাৰিলেহেতেন।

জয়। নাৰাধনে পাগলী ? তোক লগত অনাই মোৰ অনায়াস হৈছে।

সংযুক্ত। বাওঁ দেউতা ! কিন্তু বোঝাব আগেয়ে আক এবাব কৈ বাওঁ—
বাজপুত ! জাগি উঠা। এলাহ-টোপনিৰ পৰা সাৰ পোৱা। দ্বৰত
ডকাইত সোমাইছেহি। এতিয়া শুকৰ সময় নহয়। জাগা। বাজপুত।
জাগা ! [গ্ৰহান।]

সমৰ। কনৌজবাজ ! সেইটা হবলা আপোৰ কস্তা ?

জয়। এৰা, তাইৰ কথাৰে কাশ নিদিব। তাইৰ স্বভাৱেই তেনেকুৱা।
কথাৰ একো লাগবাক নাই।

সমৰ। মোৰ মনেৰে তেনেকুৱা বোধ নহ'ল। বি কেইবাৰ কথা কৈ গ'ল
সি আখৰে আখৰে সঁচা। বোপমৰা আন্ধাৰত পথভ্ৰষ্ট পথিকক তিৰবিৰ
বিজুলীৰ বেথাই বাট দেখুৱাই দিয়াৰ নিচিনাকৈ আমাক কৰ্তব্যৰ পথ দেখুৱাই
দি গৈছে। নত শিৰে আমি সেই পথত অগ্ৰসৰ হোৱা উচিত।

ভীম। ঠিক কৈছে বাজৰিয়ে। জ্ঞান, বিজ্ঞা আদি তিবোতা নাইবা তলৰ
মাতৃহৰ পৰা শিকিবলৈ শাস্ত্ৰই কৈছে। আমিও আজি মহাবাজ জয়চাঁদৰ
কন্যাৰ বুধৰ পৰা বি কেইবাৰ উপদেশ-বাণী শুনিলো, বাস্তৱতে সি অগজজননী
ভঙ্গৱতীৰ আদেশ। আমি সেই আদেশ মানিবই লাগিব।

বাজপুত বজাসকল। নিশ্চয় ! নিশ্চয় !

পৃথী। বাজপুত নৃপতিবৃন্দ ! আপোনালোকে নভবা-নিচিনাকৈ এবাৰ
ইফালে এবাৰ সিকালে নিজৰ মত পৰিৱৰ্তন কৰা উচিত হোৱা নাই। বি হয়
এটা সোপকালে কৰক। কণক, এইবাৰ কিবা আপত্তি আছেনে ?

সকলোৱে। নাই।

পৃথী। তেন্তে সকলোৱে অতি শীঘ্ৰে শ্ৰেয়ত হওক। জয় অগদৰা বুলি
কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত আগভবি দিয়ক।

[সকলোৱে ধিয় হয়। চৰিত্ৰসকলৰ পুসৰ গ্ৰহণে।]

চাৰণ

— গীত —

গাওঁ আহা সমস্বৰে জয় মাতৃ জয় ।
 হিংসা ঘেৰ পা'ক লয় আঁতৰক শত্ৰু-ভয়
 জয় ৰাজস্থান হিন্দুস্থান মাঠে, মাঠে !
 পূৰ্ণ হোক অভিলাষ— কৰোঁ শত্ৰুবক নাশ
 মান ব'ক জননীৰ মাঠে মাঠে মাঠে ।
 শত্ৰুৰে লুটিছে আহি আমি কি থাকিম বহি
 প্ৰাণ-টাকি কৰোঁ বণ—জয় মাতৃ জয় !
 পুৰস্কৰ জয়দানে ওপৰৰ ভগৱানে
 যুদ্ধ কৰোঁ বঙমনে, জয় মাতৃ জয় !

সমৰ। দেখা যাওক কাৰ সাধ্য ৰাজপুত্ৰৰ সন্মিলিত শক্তিক পৰাস্ত
 কৰে ? আৰু কথা কবলৈ সময় নাই। সকলোৱে মাতৃমন্ত্ৰত দীক্ষিত হৈ
 মাতৃৰ পৱিত্ৰ মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰক। জয় হিন্দুস্থানৰ জয় !

সকলোৱে। জয় হিন্দুস্থানৰ জয়।

সমৰ। জয় জগদম্বাৰ জয় !

সকলোৱে। জয় জগদম্বাৰ জয়।

পৃথী। আৰু চাই শ্লাকিব পাৰিনে মাতৃপূজাৰ মোহন পূজাৰীসকল ?
 ইমানতো কোন দেশভক্ত ৰাজপুত্ৰৰ তেজ তপত হৈ উঠা নাই ? সুল ৰাজপুত্ৰে
 সাৰ পাই সিংহৰ নিচিনাকৈ গৰজি উঠিছে। মাতৃ পূজাৰ বোধন-শব্দ বাজি
 উঠিছে। মাঠে মাঠে হিন্দুস্থান !

—
 কৰ্মক্যভাস

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্রথম দর্শন

থানেখবৰ ওচৰ—ঘোৰীৰ শিবিৰ

[ঘোৰীয়ে কটকা পান কৰিছে। ওচৰতে গিয়াছ।]

ঘোৰী। গিয়াছ !

গিয়াছ। হজুব ! হজুব !

ঘোৰী। আচ্ছা ফটিকা ! ভাৰি আচ্ছা ! বাইজী নে আও। চিৰাজী
নে আও।

গিয়াছ। তোকা ! তোকা ! কেয়াবাত। এই যে বিবিজ্ঞান !

[দিলজানৰ অৱেশ]

দিল।

—সীতা—

“আজি কোনালী বজনী ধুনীয়া

আঠাহে বিলাসী—কণৰ গিয়াসী

গিয়াছি শ্ৰেম অমিয়া।

আঙুৰ বনত বই—

তোমাকে অপেক্ষি

আছো প্ৰাণসখি

বুকুৰ সুবতি লই।

নিখিল ভুবন তস্মা-মগন
 উতলা মন পাণীয়া,
 ভেটকুঁৱৰীৰ বোৰ্কা মেলি
 চম্পাৱলীৰ মদন-কেলি ।
 হাছনাহানাৰ মলয় বিহাৰ,
 শবত নিশাৰ অভিসাৰ,
 —অহা পৰাগ-সখিয়া !”

ঘোৰী। দিলজান ! মই কত ? আচমানত নে পৃথিবীত ? তোৰ সঙ্গীতৰ
 ধৌত ভাহি আহি নিশ্চয় মই আচমান পাইছোঁ । নহলে জানো দেৱতাজ্ঞাত তোৰ
 ৰূপ-সুখা নীৰল পৃথিবীত থাকি কোনোবাই পিব পাৰে ? গা, গা আৰু গা
 দিলজান ! তোৰ সঙ্গীতত—সমস্ত জুনীয়া—বেহেস্ত গুলজাৰ হওক । মোৰ
 কলিজা ! তোৰ সঙ্গীতৰ ধোৱে মোক আৰু ওপৰলৈ তুলি দিয়ক ।

দিল (পুনৰ গীত)

ঘোৰী। মই কত ? সঁচাকৈয়ে আচমান পাইছোঁহি নেকি ? গিয়াছ !
 গিয়াছ । খোদাবন্দ !

ঘোৰী। ফটিকা ঢাল ।

গিয়াছ । খোদাবন্দ ! (ফটিকা ঢালি দিয়ে ।)

ঘোৰী। অহ ! মোৰ হৃদয় জ্বৰ পৰি গ'ল । দিলজান ! তুমি এথোকা খা।
 দিল । মই ফটিকা নেখাওঁ ।

ঘোৰী। ফটিকা নেখাৰ ? ভেত্বে কি খাবি ? মোৰ প্ৰাণটোকে
 তই খা ।

দিল । আপুনি ৰোম প্ৰাণ খাওক ।

ষোৰী। খামতো, আলবৎ খাম। হুনীয়ালৈ আহিছোই খাব নিমিত্তে ।
যদি তোৰ ৰূপ-বোঁৱন আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ সুখাৰাণিকে নেখাওঁ তেন্তে কি খাম
দিলজান ? গিয়াছ !

গিয়াছ। হজুব ! খোদাবন্দ !

ষোৰী। আকাশত জোন উঠিছেনে ?

গিয়াছ। নাই উঠা খোদাবন্দ ! বাহিৰত ষোপমৰা আন্ধাৰ।

ষোৰী। কিন্তু মোৰ শিবিৰত হলে জোনবাই উঠিছে। তই চাবলৈ ইচ্ছা
কৰ নেকি গিয়াছ ?

গিয়াছ। খুব কৰোঁ খোদাবন্দ !

ষোৰী। কুচ পৰোৱা নাই। তেন্তে মোৰ এই দিলজানৰ মুখখিনিলৈ চা।

গিয়াছ। চাইছোঁ। খোদাবন্দ !

ষোৰী। ক, এতিয়া ঠিক কথা গিয়াছ ! আকাশৰ জোন আৰু মোৰ
দিলজানৰ মুখৰ ভিতৰত কিবা তফাৎ আছেনে ?

গিয়াছ। নাই অলপো নাই। চুলি এডালৰ সমানো নাই খোদাবন্দ !

ষোৰী। তেন্তে ঠিক কথা ক গিয়াছ ! হুনীয়াত মোতকৈ সুখী
কোন ?

গিয়াছ। কোনো নাই খোদাবন্দ ! কোনো নাই।

ষোৰী। ঠিক কথা কৈছ গিয়াছ ! হুনীয়াত ময়েই সকলোভকৈ সুখী।
কেতুগ্ৰহে বহুবেৰকত চক্ৰক এবাৰ গ্ৰাস কৰে মাথোন। কিন্তু মই মোৰ
দিলজানক সদায় গ্ৰাস কৰোঁ,—সদায় তাইৰ মাসুৰী পিঙি—সদায় তাইৰ
সৈতে প্ৰেমৰ নন্দনবনত ঘূৰি ফুঁবোঁ। মোৰ কি ফুঁপ্তি ! কি সুখ ! তই ঠিক
কথা কৈছ গিয়াছ ! হুনীয়াত মোতকৈ সুখী কোনো নাই।

নেপখ্যাত। জয় হিন্দুহানৰ জয় ! (বণবাচস্পৰ্শনি)

দিল। ই কি প্ৰিয়তম ! বাহিৰত কিহৰ বাজনা বাজিছে ? কিহৰ জয়ধ্বনি ?

ঘোৰী। ভয় নকৰিবি দিলজান ! সেয়া একো নহয়। মই থাকোঁতে তোৰ একে হব নোহাৰে। কোনেও তোক মোৰ বুকৰ পৰা আঁতৰাই নিব নোহাৰে।

(নেপথ্যত পুনৰ বণবাত্তধ্বনি—জয় হিন্দুস্থানৰ জয়।)

দিল। শুনক, পুনৰ শুনক।

ঘোৰী। কি মন্ডিল ! গিয়াছ ! বাহিৰত সেয়া কিহৰ হান্না চাই আহ।

গিয়াছ। বহুত আচ্ছা খোদাবন্দ ! [অস্থান]

ঘোৰী। দিলজান ! মই তোক কিয় ইমান ভালপাওঁ ? মই তোৰ কি হওঁ ?

দিল। আপুনি মোৰ হৃদয়ৰাজ্যৰ সম্ৰাট।

ঘোৰী। তয়ো মোৰ হৃদয়ৰাজ্যৰ সম্ৰাজ্ঞী। তোৰ আঁক মোৰ মাজত সঘৰু কি ?

দিল। প্ৰীতি ভালপোহাৰ।

ঘোৰী। সঁচা, সঁচা দিলজান ! সঁচা মোৰ বুকুৰ কলিজা !

[গিয়াছৰ অস্থান।]

গিয়াছ। সৰ্কনাশ খোদাবন্দ ! সৰ্কনাশ। বাহিৰত ভীষণ ব্যাপাৰ—তুমুল কাণ্ড। হেন্দু সৈন্তৰ গুৰি পকহাৰ লানি। আমাক বেচি ধৰিছে।

ঘোৰী। কি কৈছ ? হিন্দু সৈন্ত ! আমাৰ সৈন্তবোৰে কৰিছে কি ?

গিয়াছ। কি কৰিব আক ! টোপনিত সপোন দেখিছে। (বিস্ময়)

সিইভৰ গাতো বৰ দোষ নাই। স্বয়ং জাহাশনাই বিলাসমন্দিৰত বিবিজানক লগত লৈ তোকো তোকো মাৰিছে।

ঘোৰী। আশা! এই নিশা অন্তৰ্কিত অৱহাত আক্ৰমণ! বাক দেখা
যাব। গিয়াছ! মোৰ ভবোৱাল ক'ত?

গিয়াছ। সিটো কোঠাত আছে।

ঘোৰী। মই বাওঁ। গিয়াছ! তই ইয়াত মোৰ দিলজানৰ কাৰত থাক।
সৈন্তবিলাকক টোপনিৰ পৰা ভগাওঁগৈ। দিলজানক বন্ধা কৰা ভাব তোৰ
গাত।

গিয়াছ। বহুত বহুত আছা। আপুনি যাওক। [ঘোৰীৰ এহান।]
এতিয়াহে মজা। সোণালি সুযোগ। খোদাবন্দ গ'ল। আক বে আহিব সেই
আশা কৰা মিছা। বাহিৰত এতিয়াই থৈয়ানথৈয়া ৰণ লাগিব। হেন্দুইতৰ
বেনেকুৰাহে কোব দেখিছে। আজি আক আমাৰ পক্ষত আশা নাই।
দিলজান! মোত আত্মসমৰ্পণ কৰা। নহলে আজি তোমাৰো হবলগীয়া
পালি নহৈ নেথাকে। বুজিছাতো?

দিল। বুজিছোঁ। জাহাপনাইতো মোৰ বন্ধাৰ ভাব তোমাৰ ওপৰতে
দি গৈছে।

গিয়াছ। দিছেতো। নিদিলে মই তোমাক এনে কথা কওঁনে?
এতিয়া মোৰ বস্ত মোক চমজাই দিয়া,—দিয়া।

দিল। গিয়াছ! তুমি বলিয়া হল। নেকি? তোমাৰ কথাৰ অৰ্থ কি?

গিয়াছ। মই বলিয়া হোৱা নাই। মোৰ কথাৰ অৰ্থ আছে দিলজান!
মোক তোমাৰ প্ৰেম লাগে—তোমাৰ ভালপোৱা লাগে—তোমাৰ সকলো
লাগে। এতিয়া মোৰ কথা বুজিলানে দিলজান?

দিল। দুৰ হ পাৰও! পৃথিবীৰ সাম্ৰাজ্য কীট হৈ বেহেতৰ পৰীৰ কাৰণে
আশা নকৰিব।

গিয়াছ। নহয় প্ৰিয়তম! মই তোমাক বৰ ভালপাওঁ। মোক

নকৰিব। তুমি বসগোৱা। মই টপৰ কৰি গিলি খব খুজিছোঁ। আজি
আজ্ঞাই সোণালি স্নযোগ মিলাই দিছে। আহা হৃদয়েশ্বৰি! মোক নিৰাশ
নকৰিব।

দিল। খবৰ্দাৰ গিয়াছ! এনে ছঃসাহস নকৰিব। চাওঁ, কোন আছ?
গিয়াছ। হাঃ হাঃ কোনো নাই। তুমি আৰু মই। সেইলৈখিতো
কৈছোঁ, সোণালি স্নযোগ।

দিল। খবৰ্দাৰ! মুখ চম্ভালি কথা কবি। মই দিলজান!

গিয়াছ। তুমি দিলজান বুলি ভানিহে মই প্ৰেমবাণ প্ৰয়োগ কৰিছোঁ।
এতিয়া আৰু মোৰ গাত দোষ নাই। মই মোৰ কৰ্তব্য কৰিম। (হাতত ধৰে)

দিল। হাত এৰি দে চয়তান! খোদা! মোক কামুক পিশাচ হাতৰ
পৰা বন্ধা কৰা। (কাপে)

গিয়াছ। নেকান্দিবা লাহৰী! মই তোমাক দুখ দিবলৈ এনে কাম কৰা
নাই। আজিৰ পৰা মই তোমাৰ চুখানি চৰণৰ নিকিনা গোলাম প্ৰাণেশ্বৰী!

[সমবাসিংহ আৰু দুজন বাজপুত সেনাৰ প্ৰবেশ।]

সমব। বন্দী কৰ। বন্দী কৰ।

গিয়াছ। ইয়া আজ্ঞা! থিঠৈ থিঠৈ মাল্লা।

১ম সৈন্ত (গিয়াছক বন্দী কৰি) খবৰ্দাৰ, থিক থাকিব।

গিয়াছ। মোৰ অপবাধ? হজুৰ মা বাপ।

সমব। প্ৰথম অপবাধ, গুই শত্ৰু। দ্বিতীয় অপবাধ, পৰত্ৰিৰোতাৰ ওপৰত
বল প্ৰয়োগ কৰা। সৈনিক! পৰত্ৰিৰোতাৰ গাত হাত নিদিবি।

২য় সৈন্ত। ভেস্তে বাকিম কেনেকৈ?

সমব। নেলাগে বাকিব। নাৰী! তুমি ধাব পাৰা। বাজপুতে নাৰী
কৰ্তাৰী-কুৰ্বী।

দিল । ক'লৈ যাম ?

সমৰ । য'লৈকে ইচ্ছা ।

দিল । ধোদাই আপোনাৰ মজল কৰক ।

[গ্ৰহাৰ ।]

সমৰ । বন্দীক লৈ আহ ।

গিয়াছ । হ'জুৰ মা বাপ । হ'জুৰ মা বাপ ।

[সকলোৰ গ্ৰহাৰ ।]

দ্বিতীয় দর্শন

তৰাইন—বণছল

[দেৱীসিংহ আৰু কুঁড়ীৰ যুদ্ধ কবি কবি প্ৰৱেশ ।]

কুঁড়ী । কাফেৰ ! তোৰ আৰু মৃত্যুলৈ বেছি সময় নাই । এইবাৰ তোৰ মৃত্যু । ইটোদেৱতাক শ্বৰণ কৰি ল ।

দেৱী । ৰাজপুতে মৃত্যুলৈ ভয় নকৰে দস্যু ! বৰং তই যদি মৃত্যুৰ সপোন দেখিছ তেন্তে অস্ত্ৰ পৰিত্যাগ কৰ ।

কুঁড়ী । বাক, দেখা যাওক কাৰ মৃত্যু ।

[যুদ্ধ কবি কবি গ্ৰহাৰ ।]

[ভবোৱাল নচুৱাই সমৰসিংহৰ প্ৰৱেশ ।]

সমৰ । দেৱতা তেজিছ কোটি, দশ দিকপাল !

চোৱা, চোৱা সৰে চোৱা তললই ।

মহোন্মাদে মুক্তকেশী দিগম্বরী হই
 তাঁধে, তাঁধে, তাঁধে, নাচ তবোৱাল !
 বাজ, বাজ বণ-ভেৰী ! বজ্জ নিনাদেৰে ;
 কৰ আজি মুক্ত অসি ! শত্ৰু বক্তৃশান
 বইছে শোণিত-ধাৰা বিজুলী বেগেৰে
 ভয় ভয় মোৰ দেশ, ভয় হিন্দুগান !
 পলায়, পলায় সউ শিয়ালৰ পাল
 তা থৈ, তাঁধে, তাঁধে, নাচ তবোৱাল !

বাজপুতৰ ভয় নিশ্চিত । আহা—আ ! সৌৱা শত্ৰু পলাইছে ! আহা—
 আ ! বাজপুত ! আক্রমণ কৰ । আক্রমণ কৰ । বজ্জনিবাদে পৃথিৱী কঁপাই
 তোল । যুদ্ধৰ হেন্দোলনিত ভূমিকম্পৰ সৃষ্টি কৰ । মহাপ্ৰলয়ৰ সৃষ্টি কৰি ভগত-
 বাসীৰ মনত আতঙ্ক জন্ম । উত্তৰে, দক্ষিণে, পূবে, পশ্চিমে, সকলোতে প্ৰচাৰ
 কৰি দে—হিন্দু মৰা নাট, বাজপুত জীয়াই আছে । সুখাদেৱ ! তুমি অন্ত যোৱাৰ
 আগেয়ে এবাৰ এই ফালে কেৰাহিকৈ চাই যোৱা । তুমি নিজ চকুৰে যি দেখিছা,
 তোমাৰ প্ৰথৰ উত্তাপ যতে পৰে, তাতে প্ৰচাৰ কৰি দিয়া—বাজপুত জীয়াই
 আছে । বাঘুদেৱ ! তুমি যিমান দূৰ বিচাৰি আছা সকলোতে জাননী দিয়া—
 বাজপুত জীয়াই আছে । যদি বিদ্ভাস নকৰা, তেন্তে চাই লোৱা । সৌৱা, সৌৱা,
 বাজপুতৰ বীৰত্ব চোৱা । বাজপুত ! বাজপুত ! যুদ্ধ কৰ, যুদ্ধ কৰ । পাচ-
 মুহুৰ্হকৰি । [এঘান]

[কুটুব আৰু ঘোৰীৰ অৱেশ ।]

ঘোৰী । কুটুব ! আমাৰ যে পৰাজয়ৰ লক্ষণ দেখা গৈছে !

কুটুব । ঠিক, জাহাপনা ! ঠিক ।

ঘোৰী । তথাপি পুৰুষৰ পুৰুষাৰ্থ লাগে ।

কুটুব। ঠিক, জাহাপনা ঠিক।

ঘোৰী। হ্বাজিকাৰ ওপৰত আমাৰ হাত নাই। সি খোদাৰ হাতত।

কুটুব। ঠিক, জাহাপনা ! ঠিক।

ঘোৰী। তেস্তে কুটুব ! যোৱা। পলম নকৰিবা। সময়ৰ অপব্যয় নকৰিবা। যুদ্ধ কৰাওঁগে।

কুটুব। যিবা আদেশ। [কুৰ্বীশ কৰি গ্ৰহণ।]

ঘোৰী। সৈন্তসকল ! হতাশ নহবা—পাচভৰি নিদিবা। আমাৰ পবিত্ৰ নাম উচ্চাৰণ কৰি প্ৰাণটাকি যুদ্ধ কৰা। যুদ্ধক্ষেত্ৰ নৈৰাশ্ৰৰ প্ৰহেলিকা দেখা ঠাই নহয়—যুদ্ধক্ষেত্ৰ কাপুকৰ কাপুকালিৰ ঠাই নহয়,—বীৰ্যবান পুকৰৰহে কৰ্মক্ষেত্ৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰ। মৰণৰ মৰ্মভেদী আৰ্জুনাদ শুনি ভয় নেখাৰা—চয়তানক চয়তানি লীলা দেখি মুগ্ধ নহবা। পিশাচৰ তাণ্ডব-নৃত্য দেখি নিজৰ শক্তিক পাহৰি নেখাৰা। মৃত্যুৰ আলিঙ্গন দেখি পাচভৰি নিদিবা। যুদ্ধ কৰা—যুদ্ধ কৰা।

[অজয়সিংহৰ প্ৰবেশ]

অজয়। যুদ্ধ কৰা, যুদ্ধ কৰা ঘোৰী ! গৌৰৱৰ তেজোময় হৃদ্য পশ্চিমত অস্ত যায়। দস্যু চাহাবুদ্দিনৰ অতিমান-গণ্ডপ শ্মশানত ছাই হৈ পুৰি যায়।

ঘোৰী। কোন তই ব্ৰাস্ত বালক ?

অজয়। এই তৰোৱালে মোৰ পৰিচয় দিব চাহাবুদ্দিন ! আক বেছি সময় অতিবাহিত কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। মই ভাৰতবাসী—তই বিদেশী। খোল তৰোৱাল।

ঘোৰী। খৰদাৰ বালক ! জলা জুইত আপ দি মৰিবলৈ আহিছ কিয় ? যা, আঁতৰি যা।

অজয়। হিন্দুবালক আঁতৰি নেবাৰ—যায় যদি আঁতৰি যাব দহ্মা-বীৰ
চাহাবুদ্দিন।

ঘোৰী। এতিয়াও কৈছে—যা, আঁতৰি যা। তোৰ এই সাহসৰ একো
প্ৰয়োজন নাই। তোলৈ মোৰ বৰ মৰম লাগিছে।

অজয়। বেচতো দয়া! বেচতো উদাৰতা চাহাবুদ্দিন! ইয়াৰ নাম দয়া
কিছা উদাৰতা নহয়,—ইয়াৰ নাম কাপুক্বতা। তোৰ নিচিনা বাক্যবীৰ
বহুতো দেখিছোঁ। যদি যুদ্ধ কৰিবলৈ শক্তি নাই প্ৰাণ লৈ পলাব পাৰ।

ঘোৰী। তেন্তে এবাৰ দেখা যাওক—ঘোৰীৰ হাতৰপৰা তোক কোনে
বন্ধা কৰে। [যুদ্ধ]

অজয়। বলি কিয় চাহাবুদ্দিন? অস্ত্ৰ ধৰ—অস্ত্ৰ ধৰ—

ঘোৰী। মই আক তোৰ বিপক্ষে অস্ত্ৰ নধৰোঁ। মই তোৰ বীৰত্বত
একেবাৰে স্তম্ভিত হৈছোঁ। তোৰপৰা খোদাৰ পবিত্ৰ সৃষ্টিত বহুত
উপকাৰ হব।

অজয়। নহয় চাহাবুদ্দিন! তেনে কথা কেতিয়াও হব নোহাৰে। যুদ্ধ
কৰ—যুদ্ধ কৰ— [পুনৰ যুদ্ধ। অজয়ৰ পৰাস্তব।]

ঘোৰী। [অলয়ৰ বুকত অস্ত্ৰ বহুৱাই দি] দাঙিকতাৰ প্ৰতিকূল ল।

অজয়। চাহাবুদ্দিন! মই এজন নগস্ত্ৰ বাজপুত। মোতৰ্কে শ্ৰেষ্ঠ বাজপুত
শই শই হেজাবে হেজাবে আছে। সিহঁতৰতো একো ছোৱা নাই। ধস্ত হলেঁ।
চাহাবুদ্দিন! ধস্ত হলেঁ। বীৰত্বৰ পুৰস্কাৰ হুত্বায়ে আজি মোৰ জীৱন সাৰ্থক
কৰিলে,—অমৰত্ব দান কৰিলে।

ঘোৰী। বালক হলেও তোৰ বীৰত্ব অতুলনীয়। যাওঁ, কুটুবুদ্দিনক
সহায় কৰোঁগৈ। [প্ৰস্থান।]

অজয়। আই ভাৰত! তোমাৰ কাৰণে যুদ্ধ কৰি আজি মই কৃতার্থ

হৈছে।। দুৰ্গম যুক্তিৰ বাট বিশিকি-বিশিকি দেখা পাইছো। মৰিবলৈ গাত বল পাইছো। স্বদেশ আৰু স্বজাতিৰ কাৰণে যুদ্ধ কৰি আজি মোৰ জীৱন সাৰ্বক হৈছে। [পৃথীৰাজৰ অৱেশ ।]

অজয়। কোন সেই জন ?

পৃথী। মই পৃথীৰাজ। কোন তুমি ? অজয় ? ভাই অজয় !

অজয়। ভাই পৃথীৰাজ ! মহাৰাজ !

পৃথী। তোমাৰ এই অৱস্থা কোন পায়গুই কৰিলে অজয় ?

অজয়। শত্ৰুৱে—ভাই ! শত্ৰুৱে। আচৰিত নহবা। শত্ৰুৱে শত্ৰুৰ ওপৰত চিৰকাল এনে অত্যাচাৰ কৰে।

পৃথী। অজয় ! ভাই ! বন্ধু ! মই তোমাৰ এই অৱস্থা চাই থাকিব নোৱাৰোঁ। উঃ, বুকু ফাটি গৈছে। অজয় ! মই কি কৰোঁ ? মোৰ কৰ্তব্য কি ? প্ৰতিশোধ ললে—যুদ্ধত জয়ী হলে মোৰ লাভ হব কি ? সেই জয় আনন্দ ভোগ কৰিব কাৰ স'তে ? বন্ধু ! তুমি আগেয়ে পলাব খুজিছা। আৰু শ্মশানত বস্তি জ্বালে কি হব ?

অজয়। হিমালয়ৰ দৰে অচল অটল হোৱা বন্ধু ! যদি মোক ভালপোৱা— যদি মোক শান্তি দিব খোজা— তেন্তে যুদ্ধৰপৰা কাত নহবা। মই নহলে হানি কি ? তোমাৰ বিজয় বাৰ্তা শুনি জগতে আনন্দ কৰিব। স্বৰগৰপৰা নামি আহি মোৰ আত্মায়ে সেই আনন্দত যোগ দিব। ভয় কৰিছা কিয় ? বলা, মোক শিবিৰলৈ লৈ বলা।

পৃথী। বলা বন্ধু ! মই তোমাৰ কথা পেলাব নোৱাৰোঁ।

[অজয়ে পৃথীৰাজৰ কান্ধত ভৰ দি যায় ।]

তৃতীয় দৰ্শন

জয়চাঁদৰ শিবিৰ

[সংযুক্তা আৰু বিজয়া ।]

সংযুক্তা। সখী! ককাইদেৱে কোৱা কথা আখৰে আখৰে সঁচা। যুদ্ধক্ষেত্ৰ বৰ ভয়ানক। তাৰোতকৈ সঁচা কথা কব লাগিলে—ভয়ানকতটকৈয়ো বেছি ভয়ানক। মাহুহে মাহুহক মাৰে—মাহুহৰ ভেজৰে মাহুহে হাত বাঙলী কৰে—মাহুহৰ জালা-যজ্ঞণা চাই মাহুহে পিশাচৰ নিচিনা বিকট হাঁহি মাৰে। সংসাৰত ইয়াতকৈ আৰু কি ভয়ানক আছে ?

বিজয়া। ঠিক কথা কৈছা সখী! মোৰ পক্ষে ইয়াত থকাই অসহ্য হৈ উঠিছে। বৰ পালেই বন্ধা। মাহুহৰ জালা-যজ্ঞণা কিমান চাম ? অসহ্য ! বৰ অসহ্য ! আহত সৈন্তবোৰৰ কথা মনত পৰিলে চকুলো ওলায়—বুকু ফাটি যায়। আমি যেতিয়া পানী নি লাহে লাহে সিহঁতৰ মুখত ঢালি দিছিলোঁ। তেতিয়া যেন নিমিষৰ কাৰণে নৱ জীৱন পাইছিল। অহ্ ! মাহুহৰ অসহ্য ! আমি দুৰ্বল। অবলা হৈ চকুৰ আগত এনে জালা-যজ্ঞণা চাই থাকিব নোৱাৰোঁ। সখী! "দেউতাক কোৱা আশাক বুবাই পঠিয়াই দিয়ক।

সংযুক্তা। কি সখী! ইমান কাতৰা তুমি ? বাৰপুত্ৰ বৰভ ভয় লাভি, ইমান কোমলা হোৱা উচিত নহয়। তুমি বাৰপুত্ৰ নাই— বাৰপুত্ৰৰ জীয়াৰী। ভাগ্য-চক্ৰ সদায় সমানে ঘূৰে—কালৰ পচোৱা বতাহ সদায় একেফালে নহয়। আজি তুমি অসহ্য কোমলা বাৰপুত্ৰবান হৈ

বিধনাটত ভাও দিছা—কিন্ত, এদিন তুমিয়েই নাবী ! ভয়ভয়া চানুণ্ডা মূৰ্ত্তবে
লগত কঁপাই তুলিব লাগিব । তেতিয়া কৰিবা কি সখী ? শিকা—এতিয়াব
পৰা শিকা—সুখ কৰিবলৈ শিকা, হুখ কৰিবলৈ শিকা, হাঁহিবলৈ শিকা,
কান্ধিবলৈ শিকা, বিধনাটত বহুকপিনীৰ ভাও দিবলৈ শিকা । তেতিয়াহে
তুমি কব পাৰিবা, নিজৰ পৰিচয় দিব পাৰিবা যে তুমি বাজপুত নাবী ।

বিজয়া । সংযুক্তা ! তুমিয়েই মোৰ লখী, পিতৃ, মাতৃ সকলো । সকলে
পৰা পিতৃমাতৃয়ে সংসারত মোক ষাট-মাউৰী কৰি এৰি থৈ যোৱাবে পৰা
তুমিয়েই মোৰ পিতৃ-মাতৃ ভাই-ভনীৰ স্থান অধিকাৰ কৰিছা । তোমাৰ কথা মই
মনিয়াই পেলাব নোৱাৰোঁ । মই তোমাৰ কথামতে কাম কৰিম । তুমি যি পথ
দেখুৱাই দিবা সেই পথেৰে খোজ কাঢ়িম । এইদৰে মাজে সময় শুখবাই
থাকিবা সখী !

সংযুক্তা । সখী ! সোৱা কোন ? তেজেৰে বাঙলী হৈ আমাৰ ফালে
আহিব লাগিছে । লগত দেখোন দিল্লীখৰ পৃথীৰাজ !

বিজয়া । বোধকৰো কোনোবা আহত সৈনিক ! পালেহিয়েই ।

[তেজেৰে বাঙলী অৱর আৰু পৃথীৰাজৰ প্ৰবেশ ।]

অৱর । খোৱা দিল্লীখৰ ! মোক ইয়াতে খোৱা । ইয়াতেই মোৰ
মৰণ-শয্যা হওক ।

সংযুক্তা । কোন ? ককাইদেউ নেকি ?

[আগবাঢ়ি আহি পৃথীৰাজক দেখি পাচুৱাই যায় ।]

অৱর । এয়া সংযুক্তা ! তোৰ ককাইদেউৰে । আহি পাচুৱাই গলি
কিন ? মাজ মৰুৱিবি । এওঁ দিল্লীখৰ পৃথীৰাজ । একো লাজ নাই ! আহত
মোৰ প্ৰাণৰ ভনীটি !

সংযুক্তা । ককাইদেউ ! সুন্দৰ কলাকল ?

পৃথ্বী। এতিয়াও একো নিশ্চয় হোৱা নাই।

অজয়। তোমাক এইদৰে বাধি মই ৰব ভুল কৰিছোঁ। বোৱা, মুহূৰ্ত্তে
যোৱা। জয় হৈ ডিঙিও বিজয়মালা পিন্ধি আহাঁগৈ।

পৃথ্বী। আক নহয় ভাই!—আক নহয়। পৃথ্বীৰাজৰ ঘাৰা থাক তেনে কাম
নহয়। যি হয় হৈ থাকক। মই অস্ত্ৰ পৰিভাগ কৰিছোঁ—মোক বাজ্য
নালাগে। তোমাৰ নিচিনা বহুৰ মূল্য এনেকুৱা হাজাৰ হাজাৰ বাজ্যতকৈয়ো
বেছি। আজি তোমাক হেৰুৱাই হাজাৰ বাজ্য হাকুৱাইছোঁ। মই আক বৃদ্ধ
নকৰোঁ। মই পৰাস্ত।

সংযুক্তা। ই জানো দিল্লীৰ পৃথ্বীৰাজৰ কথা? আপুনি বৃদ্ধ নকৰিলে
ককাইদেউৰ জীৱন আক উগটি নাহে। যাওক, যাওক মহাৰাজ! পলম
নকৰিব। আপুনি যদি তেওঁক সচাকৈয়ে ভাগপাৰ তেন্তে মোৰ কথা শুনক।
মৰণৰ আগেয়ে তেওঁক জানিবলৈ দিয়ক যে ৰাজপুত্ৰৰ জয় নিশ্চিত—তেওঁৰ
জীৱন বলি দিয়া অসম্ভৱ হোৱা নাই।

পৃথ্বী। মই যে তেওঁক অকলৈ এৰি যাব নোৱাৰোঁ।

সংযুক্তা। কিয়, আমি নাই নেকি? যাওক মহাৰাজ! ককাইদেউৰ
মৰণৰ জাৰ মোৰ ওপৰত থাকিল।

অজয়। ঠিক কথা কৈছ তনীটী! এনে কথাহে ৰাজপুত্ৰ বনৰীৰ ভ্ৰমত
শোভা পায়। পৃথ্বীৰাজ! বৃদ্ধ! যোৱা।

পৃথ্বী। যাম বাক! কিন্তু, যোৱাৰ আগতে কোৱা—মই বাহুহ নে
পিশাচ?

অজয়। তুমি বাহুহো নোহোৱা, পিশাচে নোহোৱা,—তুমি বেজয়।
পৃথ্বীৰাজ! তুমি যোৱা। কিন্তু, যোৱাৰ আগতে মোৰ এটা অহুৰোধ
বাখিবানে? শেষ অহুৰোধ,—অস্তিত্ব অহুৰোধ—

পৃথী। কোৱা বহু ! তোমাৰ অহুবোধ যিমানেই টান মহৎক, মই নিশ্চয়
বাখিম। মোৰ প্ৰাণ পৰ্বাস্ত বলি দিব লগা হলেও তোমাৰ অহুবোধ বাখিম।

অজয়। ভাল কথা,—মই বৰ সন্তোষ পালোঁ। চাওঁ সংযুক্তা ! তোৰ
হাতখন দে। পৃথীৰাজ ! তোমাৰ হাতখনো দিয়া। [হুকোৰো হাত লগ কৰি দিয়ে।]
পৃথীৰাজ ! বহু ! মহাৰাজ ! আমাৰ হিন্দুশাস্ত্ৰমতে আজি তোমালোকৰ
পাৰুপ বিবাহ হল। আজিৰ পৰা সংযুক্তা তোমাৰ—তুমি সংযুক্তাৰ। তুমি
সকলো বিধিনি নেওচি সংযুক্তাক তোমাৰ কৰি লবা। এয়ে মোৰ অস্তিৰ
অহুবোধ। আঁক কবলগীয়া নাই। সংসাৰত কাম প্ৰায় শেষ হৈ আহিল।
তুমি এতিয়া যোৱা বহু !

পৃথী। বাওঁ বহু ! দয়া-মমতা সকলো পুৰি ছাই কৰি থৈ বাওঁ—শিখাট
হৈ বাওঁ। [গহ্বৰান।]

অজয়। সংযুক্তা !

সংযুক্তা। ককাইদেউ !

অজয়। বিজয়া !

বিজয়া। ককাইদেউ !

অজয়। ওহঁতে আঁক মোৰ কাৰণে শোক নকৰিবি—বেজাবৰ চুল্লো
চুটুকিবি। সংসাৰত মোৰ আঁক আত্মত্ৰক নাই। মই বাওঁ। ওহঁতো এদিন
বাৰ লাগিব।

[বিজয়ান আঁক হুকন হুকনমান সেনাৰ প্ৰবেশ।]

সেনা হুকন। আজ্ঞা হ আঁকবৰ !

দিল। বন্ধী কৰ ! বন্ধী কৰ ! হাতে তৰিয়ে বান্ধি ল।

সংযুক্তা। পৰ্জীৰ ! আমাৰ গাত হাত নিদিবি।

দিল। বন্ধী কৰ ! বহুত বকচিচ পাবি। বন্ধী কৰ !

স যুক্ত। খবর্দার !
 অজয়। কি হৈছে ?
 সংযুক্ত। শিবিরত শত্রু।
 অজয়। শত্রু !' ব তেস্তে ।

[উঠি আক্রমণ কবি সৈন্য হুলন হত্যা কবে, দিলব পলায়ন ।]

অজয়। কেনে পালি ? ব মরো যাওঁ । [হুত্বা ।]
 বিজয়া, সংযুক্ত। ককাটদেউ ! [বহি পবে]

চতুর্থ দর্শন

গিৰি-পথ

[চাহাবুদ্দিন ।]

খোবা। পবাজয়। পবাজয়। খোবীর পবাজয় ! মুচলমানব পবাজয় !
 খোদাব পবাজয় ! স্বৰ্গ ভাঙি মূৰত পবিল। শূহব আশা শূহত বিলীন হৈ গল।
 শূহ-অট্টা লকা শূহত চূর্ণ-বিচূর্ণ হৈ গল। খোবী ! বব আশা কবি আহিছিলি
 হিন্দুস্থানত বাজ্যস্থাপন কবিতৈল—মুচলমানব সাম্রাজ্য গঢ়িতৈল—খোদাব স্বৰ্গ-
 বাজ্যব আরতন বচাবিতৈল,—ইচলামব বিজয়-পতাকা উক্ৰাবিতৈল ! কিন্ত,
 কাক্ৰবব হাতত আজি সকলো নাশ হল। মনব আশা মনতে বাব গল। মোব
 বি দব বন্ধ, জীবনব লগবীরা, দেহব আধ-হাত আধা-রাশি সৈন্তই স্বত্ব

লগত মিহলি হৈ গল। যুদ্ধ জয়ৰ আশা সন্মূলি নাই। কাৰ্কেৰক ধ্বংস কৰা
খোদাবৰ অভিপ্ৰাৰ নহয়। এইবাৰ আক নহল। পুনৰ দেখা যাব।

[পৃথীৰাজৰ প্ৰবেশ।]

পৃথী। তয়ে নেকি দহু্যবীৰ চাহাবুদ্দিন ?

ঘোৰী। এৰা, ময়ে সেই চাহাবুদ্দিন ! তোক ইয়াত কি লাগে ?

পৃথী। চাহাবুদ্দিনৰ তেজ লাগে।

ঘোৰী। চিনিছে তোক কাৰ্কেৰ ! তয়েই পামৰ পৃথীৰাজ !

পৃথী। মুখ চন্ডালি কথা কবি কাপুৰুষ ! যুদ্ধত ভিৰ্তি নোৱাৰি
পলাই আহিছ। এতিয়া আকৌ তোৰ মুখত বৰ কথা ? যদি প্ৰাণ লাগে,
তেন্তে নতশিবে প্ৰাণভিক্ষা খোজ। এতিয়াও সময় আছে। পৃথীৰাজে
পলৰীয়া শত্ৰুৰ গাত অস্ত্ৰাঘাত নকৰে।

ঘোৰী। ঘোৰীয়ে প্ৰাণভিক্ষা কৰিবলৈ আজিলৈ শিকা নাই ;
বৰং তই মোৰ ভৰিত ধৰি প্ৰাণভিক্ষা কৰ। নহলে এতিয়াই মুচলমানৰ
তেজৰ বেগ কেনে দেখা পাবি।

পৃথী। পলৰীয়াৰ মুখত এনে তেজোপূৰ্ণ কথা শোভা নাপায়।

ঘোৰী। পাইনে না পায় এবাৰ চাই ল। অস্ত্ৰ ধৰ।

পৃথী। মোৰ অস্ত্ৰ ধৰিবলৈ এতিয়াও সময় অহা নাই।

ঘোৰী। নহয়, অস্ত্ৰ ধৰ ! অস্ত্ৰ ধৰ ! [আক্ৰমণ]

পৃথী। মই তোৰ বিপক্ষে অস্ত্ৰ নধৰোঁ। পলৰীয়া শত্ৰুৰ গাত অস্ত্ৰাঘাত
কৰি দিল্লীৰ সিংহাসনত কলক কালিমা নাগানো ! কেবল নিজকে বচা কৰিব।
তোৰ গাত যদি শক্তি আছে, মোক পৰাস্ত কৰ। [যুদ্ধ, ঘোৰীৰ পৰাজয়।]

ঘোৰী ! অস্ত্ৰ তুলি ল, পুনৰ আক্ৰমণ কৰ।

ঘোৰী। মই আক আক্ৰমণ নকৰোঁ।

পৃথ্বী। তেস্তে ইয়াৰ পৰা আঁতৰি যা।

ঘোৰী। মই যে তোমাৰ হাতত বন্দী, পৃথ্বীৰাজ! মই যে পৰাস্ত ?

পৃথ্বী। মই তোমাক মুক্তি দিছোঁ। তুমি স্বেচ্ছাবে নিজ দেশলৈ উলটি যাব পাৰা।

ঘোৰী। কিয় পৃথ্বীৰাজ! তোমাৰ ইমান উদাৰতা কিয়? মই যে তোমাৰ শত্ৰু,—তোমাৰ জাতিৰ শত্ৰু,—তোমাৰ দেশৰ শত্ৰু! মই যে মুচলমান?

পৃথ্বী। মই সেই কথা জানো। তুমি যাব পাৰা। তুমি মুক্ত।

ঘোৰী। মই যে মুক্তিৰ ঋণ পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰিম। পৃথ্বীৰাজ! মই যে পুনৰ তোমাৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্ৰ ধৰিবই লাগিব। মই যে পুনৰ হিন্দুস্থান আক্ৰমণ কৰিবই লাগিব—হিন্দুস্থানত ইচলামৰ পৱিত্ৰ সিংহাসন যেনে তেনে স্থাপন কৰিবই লাগিব। যদি নিজৰ মঙ্গল কামনা কৰা, শোক মুক্তি নিদিবা। পৃথ্বীৰাজ! হাতৰ কুঠাৰ ভৰিত নামাৰিবা—কাল সৰ্পক গাৰীৰ মুখুৱাৰা।

পৃথ্বী। হিন্দুজাতি এতিয়াও ইমান ভাললৈ নমা নাই। তিকতাৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব আৰু পলৰীয়া শত্ৰুৰ ওপৰত বীৰত্ব সমান কথা! ঘোৰা। তুমি মুক্ত।

ঘোৰী। তেস্তে মোৰ গাত আৰু দোষ নাই। পৃথ্বীৰাজ। মই উচ্চস্বৰে ডহিছাং-বাণী কৰি যাওঁ,—হিন্দুক এই আকাশলজ্যা উদাৰতাই এদিন সৰ্বনাশ কৰিব।

[অহান।]

পৃথ্বী। যদি ঈশ্বৰৰ অভিপ্ৰায়েই তেনেকুৱা, তেস্তে তাক অস্ত্ৰত্যাগ কৰিবলৈ সাধ্য কাৰ?

[অহান]

পঞ্চম দৰ্শন

শ্মশান

[জয়চাঁদৰ প্ৰবেশ ।]

জয় । এয়েই শ্মশান ! ভীষণ শ্মশান ! এই শ্মশানতে মোৰ পুত্ৰ—
—মোৰ প্ৰাণৰ অজয় বিলুপ্ত হৈ গল । ইয়াতে কনৌজৰ আশাৰ বস্তি
চিৰকাললৈ হুমাই গল । এই শ্মশানতে—এই নৃসিংহ শ্মশানতে জয়চাঁদৰ বংশধৰি
চিৰকাললৈ কালসাগৰত অন্ত গল । শ্মশান ! নৃসিংহ শ্মশান ! চামুণ্ডা শ্মশান !
মোৰ বাচাক কেলেই তোৰ বুকুত ঠাই দিছ ? বাৰুসী ! পিশাচী ! কেলেই
তাক সামৰি গৈছ ? দে, দে, মোৰ বস্ত্ৰ মোক ওভোতাই দে । সি তোৰ নহয়—
সি মোৰ । তাৰ ওপৰত তোৰ কোনো হাত নাই । সি মোৰ । সি মোৰ ।
[চকুলো টোকে] অজয় ! বাচা অজয় ! নেমাত কিয় ? মই জয়চাঁদ—
মই তোৰ দেউতাৰ । মই তোক চাবলৈ আহিছোঁ—তোৰ সৈতে কথা হবলৈ
আহিছোঁ । অজয় ! তই কনৌজৰ দুৰ্ব্বাজ—মোৰ অবিহনে কনৌজৰ
মহাৰাজ ! তথাপি—সকলোকে পৰিত্যাগ কৰি—শ্মশানত স্বাক্ষৰ কৰিছহি
কেলেই ? দানবী শ্মশানে তোৰ মৰ্যাদা হুবুজ্জে । শ্মশানত তোৰ বাজত
হুহুৱায় । অজয় ! বাচা ! মাত । এৰাৰ সাদৰী মাত মাত । এৰাৰ—কেৱল
এৰাৰ ! উঃ, নেমাত ? আজি তোৰ ইমান অভিমানে ? জীয়াই থাকোঁতেতো তই
মোৰ অবাধ্য হোৱা সনত নপৰে ! আজি কিছ তই ইমান অবাধ্য কিয় ?
তোক বি লাগে মই তাকে দিম । সৰ্ব্বভীৰ বীণা—ব্ৰহ্মাৰ কমণ্ডলু—বনৰ
বন্ত, সি লাগে তাকে দিম । কেৱল তই এৰাৰ মাত দে বাচা ! মোকিত
পৰি যায় । উঃ] জয়চাঁদ ! তই আক বাতুলৰ প্ৰেমাণ—বলিয়াব বলকনি

বলকি যিমানেরি চিঞর-বাখর নকর, যাক বিচারিছ তাক আক কেতিয়াও
নেপার। যাক এবার হেকদাইছ—সি আক ছনাই উলটি নাহে। মুৰ্খ
জয়চাঁদ! তই তাক হুঁজলৈ পঠিরাইছিলি কিয়? তয়ে বা যুদ্ধত বোগ
দিছিলি কিয়? নিলাজ! নিলাজ জয়চাঁদ! তইতো দিল্লীধর নহর!
তেস্তে দিল্লীর সপক্ষে ফের পাতিবলৈ তই কোন? মুচলমানে হিন্দুর যথা-
সৰ্বস্ব লুটি নিয়ক, দিল্লী ধ্বংস কৰি ইচলামৰ বিজয়-পতাকা উকরাওক! তাত
তোৰ লাভ-লোকচান কি? বাঠোৰৰ লগত চোহানৰ সযুদ্ধ কি? জয়চাঁদৰ
লগত পৃথীৰাজৰ সযুদ্ধ কি? বং, পৃথীৰাজ জয়চাঁদৰ শত্রু—মহাশত্রু, সৌভাগ্য
পথৰ কণ্টক—দিল্লীর সিংহাসনৰ পথৰ কুলাকাৰ ধুমকেতু। বুজিছোঁ, শত্রুক
সহায় কৰাৰ প্ৰতিফল—পৃথীৰাজৰ ওলত গোলামী কৰাৰ প্ৰতিফল—
অনন্দের মৃত্যু-শয্যাৰ কাষত কৰা প্ৰতিজ্ঞাৰ পাহৰনিৰ প্ৰতিফল—প্ৰাণৰ
পুতলা অজয়ৰ লগত চিব-বিচ্ছেদ। সৌৰা—সৌৰা—অজয়ৰ মুক্ত আত্মাই
স্বৰ্গ-পথত বৈ সৌৰবাই দিছে—জয়চাঁদ! প্ৰতিশোধ লবলৈ নাপাহৰিবি।
আকাশে কৈছে—জয়চাঁদ! প্ৰতিশোধ ল। বতাহে কৈছে—প্ৰতিশোধ
লবৰ উপযুক্ত সময়। সৌৰা মাটিত বাগৰি থকা নবযুগ নবকালে বিকট
হাঁহি মাৰি কৈছে—জয়চাঁদ! প্ৰতিশোধ নোলোৱাৰ কেনে মজা! কেনে
মজা!! কেনে মজা!!!

অপেক্ষা কৰ। সকলোৱে অপেক্ষা কৰ। মই প্ৰতিশোধ লম। অপেক্ষা
কৰ আকাশ! অপেক্ষা কৰ বতাহ! অপেক্ষা কৰ নবযুগ-নবকালে! মই
প্ৰতিশোধ লম। ভীষণ প্ৰতিশোধ লম! অজয়ৰ মৃত্যুৰ শোকাগ্নি প্ৰতি-
শোধৰ শান্তি-জল ঢালি হুঁয়াম। পৃথীৰাজক সংসাৰৰ পৰা বিদায় নিব।
হিন্দুহান ধ্বংস কৰিম। দিল্লী শ্মশানত পৰিণত কৰিম। প্ৰতিশোধ!
প্ৰতিশোধ! প্ৰতিশোধ লম।

[শেষৰ প্ৰহাৰ]

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম দর্শন

কনৌজ—বাজঅন্তেসপুৰ

[অঙ্কণ ।]

জয় । ভাবি ভাবি এইবার ভাবনাৰ পাৰ পাইছোঁ । প্ৰতিশোধৰ পথ
বিপিকি বিপিকি দেখা পাইছোঁ । মই নিজকে চক্ৰবৰ্তী বজা বুলি ঘোষণা
কৰিবলৈ মহাবাজহয় যজ্ঞৰ অহুস্থান কৰোঁ । সংযুক্তাৰ বিবাহৰো উপযুক্ত
সময় হৈছে । এয়েই বঢ়িয়া স্নযোগ । প্ৰতিশোধ লবৰ স্নবৰ্ণ স্নযোগ ।
পূৰ্ব প্ৰচলিত ৰীতি অনুসৰি যজ্ঞৰ পিছত সংযুক্তাৰ সন্মতৰ বথান্বোপ
আয়োজন কৰা যাওক । সেই উদ্দেশ্যে সকলো বাজপুত বজাকে,
সকলো প্ৰজাকে নিমন্ত্ৰণ কৰা যাওক । কিন্তু দিল্লী আৰু
আজমীৰক লেখত ধৰা নহয় । পৃথীৰাজক তহুপলকে নিমন্ত্ৰণ নকৰোঁ ।
আৰু যদি ছয়াৰত পৃথীৰাজৰ শিলামূৰ্ত্তি স্থাপন কৰি ছয়াৰীৰ পদত স্নিবৃত্ত
কৰোঁ । তেন্তে পৃথীৰাজে নিশ্চয় এই বাতৰি শুনিবই শুনিব । এনে মন্ত্ৰাস্তিক
অপমানৰ বোজা কঢ়িয়াই পৃথীৰাজে আৰু নাক উলিয়াব নোৱাৰা হব ।
তেতিয়া মোৰ প্ৰতিশোধৰ গহজোপা ফুলে-ফলে পৰিপূৰ্ণ হৈ জাতিকাৰ
হৈ উঠিব । তেতিয়া বুজিব—জয়চাঁদক বঞ্চিত কৰি দিল্লীৰ দ্বাৰপাট ভোগ
কৰা কিমানদূৰ সঙ্গত হৈছে । তেতিয়া বুজিব—জয়চাঁদে জনকৰ সূত্ৰা-
শয্যাৰ কাষত প্ৰলাপ বজা নাছিল ।

[সংযুক্তাৰ প্ৰবেশ ।]

ସଂଯୁକ୍ତା । ଦେଉତା ! ଆପୁନି ଅକର୍ମେଁ ୟାତ କି ଭାବି ଆହେ ? ଦିଶିବ
 ପରା ଅହାବ ପରା ଆପୋନାବ ମନବ ଭାବନା ଚିନ୍ତା-ବାଢ଼ିହେ ଗୈହେ ସେନ ପାହିହେଁ ।
 ଏହିମବେ ମନ ମାରି ଧକା ଭାଗ ନହୟ । ଦେଉତା ! ତାବ ପରାତୋ ଲାଭ ଏକୋ
 ନାହି । ଚାନ୍ଦକଚାନ, ସୋବ ମନତ ବେଜାବ-ଭାବନା ଏକୋ ନାହି—ସୁଧତ ସଦାୟ
 ହାହି—ସଦାୟ ଆନନ୍ଦ । ସେହି କାବଣେ ସୋବ ମନତ ସଦାୟ ସୁଧ—କେବଲ ସୁଧ ।
 ଆପୁନି ମାଧୋନ ସଦାୟ ଭାବି ଥାକେ, ସଦାୟ ଚିନ୍ତା କବି ଥାକେ । ସେହି କାବଣେ
 ସଦାୟ ହୁଧ—କେବଲ ହୁଧ । ଆପୁନି କି ଭାବେ ମୋକ କବନେ
 ଦେଉତା ?

ଅୟ । ସଂଯୁକ୍ତା ! ତହି ମୋକ ଆମନି ନକବିବି । ମୋକ ଅଲପ
 ଭାବିବଲେ ଦେ ।

ସଂଯୁକ୍ତା । ଭାବନାବ ସାଗବତ ନାଓ ସେଲି ଦିଲେ କେତିୟାବା ପାବ ଲାଗିବଗୈ
 ଜାନୋ ?

ଅୟ । ଲାଗେ ନେଲାଗେ ତୋକ କେଣେ ?

ସଂଯୁକ୍ତା । ନାହି—ମହି ଆକ ଆପୋନାକ ଭାବି ଥାକିବଲେ ଦିବ
 ନୋହାରୋ । ଦେଉତା ! ମହି ଏଟା ଗୀତ ଗାମନେ ?

ଅୟ । ଗା ବାକ ।

ସଂଯୁକ୍ତା । ଗାମ । ଆପୁନି ଗୁନିବ ଜାନୋ ?

ଅୟ । ଗୁନିମ ।

ସଂଯୁକ୍ତା । ଗଟାହି ଗୁନିବନେ ?

ଅୟ । ଗୁନିମ ଗା ।

ସଂଯୁକ୍ତା । ଗୁନକ ତେନ୍ତେ—

সংস্কৃত ।

—শ্লোক—

“নমো জননী জনমভূমি
 নমো জননী ভাবত-বাণী !
 নমো ভাবত ভূমি-বাণী !!
 গৌবর-বাহিনী পুণ্য-প্রবাহিনী
 ভূমি বিমোহিনী বাণী !!

হেম-তুষাব-বেষ্টিত গবি-দুর্গে
 তুচ্ছি কবাল কাল যুগে যুগে
 উবাই জয়ধ্বজা বিপ্লবে চুর্যোগে
 প্রচাবি মর্শ্ববাণী—
 পালিছা কোটা কোটা সন্তান বাজভোগে
 ত্রিজগত-পূজিতা বাণী !

চুষ্টি চরণ-তল সমুদ্র কল কল
 চৌপাশে যশোগীতি নগুন অবিবল
 সুবাসিত চঞ্চল সমীৰণ হিল্লোলে
 আলোড়িত দিগন্তখানি ;
 হে প্রত্নিতাময়ী ! হে মহিমাযয়ী !!
 হে গবিমাযয়ী বাণী !!”

সংস্কৃত । কেনে-পালে ? ভাল লাগিল নে ?

অয় । বব ভাল লাগিল । চমৎকব গান !

সংযুক্ত। মই এইটো ক'ব পৰা শিকিলোঁ। জানে নে ?

জয়। ক'ব পৰা ?

সংযুক্ত। দিল্লীৰ এজনী অচিনাকী ছোৱালীৰ মুখৰ পৰা। বোধকৰোঁ।
পৃথীৰাজৰ কিবা হয়।

জয়। তেন্তে আজিয়েই পাছৰণিৰ সমাধিক্ষেত্ৰত এই গানৰ ওপবত মাটি
আপি দে। মোৰ আগত দিল্লীৰ কথা হুলিৱাবি। পৃথীৰাজ মোৰ পৰম শত্ৰু।

সংযুক্ত। দিল্লী আপোনাৰ শত্ৰু ! পৃথীৰাজ আপোনাৰ শত্ৰু ! কাৰণ কি
দেউতা ?

জয়। কাৰণ দিল্লীত মোৰ অভয়ক হেৰুৱাইছে। আৰু পৃথীৰাজ মোৰ
দিল্লী-সিংহাসনত।

সংযুক্ত। সেয়েই যথেষ্ট কাৰণ হ'ব নোৱাৰে। পৃথীৰাজ দিল্লী-সিংহাসনত
—হলেইবা ? আপুনিওতো কনৌজৰ সিংহাসনত ? সেইবাবে পৃথীৰাজে
আপোনাক খিয়াল কৰে বুলিতো শুনা নাই।

জয়। পৃথীৰাজৰ আজমীৰৰ সিংহাসনৰ কাৰণে ময়ো অভিলাষ নকৰোঁ।
কিন্তু, দিল্লী-সিংহাসনৰ পৃথীৰাজ আৰু মই সমান অংশীদাৰ।

সংযুক্ত। যদি সমান অংশীদাৰেই হয় তেন্তে আপোনাৰ অংশ আপুনি
নেপালে কেলেই ?

জয়। পৃথীৰাজে অনঙ্গপালক ফুলসাই মোৰ অংশও হাত কৰি ললে।

সংযুক্ত। আপুনিও তেনে নকৰিলে কিয় ?

জয়। মই ভাবিছিলো ভালে ভালে কাম শেষ হৈ যাব। শৰ্ত্তা চতুৰতা
একো প্ৰয়োজন নহ'ব। কিন্তু, কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত তাৰ বিপৰীত হল। ময়ো
পৃথীৰাজক সেইদৰে এদিন ঠগাম—চতুৰতাৰে চতুৰতাৰ প্ৰতিশোধ লৈ মোক
পৰিচয় দিম।

সংযুক্তা। প্ৰতিশোধ ললে কি হব দেউতা। ভগৱানে আপোনাক দিল্লীৰ সিংহাসন দিয়া নাছিল, সেইবাবে নেপালে। পৃথীৰাজক দিছে শুনে পৃথীৰাজে পাইছে। ভগৱানৰ ইচ্ছামতে ভগৱানে কাম কৰিছে। আপুনি ত্যাব কিহৰ প্ৰতিশোধ লব ? ভগৱানৰ কাৰ্য্যৰ প্ৰতিশোধ লব নেকি দেউতা ?

জয়। মই ভগৱান নাজানো। মই কেৱল জানো প্ৰবন্ধক পৃথীৰাজক। পৃথীৰাজ জয়চাঁদৰ শত্ৰু—বাঠোৰৰ শত্ৰু—কনৌজৰ শত্ৰু—মহাশত্ৰু।

সংযুক্তা। দেউতা। আপুনি কেৱল ত্ৰাস্তিৰ সমাজিক দেখিছে।

জয়। অবোধ বালিকা ! তই মোক শিকাবলৈ আহ ? কালিৰ ছোৱালী হৈ পৰহিৰ গীত গাবলৈ আহ, নহয়নে ? থাক, মই আহিলোঁ।

[গ্ৰহণ।]

সংযুক্তা। দেউতা ! ময়ো তেন্তে আপোনাৰ শত্ৰু। পৃথীৰাজ যদি আপোনাৰ শত্ৰু হয় তেন্তে পৃথীৰাজৰ ধৰ্ম্মপত্নী সংযুক্তাও আপোনাৰ শত্ৰু—বাঠোৰৰ শত্ৰু। বিচিত্ৰ কালৰ লীলা—কনৌজ-কুঁৱৰী আজি কনৌজৰ মহাশত্ৰু।

[গ্ৰহণ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন ।

কনৌজ—ৰাজসভা

[বিজয়সিংহ আৰু মোহনলাল ।]

মোহন । মহাৰাজ ইমান সময়তে আহি নেপালে কিয় ?

মন্ত্রী । এৰা দেও চাওঁতে চাওঁতে চকু বিষাল, তথাপি আহি নাপালে ।
সাহসক, এই যাত্ৰাটো বৰুৱা । সোৱা আহিছেই ।

[ভয়টোৰ প্ৰবেশ]

মোহন । সমাগচ্ছতু ভোঃ মহাৰাজ !

জয় । সেনাপতি !

বিজয় । মহাৰাজ !

জয় । এটা ৰাজসুয় যজ্ঞৰ অনুষ্ঠান কৰিব খুজিছে । উদ্দেশ্য—
কনৌজ-ৰাজক পৃথীৰাজৰ পৰিবৰ্ত্তে ভাৰতৰ চক্ৰবৰ্তী ৰজা বুলি ঘোষণা কৰা ।

মোহনলাল । বৰ ভাল কথা ।

জয় । শুনা—মোৰ কন্যা সংযুক্তাৰ বিবাহৰ উপযুক্ত সময় হৈছে । যজ্ঞৰ
অন্তত তাইৰ সময়ৰ যথাযোগ্য আয়োজন কৰিব লাগে ।

মোহনলাল । লাগে, খুব লাগে ।

জয় । অতি সোণকালে লাগে । সেনাপতি, যিমান পাৰা সিমান
সোণকালে তাৰ আয়োজন কৰা । হাতে কামে লাগি যোৱা । প্ৰত্যেক ৰাজপুত্ৰ
ৰজালৈ নিমন্ত্ৰণী-পত্ৰ দিয়া । এই শুভ সমাচাৰ ৰাজধানীতে ঢোল কোবাই
শুনাই দিয়া—সকলোৱে আনন্দ কৰক ।

বিজয় । যি আদেশ মহাৰাজ !

মোহনলাল। বৰ সুখৰ সমাচাৰ ! পিছে, দিন-বাৰ ঠিক হৈছে জানো ?
জয়। আজিয়েই পত্ৰিকা চাই দিন ঠিক কৰি পেলোৱা। বুজিছাতো ?
বিজয়। বুজিছোঁ মহাবাজ !

জয়। কিন্তু, এটা কথা—বাতে দিল্লী আৰু আজমীৰৰ এটা জবি-পকদ্দায়ে
গম নোপায়। পৃথীৰাজক নিয়ন্ত্ৰণ নকৰিবা। এই বিষয়ে বিশেষ সাৱধান
হ'বা। আৰু এটা কাম আছে।

বিজয়। ক'ক মহাবাজ !

জয়। এজন নিপুণ খনিকৰ ঘৰাই পৃথীৰাজৰ এটা শিলা প্ৰতিমূৰ্ত্তি
সজাই মণ্ডপৰ দুৱাৰ মুখত বাধিব লাগিব।

বিজয়। তাৰ কাৰণ মহাবাজ ?

জয়। তাৰ কাৰণ—পৃথীৰাজক অপমান কৰা। বুজিছা সেনাপতি ! এই
কাম তুমি নিজে আগত থাকি নিপুণ খনিকৰ হতুৱাই কৰাব লাগিব।

বিজয়। যিবা আদেশ !

জয়। তেস্তে হাতে-কামে লাগি যোৱা। পলম নকৰিবা। নগৰ
সুসজিত কৰা। ৰাজভড়ালৰ পৰা ইচ্ছামতে ধন খৰচ কৰা। পতাকা
উকৰা। বস্তি জলোৱা। জয়চাঁদৰ কনৌজক ইলুৰ দ্বিতীয় অম্বাৱতীত
পৰিণত কৰা।
[গহান।]

মোহনলাল। সেনাপতি ! আমাৰ মহাবাজৰ মন্ত্ৰিত নিশ্চয় জলপ নহয়
জলপ কিবা বিকাৰ ঘটিছে। দিল্লীৰ পৰা উলটি অহাৰ পৰা আৰু আগৰ জয়চাঁদ
মহাবাজ নাই। ঠিক সময়ত নেথায়। ঠিক সময়ত নোশোৱে। মাহুৰ লগত
বেছি কথা নহয়। আপোনা আপুনি বলকে ইত্যাদি, ইত্যাদি। দেখিলামে
ৰাজলভাৰ্গে আহি দুআবাৰ কথা কৈ বলিয়াৰ দৰে গুচি গল। মই হলে
পতি বৰ ভাল দেখা নাই একা।

বিজয়। বিদূষক মহাশয়! আপুনি মিছাতেহে কনৌজৰ বজা-ঘৰৰ খাৰ খাইছে। বজা-ঘৰতেই বজাৰ লগত ফুৰোঁতেই দাঁত সবিল, দাড়ি-চুলি পকিল, তথাপি এটো সামান্য কথা এটা মীমাংসা কৰিব পৰা নাই নহয়নে? অজয়ৰ নিচিনা যোগ্যবান পুত্ৰ হেৰুৱাই কেইজন বাপেকীয়ে থিৰ হৈ থাকিব পাৰে? খানেখবৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰত অজয়ৰ সূত্ৰাৰ কথা বোধকৰোঁ বিদূষক মহাশয়ৰ এখন কাণেৰে সোমাই আনখন কাণেৰে ওলাই গল?

মোহন। এৰা সেনাপতি! তেনেকুৱাই হৈছে। পিছে, এতিয়াহে মনটো দেখোন কেনেবা কেনেবা লাগিছে। বাজমুৰ্খী হব। সংযুক্তা আইদেউৰ সয়ম্বৰ হব। আ-হা-আ! আজি বহুদিনৰ সুবত। আ-হা-আ!

বিজয়। বৰ আনন্দ দেখোন! পিছে বাক, মনটো কেনে লাগিছে?

মোহন। সংযুক্তা আইদেউৰ সয়ম্বৰ আ-হা-আ!

বিজয়। ময়ে কওঁ শুনক—আপোনাৰ কেনে লাগিছে। শৰ গোক পালে শঙ্কৰ যেনে লাগে, ফুল ফুলিলে ভোমোবাৰ যেনে লাগে, শ্ৰাক, বায়ুণ-ভোজনৰ বাতৰি পালে বায়ুণৰ যেনে লাগে, বাজকুৰ্বীৰ সয়ম্বৰৰ ছু পাই আপোনাবো তেনে লাগিছে। নহয়নে?

মোহন। লাগিছে সেনাপতি! নিশ্চয় লাগিছে! চকু ভৰি চাম। পেট ভৰি খাম। কাণ ভৰি শুনিম। পাৰোঁমানে চুচিম। আ-হা-আ! সংযুক্তা আইদেউৰ সয়ম্বৰ! মই এতিয়া যাওঁ। যাতে শুভম্ৰ শীত্ৰং হয়, তাৰে আয়োজন কৰোঁটৈ। আ-হা-আ! উদৰম্ৰ মোহনলালম্ৰ ব্ৰাহ্মণম্ৰ আ-হা-আ! [গ্ৰহাৰ।]

বিজয়। নৃতীয়া বিদূষক! তই যি বিচাৰিছ মই সেই বস্তু নিবিচাৰোঁ। তই বিচাৰিছ বাকলি। মই বিচাৰিছো শাহ। তই বিচাৰিছ উদৰৰ ভোক শুকাবলৈ। মই বিচাৰিছো প্ৰাণৰ পিয়াহ পলুৱাবলৈ। তোৰ আশা মৰতৰ ফুলত। মোৰ আশা আকাশৰ তৰাত। সংযুক্তাই মোক ভালপায়—গতিকৈ মোৰ-

মুৰতেই মালা দিব। যদি সংযুক্তা আহি জদয়-আসনত বহে তেন্তে কনৌজৰ
 ৰাজসিংহাসন মোৰেই হব। যদি কনৌজৰ ৰাজসিংহাসন পাঠ, তেন্তে দিল্লী
 আৰু আজমীৰৰ অধীশ্বৰ হবলৈ কিমান পৰ ? সেই শুভ-দিন প্ৰায় সমাগত।
 ভগৱান একলিঙ্গই কৰিলে—হুমানজী প্ৰসন্ন থাকিলে—বিজয়সিংহ ভাবতবৰ্ষৰ
 একছত্ৰী সত্ৰাট হবলৈ সৰহ দিন নাই। [প্ৰহান।]

তৃতীয় দৰ্শন

আৱাৰঞ্জী পৰ্বত

[ভিল-সেনাবোৰৰ নৃত্য-গীত।]

পৰ্বতে পৰ্বতে ফুৰোঁ। আমি—হাতত জাঠি-জোং ;
 পহু মাৰোঁ, বৰা মাৰোঁ, মৰোঁ। বাঘ-ঘোং।
 ফাকি-ফুকা নাই আমাৰ—নাই মৰণৰ ভয় ;
 দেশৰ শত্ৰু হলেই তাক কৰিব লাগিব ক্ষয়।
 বখি আছেঁ। পৰ্বত আমাৰ—আমাৰ নিজা ঘৰ ;
 যি আহিব লবলৈ তাক ডিঙিত চেপি ধৰ।
 ডাং ডুং ডুং মাদল বাজে, নাচি উঠে প্ৰাণ,—
 লাওপানী পিঠ খোকে খোকে বাতি ভৰাই আন।

[সকলোৱে প্ৰহান।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

কনৌজ—ৰাজপথ

[দেৱীসিংহ আৰু ভিল-হৰ্দাৰৰ প্ৰবেশ ।]

ভিল। হেই ৰাজা !

দেৱী। মই ৰজা নহ'ওঁ ভিল-হৰ্দাৰ ! মই সেনাপতি।

ভিল। হ মুই বৃজি পালু দে। তুই ৰাজা নাই আছে—হেনাপতি আছে। মুই তোক হেনাপতি বুলি ডাকিছে। অ' হেনাপতি ! হামি যে দেকা পালু মানুহবুৰ হিহতে কি কৰিছে ? হেইবুৰ কি আছে মুক বুলি দে।

দেৱী। সেয়া উৎসৱ পাতিছে—আনন্দ কৰিছে। কনৌজৰ ৰাজকুৰ্মবীৰ সয়ম্বৰ।

ভিল। হয়ম্বৰ আছে। মুই বৃজি পালু দে। হয়ম্বৰ কেনে অ হেনাপতি ? মুই দেকিম না ?

দেৱী। দেখিবিতো। সয়ম্বৰ মানে বিয়া—ৰজাৰ জীয়েকৰ বিয়া।

ভিল। হ বিয়া আছে। হামি বৃজি পালে। ৰাজাৰ জীয়েক কাক বিয়া কৰাব হেনাপতি ? ১

দেৱী। যাকে ভাল দেখে—যাকে পছন্দ কৰে, তাকেই বিয়া কৰাব। তোক ভাল দেখিলে তোকো বিয়া কৰাব পাবে। তই ৰজাৰ জীয়েকক বিয়া কৰিবিনে হৰ্দাৰ ?

ভিল। যেইটু কটা ! থুই থুই ! হামি বুৰা ভিল আছে। হামি বিয়া নাই কৰাবে।

নেপথ্যত দিল । —গীত—

“জনমে জনমে সখী !

পিলো কণৰ মউ

পৰাণ নহল তিবণিত ;

যুগে যুগে সুখ-অমিয়াত বুৰিলো

তথাপি হুজুৰাল চিত !”

সেৱী । ছদ্ৰিৰ ! সেয়া পান শুনিছনে ?

ভিল । হু হুনিছে । বৰ বালু গীত আছে দে ।

[গীত পাই গাই দিলজানৰ প্ৰবেশ ।]

দিল [গীতৰ বাকী ছোৱা]

“বাশি বাশি ফুল

ধৰণী আমোলমোল

ফুলৰ শয্যাত মই

কণ্টকে বিয়াকুল !

কণকে ধিয়ালো মই

আজীৱন অমরাপুৰীত

কণতে উটিবুৰি

পিয়াহ বাঢ়িল খুৰি

পুৰি মৰো তপত বালিত ।”

ভিল। এই জনী বৰ হন্দৰী আছে। মুই বৰ বাল দেখিছে। বৰ বৰিয়া গীত গাইছে। আয়ু! মুই মৰি নাবাওনা!

দেৱী! হুন্দৰী! তুমি কোন? মোক তোমাৰ চিনাকি দিয়া।

দিল। মই তোমাক চিনাকি দিবলৈ বাধ্য নহওঁ। মই য়েয়ে নহওঁ তোমাক কিয়? এজনী গাভৰুক এইদৰে নিশঙ্কোচভাবে কথা সুধিবলৈ লাজ লগা নাইনে বৃদ্ধ?

দেৱী। মোক কমা কৰিব। হুন্দৰী! মই কোনো কু-অভিপ্ৰায়ে তোমাক কথা সোধা নাই। মই দিল্লী আৰু আজমীৰৰ প্ৰধান সেনাপতি।

দিল। তুমি নকওঁতেই মই তোমাৰ সেই কথা জানিব পাৰিছোঁ।। সৌ কঁকালত ওলমি থকা তৰোৱাল আৰু ধেমু-কাৰ আদি অন্ত-শত্ৰুই তুমি নকওঁতেই তোমাৰ পৰিচয় দিছে।

দেৱী। বোধকৰোঁ এতিয়া তোমাৰ চিনাকি দিব পাৰা। এই লোকপূৰ্ণ ৰাজপথত অকলে এজনী তিবোতা দেখা পালে পৰিচয় জানিবলৈ স্বভাৱতে সকলোৰে মন ব্যগ্ৰ হ'ব।

দিল। মই পৰিচয় দিয়াৰ আগেয়ে তোমাক কেইটামান প্ৰশ্ন কৰিম। যদি সন্তোষজনক উত্তৰ দিব পাৰা তেন্তে মোৰ পৰিচয় পাবা।

দেৱী। তোমাৰ ইচ্ছামতে প্ৰশ্ন কৰা হুন্দৰী! মই সাধা অহুসৰি তাৰ উত্তৰ দিম।

ভিল। হেনাপতি! এইজনী হুন্দৰী মাইকী আছে। তাই হতে এইদৰে কথা পাতা বাল নাই আছে। হামি হলে বাল নাই বুলিছে। হামি বাং দে।

[গ্ৰহান।]

দেৱী। হুন্দাৰ! তুমি আগবাঢ়া, মই পাছতেই গৈছোঁ।।

দিল। কোন্‌ সেনাপতি! মই যদি বেগ্না হওঁ তেস্তে তুমি কি কৰিবা ?

দেৱী। চকু মুদি আঁতৰ হৈ শুচি যাম।

দিল। যদি সেই অৱস্থাত—তোমাৰ ডিঙিত সাৱটি ধৰি প্ৰেম-আলিঙ্গন কৰোঁ তেস্তে কৰিবা কি ?

দেৱী। তোৰ বুকত এইদৰে পদাঘাত কৰি গন্তব্য পথত আগভৰি দিম।

দিল। যদি মই বিজাতীয়া নিৰাশ্ৰয়া অনাধিনী অবলা হওঁ ?

দেৱী। তেস্তে মোৰ ঘৰলৈ নি দেৱীৰ নিচিনাকৈ পূজা কৰিম।

দিল। যদি মই তোমাৰ শত্ৰু হওঁ,—যদি মই তোমাৰ শ্ৰাণ খোজোঁ, তেস্তে কৰিবা কি ?

দেৱী! এই তৰোৱাল তোমাৰ হাতত দি এই দৰে বুক পাতি থিয় হম। হিন্দুৱে ভিখাৰীক বিমুখ নকৰে।

দিল। মই তোমাৰ কথাত পৰম প্ৰীতি লাভ কৰিলোঁ সেনাপতি! মই এজনী নিৰাশ্ৰয়া অনাধিনী অৱলা। এতিয়া মোৰ ওপৰত তোমাৰ যি কৰ্ত্তব্য তাকে কৰা।

দেৱী। ব'লা তেস্তে নাৰী! মোৰ ঘৰলৈ ব'লা। মই মোৰ কৰ্ত্তব্য কৰিম। অতিথিৰ প্ৰতি গৃহস্থৰ যি আচৰণ তাকে কৰিম।

দিল। ব'লা তেস্তে।

[হুৱাবো এহাল।]

পঞ্চম দৰ্শন

দিল্লী—মজ্জণা-চৰা

[পৃথীৰাজ আৰু ভীমছা ।]

ভীম । আপোনাৰ আদেশ অনুসৰি যুদ্ধৰ বন্দীবিলাকক মুকলি কৰি দিয়া হৈছে। এই উপলক্ষে ৰাজভাঙালৰ পৰা এক লক্ষ সোণৰ মোহৰ ভগ্নন কৰা হৈছে।

পৃথী । বেছ কৰিছা মজ্জী ! মই বৰ সন্তোষ পাইছোঁ।

ভীম । আপোনাৰ কাৰ্য্য দেখি সকলোৱে মুক্তকণ্ঠে আপোনাৰ বশ-শুণ গান কৰি তৃপ্তি লভিছে।

পৃথী । মই সেই কথা শুনিবলৈ আশা কৰা নাই। মোক বশ নালগে।

ভীম । সি আপোনাৰ মহাহুভবতাৰ চিন মাথোন।

[দেৱীসিংহ আৰু জিহৰ্ছাৰ প্ৰবেশ ।]

পৃথী । সৌৱা সেনাপতি আহিছে। আহাঁ সেনাপতি !

দেৱী । মহাৰাজৰ জয় হওক।

পৃথী । কি বাতৰি লৈ আহিছা সেনাপতি ?

দেৱী । মহাৰাজৰ বিজয় বাতৰি লৈ। বিদ্রোহী ভিলে আমাৰ বস্ত্ৰতা বিনা যুদ্ধে স্বীকাৰ কৰিছে। মোৰ লগত জিহৰ্ছাৰ নিজে আহিছে। হৰ্ছাৰ ! এই জনেই আমাৰ বজা। বজাক প্ৰশাম জনোৱা।

ভিল (সেৱা কবি)। মুই বৰ বাল পাইছে দে। হেইটোৱেই হামাৰ বাজা আছেনো? বাজা! হামি তুক বহত চালাম দিছে। মুই ভিলহৰ্দাৰ আছে। ভিলহৰ্দাৰ তোৰ গুলাম আছে।

পৃথী। তোমাকো চেলাম কৰিছে। হৰ্দাৰ! তুমি আমাৰ বশ্ৰতা স্বীকাৰ কৰা গুনি মই বৰ সন্তোষ পাইছে।

ভিল। হামিও বাল পাইছে বাজা! তুৰ হেনাপতিটু বৰ বাল মানুহ আছে দে। হামি তুক বাজা বুলি মানিছে। হামি তুৰ গুলাম হব বাল পাইছে। বাজা! তুই যি কবিব দিয়ে হামি তাকে কবিবো। আয়ু! তুক হামি বৰ বাল পাইছে! তুক হামি বাজা বুলি মানিছে দে। হামি ভিলে ক্ৰিছা কথা নাকয় দে। তুই হামাৰ বাজা। তুই মৰিব দিলে হামি মৰিব ফাৰে। তুৰ যদি হুকু থাকে হামাকে বলি দিবে বাজা! হামি তাইহাতক এইদৰে মাৰি দিবে। হামি যুক কবিব জানে বাজা!

পৃথী। হৰ্দাৰ! তোমাৰ কথাবোৰ গুনি মোৰ বৰ ভাল লাগিছে। আজিৰ পৰা ভিলজাতি মোৰ প্ৰভুভক্ত প্ৰজাবৃন্দৰ মাজত গণ্য হল। তুমি মোৰ প্ৰধান বন্ধু হল। বৰ্তমানে মোৰ কোনো শত্ৰু নাই। তোমালোকে যুক কৰি মোৰ বাবে প্ৰাণ দিয়াৰ সময় অহা নাই। কিন্তু, তেনে সময় এদিন আহিব। হৰ্দাৰ! আজিৰ পৰা তুমি মোৰ প্ৰধান বন্ধু হল। আহাঁ হৰ্দাৰ! ছয়ো আলিমন কৰি বন্ধুত্ব পাশত বান্ধ খাওঁ। [আলিমন কৰে] মস্তী! এই প্ৰভুভক্ত হৰ্দাৰক বিশ্ৰাম কৰলৈ লৈ যোৱা।

মস্তি। যিবা আদেশ।

হৰ্দাৰ। বাজা! চালাম। বহত বহত চালাম।

[ভিল-হৰ্দাৰ আৰু মস্তীৰ গল্পৰ।]

বেথী। মহাৰাজ! আৰু এটা খবৰ পাইছেনে?

পৃথ্বী। কি সংবাদ সেনাপতি ?

দেবী। কনৌজৰ ৰাজকুঁৱৰীৰ সন্ধ্যব।

পৃথ্বী। কাহানি ?

দেবী। অহা বুধবাৰে।

পৃথ্বী। মিছা কথা সেনাপতি ! মই তোমাৰ কথা বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰোঁ। মোকতো নিমন্ত্ৰণ কৰা নাই। মোক বেলাগে দিল্লীৰ কোনো এটা প্ৰাণীকেই নিমন্ত্ৰণ কৰা নাই।

দেবী। সেয়েই হৈছে ইয়াৰ বহুস্ত। মহাৰাজ ! মই আহোঁতে কনৌজৰ মাজেৰে আহিছে। আৰু নিজ চকুৰে সন্ধ্যবৰ আয়োজন দেখা পাইছে। দিল্লীৰ পক্ষে আৰু এটা অপমানৰ কথা হৈছে।

পৃথ্বী। কেনে ?

দেবী। কনৌজৰাজ দাণ্ডিক জয়চাঁদে আপোনাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি এটা ছব্বীৰ পদত নিযুক্ত কৰিছে। অভিপ্ৰায়—দিল্লীক অপমান কৰা।

পৃথ্বী। সচাকৈয়ে বৰ অপমানৰ কথা সেনাপতি !

দেবী। আদেশ কৰক মহাৰাজ ! সেই সন্ধ্যব-মণ্ডপৰ সৈতে কনৌজ নগৰ উৰাই দিওঁ।

পৃথ্বী। নহয় সেনাপতি ! মই নিজে তাৰ প্ৰতিশোধ লম। তুমি নালাগে।

দেবী। কেতিয়াও নহয় মহাৰাজ ! সেই সামান্য কথা এটাৰ কাৰণে দিল্লীখনে কষ্ট কৰিবলৈ কোনো প্ৰয়োজন নাই। দিল্লীৰ সেনাপতিৰ গাত বখেট বল আছে। আদেশ কৰক মহাৰাজ !

পৃথ্বী। তুমি ভুল বুজিছা সেনাপতি। তুমি ভবা উপায়েৰে প্ৰতিশোধ ললে দিল্লীক জগতে নিন্দিব। মই কি উপায়েৰে প্ৰতিশোধ লম জানা ? মই যদিও বিনা নিমন্ত্ৰিত, ছব্বীৰ পদত নিযুক্ত অপমানিত, তথাপি—নিমন্ত্ৰিত শত

শত বজা-মহাৰাজক চেৰ পেলাই এই বাহু বলেবে হৰি আনি কনৌজ-ফুলনীক
দিল্লীৰ শ্ৰেষ্ঠ পটেখনী পাতিম। তেতিয়া হলে কোনেও আমাক বেয়া বুলিব
নোৱাৰে, বৰং সকলোৱে প্ৰশংসাহে কৰিব। দিল্লীও ধন্য হব।

দেৱী। অতি উত্তম উপায়।

ষষ্ঠ দৰ্শন

কনৌজ—ফুলনী

[সংস্কা।]

সংস্কা। নিশাৰ পিছত দিন, দিনৰ পিছত নিশা, আহিছে আৰু গৈছে।
মাহৰ পিছত মাহ, বছৰৰ পিছত বছৰ, কিমান আহিছে কিমান গৈছে, তাৰ আদি-
অন্ত নাই। সুখ-দুখ, হৰ্ষ-বিষাদ, আনন্দ-নিবানন্দ সকলো কেৱল আহিছে
আৰু গৈছে—আহিব আৰু যাব। কালৰ অনন্ত সাগৰত কত চৌ মাহ গৈছে।
অক্ৰয় ককাইদেউৰ মৃত্যুৰ আজি এবছৰ হৈ গল। সংসাৰৰ ওপৰেদি অনন্ত কাল-
সাগৰৰ এটি চৌ বাগৰি গল। কালিলৈ মোৰ সন্ম্বৰ। জগতে আনন্দ-সাগৰত
বু মাৰিছে। কনৌজৰপৰা নিবানন্দ ভাগি পলাইছে। হেজাৰ বিজাৰ কৃত্তিম
জোন-বেলিৰ স্ৰষ্টি হৈছে। প্ৰত্যেক বাট-ঘাট পদূলিয়ে পদূলিয়ে আনন্দৰ বিজয়
পতাকা উৰি আকাশ ছানিছে। শত্ৰু কটা বাজিছে। কিন্তু, এই আনন্দক
মাজতো মোৰ প্ৰকৃত সুখ বিৰিডি ওলাব পৰা নাই। ইতো প্ৰকৃত সন্ম্বৰ নহয়।

ই কেবল দিল্লীৰ ওপৰত কনৌজৰ প্ৰতিশোধ লবৰ আয়োজন। ইয়াত স্মৰণ-কাৰণ কি হব পাৰে? মোৰ স্মৰণ নহয়—মোৰ অপমানৰ বিৰাট আয়োজন। মই জানো—দিল্লীখনে কেতিয়াও এই অপমান সহ নকৰে। যেনেতেনে তেওঁ মোক নিবই নিব। মই তেওঁৰ ভাৰ্য্যা যেতিয়া তেওঁ মোৰ গাত পৰ-পূৰ্বক কেতিয়াও হাত দিবলৈ নিদিয়ে বুলি দৃঢ় বিশ্বাস। কিন্তু, এটা কথা,—তেওঁ যে বিনা নিমন্ত্ৰিত! তেওঁ যদি এই বিষয়ে বাতৰি নাপায় তেন্তে মোৰ গতি কি হব? যাওক সেই কথা—মই ৰাজপুত ৰমণী। পৃথীৰাজৰ লগত মোৰ গান্ধৰ্ব বিবাহ কেতিয়াবাই হৈ গৈছে। পৃথীৰাজ বিনে আন কাৰো ডিঙিত মালা দি মই ষিচাৰিণী হব নোৱাৰোঁ। যদি সেই স্মৰণ-সভাত পৃথীৰাজক দেখা নাপাওঁ তথাপি মই বিচলিত নহওঁ। যদি কোনোবাই মোৰ গাত হাত দিব খোজে তেন্তে এই অস্ত্ৰ বুকুত বহুৱাই দি পৃথীৰাজক মানস স্মৃতিত মালা দি অজয় ককাইদেউৰ লগৰীয়া হম। আজি অজয় ককাইদেউ জীয়াই থকা হলে মোৰ কিহৰ চিন্তা? অজয় ককাইদেউ! তুমি স্বৰ্গৰ পৰা ভনীয়েৰাৰ মূৰত আশীৰ্বাদৰ পাৰিজাত বৃষ্টি কৰা—যেন মই তোমাৰ শেষ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰিবলৈ সমৰ্থ হওঁ।

[বিজয়সিংহৰ প্ৰবেশ।]

বিজয়। সংযুক্ত! তুমি অকলৈ ইয়াত কি কৰিছা?

সংযুক্ত। কি কৰিম বিজয়! স্বৰ্গ-মৰ্ত্যৰ কথা ভাবি আপোনাৰ স্মৃতে আপুনি মজিছে।

বিজয়। মোকো মজোৱা সংযুক্ত! আজিয়েই বিজয়ৰ সংযুক্তাৰ লগত আনন্দৰ শেষ দিন। কালিলৈ তুমি কনৌজৰ ৰাজকুইবী পদৰপৰা পদচ্যুতা হবা। নৱ জীৱনৰ নবীন পথত নবীন সাধিকক জীৱন লগৰীয়া কৰি লৈ আনন্দৰ সোঁজত তাহি ৰাৰা। এই ক্ষুদ্ৰ বিজয়েই বা ক'ত, কনৌজেই বা ক'ত, নহয়নে ৰাজকুইবী? সেইকাৰণে আজিয়েই আনন্দ কৰিব লাগে।

সংযুক্তা। বেচতো বিজয়! কৰা, আনন্দ কৰা।

বিজয়। সংযুক্তা! মই তোমাক এটা কথা সোধোঁ সোধোঁ বুলি বহুদিনৰপৰা স্মৃতিৰ পৰা নাই। আজি হুস্মৃতি নহয়। সময় উত্তীৰ্ণ হৈ যায়। কোৱা ৰাজকুৰ্বী! মিছা কথা নকৰা—তুমি মোক ভালপোৱা নে নোপোৱা?

সংযুক্তা। কেলেই নাপাম? বৰ ভালপাওঁ বিজয়!

বিজয়। বৰ ভালপোৱা! তেন্তে মোক আজি সেই ভালপোৱাৰ প্ৰতিদান দিয়া।

সংযুক্তা। মইতো তোমাক কেতিয়াবাব পৰাই প্ৰতিদান দিওঁ দিওঁ কৈ দিব পৰা নাই। কিন্তু, স্মৃতিৰ অভাৱত মনৰ কথা মনতে আছে। তুমি জানো সেই প্ৰতিদান গ্ৰহণ কৰিব।?

বিজয়। অতি আনন্দেৰ ৰাজকুৰ্বী।

সংযুক্তা। সঁচা কথা কৈছানে বিজয়সি, হ?

বিজয়। সঁচাকৈও বেছি সঁচা কৈছেঁ।

সংযুক্তা। তেন্তে সত্য খোৱা যে তুমি সংযুক্তাৰ প্ৰেমৰ প্ৰতিদান গ্ৰহণ কৰিব। আৰু সংযুক্তাৰ কথামতে কাম কৰিব।

বিজয়। সত্যে সত্যে তিনি সত্যে মই সংযুক্তাৰ কথা পালন কৰিম আৰু সংযুক্তাৰ ভালপোৱাৰ প্ৰতিদান গ্ৰহণ কৰিম।

সংযুক্তা। তেন্তে চকু মুজ। বিজয়! মই এতিয়াই তোমাৰ অভিলষিত বস্তু দিম। সাৱধান! ৰাজপুত্ৰৰ প্ৰতিজ্ঞা— [শব্দান।]

বিজয়। [চকু মুজি।] সংযুক্তাই মোক ভালপায়। মোৰ ডিঙিত দিবলৈ ভেঙে মালা আনিবলৈ গৈছে হবল্য? সংযুক্তা মোৰ হৃদয়েৰী হব। কি সৌভাগ্যৰ কথা! [সংযুক্তা আৰু বিজয়ৰ গ্ৰহণ। সংযুক্তাই ইঙ্গিত কৰে। বিজয়ই বিজয়ৰ ডিঙিত মালা দিয়ে।] সংযুক্তা! মোৰ ডিঙিত মালা দিছা নেকি? .

সংযুক্তা। বিজয়! তোমার হাতখন আগবঢ়াই দিয়া! [বিজয় হাত আগবঢ়াই দিয়ে। সংযুক্তাই বিজয়ৰ হাতেবে লগলগাই দিয়ে।] বিজয়! তুমি মোৰ প্ৰতিদান গ্ৰহণ কৰিছানে?

বিজয়। কৰিছে।।

সংযুক্তা। কৰিছানে?

বিজয়। কৰিছে।।

সংযুক্তা। কৰিছানে?

বিজয়। কৰিছে।।

সংযুক্তা। এতিয়া চকু মেলা।

বিজয় [হাত এৰি দি]। ই কি সংযুক্তা! ই যে দুৰ্বোৰ চলনা?

সংযুক্তা। খবৰ্দাৰ বাজপুত! বেছি কথা নকবা। তুমি মোৰ দান গ্ৰহণ কৰিছা। এবাৰ নহয়—ভিনি বাৰ। ই একো নহয়—বিজয় আৰু বিজয়াৰ স্বৰ্গীয় মিলন। অসম্ভৱ নহবা বিজয়! সংযুক্তা আৰু বিজয়াৰ অলপো তফাৎ নাই। [সংযুক্তাৰ শব্দান।]

সপ্তম দৰ্শন

কনোজ—নগৰৰ সিংহদুৱাৰ

[দুজন প্ৰহৰীয়ে পহবা দি আছে। একজন মাতালৰ প্ৰবেশ।]

মাতাল (ফটিকা খাই)। আনন্দ! আনন্দ!! আনন্দ!!!

১ম প্ৰঃ। নকবা আৰু। সংসাৰ আনন্দেৰে ভৰপূৰ।

মাতাল। মুখ প্ৰহৰী! পহবা দি থাকোঁতেই জনম গৈছে। তই আকৌ

আনন্দৰ কি মোল বুজিবি ? মোক চা, এইদৰে এথোকা ফটিকা খাই ভিঙিটো
তিয়াই লবি—তাৰ পিছত—আনন্দ ! আনন্দ !! আনন্দ !!!

মাতাল ।

—গীত—

ফটিকা মোৰ পৰাণ-প্ৰিয়া !

প্ৰেম-বসত মই মতলীয়া,—

ময়ে বজা,—

কিনো মজা—

নীতলায় হিয়া

নীতলায় হিয়া ;—

ৰাজ্য মোৰ গৰখাৱৈ,

ফটিকা মোৰ পাটমাদৈ

আহাঁ সোণ !

আহা জোন !

চুমা এটি দিয়া—

চুমা এটি দিয়া ।

(বটলক বনে বনে চুমা খায় ।) আনন্দ ! আনন্দ !!

২য় প্ৰঃ। খৰদৰাৰ মাতাল ! ই নগৰৰ সিংহদ্বাৰ । ইয়াত তোৰ বঙ্গিমাৰি
নেখাটে।

মাতাল। তাকে নোকৈ কৈছে। কি ? তইত্তৰ আনন্দ এই টেটুকলা
গৰ্জন কেইটাত। আৰু মোৰ আনন্দ এই ফটিকাত। আনন্দ ! আনন্দ !!

দ্বিতীয় প্ৰঃ। ধৰ মাতালক, ধৰি বান্ধ। [ধৰি বান্ধিব খোজে।]

মাতাল। বেচতো ! মোক ধৰিবি ?

[মুখত কটকা ঢালি দিয়ে।]

দ্বিতীয় প্ৰঃ। [এৰি দিয়ে।] খেইটু কটা ! মুখতে ফটিকা ঢালি দিয়ে।

মাতাল। মিছা কথা কৈছ ত—ই—তে। ঠুং—হতক আ ন—ক
দিছে। আনন্দ ! আনন্দ !!

প্ৰথম প্ৰঃ। ককাই ! ইয়াক টে টুত ধৰি বাহিৰ কৰি দে।

দ্বিতীয় প্ৰঃ। [গভিৰাই বাহু কৰি দিয়ে]

মাতাল। আনন্দ ! আনন্দ !! [অশ্বান।]

প্ৰথম প্ৰঃ। ককাই ! আজি কিমান বকমৰ মানুহ চাবি ! কনা, কুজা,
খোৰা, বুঢ়া, ডেকা, কেবল মানুহ হে মানুহ। শাওণ-মহীয়া পুঠী-খলিহাৰ
উজান ধৰা দিছে পাই।

দ্বিতীয় প্ৰঃ। এবাতোন, সাতপুকুৰত এনে মানুহ দেখেছিলিনে ? আজি
কিন্তু, এটা কথা মন কৰিছনে নাই ?

প্ৰথম প্ৰঃ। কি কথা ককাই ?

দ্বিতীয় প্ৰঃ। কথাটো হৈছে এই—বুঢ়াবিলাকৰ গাৰপৰা দেখান ভেকেচ্
ভেকেচ্ কৈ ডেকা ডেকা গোক্ ওলাইছে।

প্ৰথম প্ৰঃ। ঠিক কৈছ মোৰ কুটুম ! মই হলে কথাটো বৰকৈ মন
কৰিছোঁ। তাৰ কাৰণটো কি কব পাৰনে ? ভালোটিহে কবিয়ে গাইছে—

দ্বিতীয় প্ৰঃ। ছোৱালী ! ছোৱালী ! বুঢ়া কালত তৰুণী ভাৰ্য্যাক
লগত গৃহবাস কৰাৰ আশ।

১ম প্রঃ । বাক, এটি কথা ধবি লচোন। শ্রীমতী সংযুক্তা আইদেবে জানিবা তোব স্মৃতে মালাধাব দিলে, তেতিয়া তই কি কবিবি ?

২য় প্রঃ এঃ ঠৈ দে, আমাব সিমান ভাইগ নাই পাই।

১ম প্রঃ । কব নোহাবি। সংসারত আচরিত একো নাই। বজাব জীয়েকে জানো মালিনীৰ পুতেকব ডিঙিত মালা দিয়া সাধু স্তনা নাই ?

২য় প্রঃ । ঠৈ দে। সি হৈছে সাধু—মাছহে মনে গঢ়া কথা। ই যে সত্য—জলস্ত সত্য।

১ম প্রঃ । সাধুবোব যদিও মনে গঢ়া কথা, তাত অসত্য একো নাই। সাধুবোবত মানব-সমাজৰ হুবহু চিত্র প্রতিফলিত হৈ উঠে। সেইকাৰণে মই আশা এৰি দিয়া নাই বুইছ ? যদিহে বিধতাই কপালত ডাঙৰ ডাঙৰ কৈ ঝাঁক কেইটা মাৰি ঠৈছে তেন্তে মোৰ আশা পূৰ্ণ নহব বুলি কোন বাপেকৰ পুতেকে বুকুত হাত দি কব পাৰে 'অ' ?

২য় প্রঃ । কথাটো হলে সঁচাও হব পাৰে। বাক কচোন—শ্রীমতীয়ে যদি তোব স্মৃত মালা দিয়, তেন্তে তই কি কবিবি ?

১ম প্রঃ । হাঃ হাঃ ! টিকাত চপৰিয়াই লেখি লেখি একুৰি আঠোটা জাঁপ মাৰিম বাপেকে।

২য় প্রঃ । তাব পিছত ?

১ম প্রঃ । তাব পিছত এইদেবে এটা জয়ধন পাণ্ডৰি মাৰি লৈ এইদেবে ঠেঙৰ ওপৰত ঠেং ফুলি বন্ধি লৈ এই দৰে পাৰ্বোমানে বসগোলা, কাছ গোলা, কীৰমোছন ইত্যাদিৰ নপুৰুষৰ আন্ধ পাতি দিম। হাঃ হাঃ হাঃ।

২য় প্রঃ । কেইটুকুৰা বাকস ! সৌৰা, এজাক আহিছে। আমি ঐতকৰ পৰা আঁতৰলেখ চাওঁহুক আহ। [অঁতৰি থাকে কেইজনমান বজাব প্রবেশ।]

১ম বজা। এই সভালৈ দিল্লীখন পৃথীৰাজক নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হোৱা নাই নেকি ?

২য় বজা। সেইবাবে আপুনি বিবস্ত্ৰ হৈছে কিয় ?

৩য় বজা। এৰা এৰা ভালবহে কথা। আমাৰ তথাপি এটা প্ৰতিবন্ধক গৈছে। কোনে জানে পথাৰাজ অহা হলে ৰাজকুৰ্বীয়ে পৃথীৰাজৰ ডিঙিতেই মালা নিদিলেহেতেন বুলি ? এতিয়া তেও বাহক আমাৰো অলপ আশা আছে।

৪র্থ বজা। কেতিয়াও নহয় বুদ্ধ ! তোমাৰ ফালে অগপো আশা নাই। তোমাৰ পক্ষা ডাঢ়ি-চুলি দেখি ৰাজকুৰ্বীয়ে তোমাক কেতিয়াও মনোনীত নকৰে। ডেকাৰ কাষতেইহে আশাৰ চলন্তলৰ পথ বেঁকা।

৫য় বজা। তোমালোকে বলিয়াৰ দৰে কথা নকৰা। মই কেতিয়াও বুঢ়া হোৱা নাই। তিনি কুৰি বছৰনো কি ? চকুৰ পচাৰতে যায়। সেইবুলি মই বুঢ়া হৈছোঁনে ? বায়ু আৰু অতিৰিক্ত চিন্তাত চুলি কেইডাল বগা হৈছে মাথোন। ঘৰত সাত জনী কুৰ্বী বৰ্তমান আছে। অলপতে মাথোন গুজৰাটৰ পৰা এজনী দিপলিগ গাভৰু বিয়া কৰি আনিছে। আৰু এজনী মাইকী নিয়া কৰাই ঘৰ কৰিবৰ মোৰ গাত শক্তি বিস্ত্ৰমান, বিস্ত্ৰমান। কোনে যোক বুঢ়া বুলি কয় ?

৪র্থ বজা। বাঃ বাঃ। “চালনীয়ে কয় বেজিক তই ভাই ফুটা,
নহয়নে ভাই ঠাঁহি উঠা—নহয়নে হাঁহি উঠা ?
তিনকুৰিয়াই বিয়া কৰি আনে যোন্‌বছৰীয়া,
পক্ষা ডাঢ়ি চুলি কাঢ়ি কৰে নাইকিয়া।
গুঠত তামোলৰ সেলেঙি লগাই ডেকালি কৰি
নাতিনীকুৰীয়া কৈশীক মাতে বুলি প্ৰাণেশ্বৰী।
নহয়নে বাক হাঁহি উঠা—নহয়নে হাঁহি উঠা ?”

১ম, ২য় বজা। বেছ, বেছ।

৩য় বজা। দেখিছাইকনে বাক। এই বাঘৰ ভেলখোৱাইভব শেংলাইব খুন্দা! মই বিয়া কৰিম। তইতৰ কি চব, বঢ়মাইছইত হো?

১ম বজা। মনে মনে থাকক। বিধতাই ধাৰ লগত বোবা লগাই থৈছে, সেয়ে বাজকুৰ্বীক পাব। তক বিতৰ্কৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই।

৩য় বজা। মোৰ হলে খোলাপুলি কথা। যি আশা কৰি দক্ষিণাত্যৰ পৰা এইখিনি পাটছোহি, যদি সেই আশাই পূৰ্ণ নহয়, বাজকুৰ্বীয়ে যদি মোক মালা নিদিয়ে, নিফল মনোবধ হৈ যদি উলটি ধাৰ লাগে, তেন্তে বিহ খাই প্ৰাণত্যাগ কৰিম। এই মোব প্ৰতিজ্ঞা।

৪ৰ্থ বজা। অহুত, নব ডাঙৰ প্ৰতিজ্ঞা! ভীষ্মৰ প্ৰতিজ্ঞাকও একোব চৰা।

২য় বজা। এতিয় য়াওঁওক নলা, নহলে সিকালে চেলিব।

[সকলোৰে প্ৰস্থান। অলপ পিছতে পৃথীবাজৰ প্ৰবেশ।

অৰুণী দুটাই আগবাঢ়ি আহি চেলান দিয়ে।]

প্ৰঃ। হজুব, চেলাম চেলাম।

পৃথীবাজ। (বগত) চমৎকান কনৌজনগৰ,

অনুপম জাকজমকতা।

কৃত্ৰিম অমবাৰতী হঠছে সৃজন।

মুকলি চোবৰ পথ,—

উচ্চামণ্ড আহিছে। সোমাই।

চোব হই আজি

প্ৰবেশিছে পৃথীবাজ দিলীৰ জৈব।

কালৰ বিচিত্ৰ লীলা !

১ম প্রঃ। হুঁহু! আপুনি হবলা সন্নকবলৈ বাব ?

পৃথী। এৰা। সেই বুলিয়েইতো আহিছো।

২য় প্রঃ। সকলো দেখোন গৈ অন্তই হল। আপুনি এতিয়াহে আহিছে।
বাওক, এই বাটেবেই গৈ থাকক। [পৃথীসকল গায়ন।]

১ম প্রঃ। এওঁৰ দোখোন খেদ, কাঁড়, ঢাল, ভবোহাল সকলো লগভেই।
কিবা চৰাই-চিৰিকতি চিকাৰ কৰো বুলি আহিছে হবলা ?

২য় প্রঃ। নহয়নো আকৌ কি ? ইও এক চিকাৰহে। চৰাই-চিকাৰ
নহয় জেনিবা ছোৱালী চিকাৰ। এওঁৰ বেহৰুপ চাই মই হলে এওঁৰ কপালেই
ফুলিব যেন পাইছো। তালে তালে নহলে বলেবেই নিব যেন পাইছো।
দেখা নাইনে, একেবাৰেই হুঁহুৰ সাজপাৰ পিন্ধি আহিছে। কাৰনো মগজুত
ইমানখিনি বুদ্ধি খেলাইছে অ ? কোনেওতো লগত এখনো ভবোহালকে
অনা নাই।

১ম প্রঃ। এৰা, মোবো ভেনে যেন লাগিছে পাই। ব'লচোন চাওঁগৈ
ক'ৰ পানী কঠল যায়। [গায়ন।]

অষ্টম দর্শন

কনৌজ—সুসজ্জিত সময়স্বৰ সভা

[বাজৰি সম্বৰসিংহ এমুখ্যে নিৰ্বহিত বৰা, মহাবজা আৰু পাত্ৰ-মত্ৰী সকল ।

বিজয়সিংহ আৰু আন আন বাজৰিৰাসকল । কনৌজবাজৰ শিবিতে

সাত-খলপীতা কৌৰৱ ওপৰত সিংহাসন এশ্বত কবি খোৱা আছে ।

নেপথ্যত মাজলিক শব্দ গুণ্টা ধ্বনি, উকলি আদি ।]

সম্বৰসিংহ । মই জানিব পাবোনে, চুৰবীৰ পদত নিযুক্ত প্ৰতিযাৰ্থনি কাৰ ?
বিজয় । দিষ্টীৰ পৃথীবাজৰ ।

সম্বৰ । কিকাৰণে তাক বখা হৈছে ?

বিজয় । আমি তাৰ কৈকিয়ৎ নিবলৈ বাখা নহওঁ ।

২য় বজা । সৌৰা, বাজকুৰ্বী আহিব লাগিছে ।

[জৰ্জটান, সংযুক্ত আৰু সখীসকলৰ প্ৰবেশ । উকলি, শব্দধ্বনি আদি ।]

জৰ্জটান । সংযুক্তা ! সুৰবপৰা ওপৰি জটাই চাৰিওফালে চা । এতিয়া
তোৰ ক্যাম্ব সম্পাদন কৰিবৰ সময় পৰিল । তোৰ লক্ষ্যত হিন্দুহানিব সকলো
ঠাইৰে বজা-মহাবজাসকল তোৰ প্ৰশ্ন-প্ৰাৰ্থী হৈ বহি আছে । তোৰ

ଇଚ୍ଛାସତ୍ତେ ବେଶି ସେହି ଏଜନବ ସୁବତ ମାଳା ଦି ସ୍ୱାମୀ ବସନ କବ । ସନତ ବାଧିବି,
ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାତନବ ଓମବତେହି ଡୋବ ଭବିସ୍ତତ ସୁଧ ଗୁଧ ।

[ସଂସ୍କୃତାହି ଚାହି ଚାହି ସେବତ ପୃଥିବୀର ମିଳାମୂର୍ତ୍ତିତ ମାଳା ଦି ସେବା କବେ ।]

ଅଗ୍ରଟାମ । କି କବିଲି, କି କବିଲି ସଂସ୍କୃତା ? ପୃଥିବୀର ପାବାନ ଐତିମାବ
ଡିଡିତ ମାଳା ଦିଲି କିମ୍ ? ଅକ୍ଷୟ ମିତ୍ର କବିଲି, ଚୋହାନବ ଗୌରବ ଅଟୁଟ
ବାଧିଲି । ବାର୍ତ୍ତୋବବ ନାକ କଟାଲି । ହି. ହି ସଂସ୍କୃତା ! (ଲାଜତେ ତଳସୁବ କବେ ।)
ଏତିମାଓ ସମୟ ଆହେ । ପୃଥିବୀର ମାଳା ପୋରା ନାହି । ମିଳାମୂର୍ତ୍ତିର ଡିଡିତହେ
ମାଳା ଦିହ । ଏହି ଅଜ୍ଞାନରୂତ ଅପବାଧବ ମାର୍ଜନା ଆହେ । ଏତିମାଓ ଡାଲେବେ
କୈହେଁ । ଉପହୁକ୍ତ ଶ୍ରୀଧୀର ଡିଡିତ ମାଳା ଦି ସ୍ୱାମୀ ବସନ କବ । ଅଗ୍ରଟାମବ ସାନ
ବାଧ । କନୌଜବ ଗୌରବର ଉଚ୍ଚଚୁଡ଼ା ମାଟିତ ଧିହି ପବିବ ନିଦିବି । ନତୁବା ଏହି
ଭବୋରାଲ ନି ଯୋବ ବୁକତ ବହରାହି ନେ । ପିତୃହତ୍ୟା କବ । ସେହିଧିନିଓ କବିବନୈ
ବାକୀ ନାବାଧିବି ।

ସଂସ୍କୃତା । ନେଉଡା ! ଏହି କର୍ମ ଯୋବ ଅଜ୍ଞାନରୂତ ନହସ୍ । ସେଞ୍ଜାକୃତ ।
ଏବାବ ବାବ ଡିଡିତ ମାଳା ଦିହେଁ । ଏବାବ ଯାକ ସ୍ୱାମୀ ବୁଲି ଜନର-ସିଂହାସନତ
ବହରାହିହେଁ । ତାକ ନମାନ କେନେକେ ? ଆକାଶବ ଐହ-ନକ୍ଷତ୍ର କଳ୍ପଚୁତ ହଓକ,
ଚକ୍ରହତ୍ୟା ଧିହି ପବକ, ଡିଧାପି ବାଜପୁତବାଲା ହିନ୍ଦୁନାବୀ କନୌଜକୁର୍ବୀ କେତିମାଓ
ଭିତାବିଶି ହବ ନୋଧାବେ ।

ଅଗ୍ର । ସଂସ୍କୃତା !

ସଂସ୍କୃତା । ନେଉଡା !

ଅଗ୍ର । ପୁବବରାବ କୈହେଁ । ଯୋବ କଥାସତେ କାମ କବ ପବିବିନୀ !
(ଶୀତ କାମୁବି) ନହଲେ—

ସଂସ୍କୃତା । କଞ୍ଜକ, ନହଲେ ବି ହବ ଲାମେ ସେହେଁ ହଓକ । ଡିଧାପି କନୌଜର
ବାଜକୁର୍ବୀ ସଂସ୍କୃତାବ ସ୍ୱାମୀର ପୃଥିବୀର ବାଧିବେ ଅନ କେହେ ନାମାସ ।

জয় । ঈমান ছ'ব বাকসী ! (ভবোচল ডাঙে)

সংস্কৃত । (অটুকাটি) দিয়ক দেউতা ! হাঁহি হাঁহি আনন্দ মনেবে বুক
পাতি দিছে । শগর কিয় ? দিয়ক, দেহতাব দান, পিতৃব প্রেমান দিয়ক ।

জয় । বাকসী ! তই মোব একা নহর । এয়েই তো'ব জীৱনব আন্তিম
সুহুর্ভ । (অক্ষয়নব উসোপ কবি ভবোচল লাঙে । এয়ে'ত বাণাই আহি আক্রমণ
বার্ষ কবে ।)

বাণা । মহাবাজ ! নাবী অবধা ।

জয় । ময়ে বীকাব কবে—নাবী অবধা । কিছ, বাকসী অবধা নহর ।

বাণা । আপোনা'ব বক্তা বাকসী নহর । বাজপুত'ব ধবত বাকসী নহর ।

জয় । মো'ব চুৰ্কপাল বাণা ! মো'ব ধবত বাকসী জন্মিছে । আজি মো'ব
কন্ডাই কালফেটিসাপ হৈ মো'ব মাজ-সুবতে দংশিছে । দাওক, ব'ব অসহ !
সোণকালে শে'ব কৰৌ ।

[সংস্কৃতক কাটিবলৈ ভবোচল লাঙে । শিলাস্তুতি'ব পাছত মুকাট থকা পৃথীমজে বিমুলী
বেগেবে আহি ভবোচল বার্ষ কবে । বাজপুত বজাবিকাকে কঁপি কঁপি খুটা বে'ব আদি'ব
আবত মুকাট । সকলো'র হা কবি সু'ব মেলি ব'ব আক সংস্কৃতাই আহি পৃথীমাজ
ক'ব চলে ।]

পৃথী । (সংস্কৃত'ব লাঙত ব'বি)

যদিওবা পৃথীবাজ, বিনা নিমন্ত্রিত

ভাষাপিতো, ভাগ্যবলে পাইছে' । বেতিরা

সংস্কৃতাই বাচি দিয়া প্রেম-পুলহাব,

ঈশ্বক শত শত ধন্তবান দি

মো'ব বস্ত মই এবে কবিলে' । গ্রহণ ।

সাকি হোআ চ্ছে, সু'বা, বায়, অগ্নিসেহ,

ଆଜି ହସ୍ତେ ହଲ ଯୋବ କନୌଜହୁସୂରୀ ।
 ଚାହିଁ ଥାଏ ହୁଏ ମେଲି ମିରାଜର ଦଳ !
 ମିଛାଡ଼େଇ ମିଠିହିନୀର ପାମି ଆମା କବି
 ଅପେକ୍ଷିଲି ଇମାନ ସମୟ ।
 ମିଠିହିନୀରେ ମିଠିହର ଡିକ୍ତିତ
 ଦିଲେ ଥାଲା ସବାବେ ଆମତେ ।
 ନୋହାବିଦି ପାହ ଦିଲେ କୁନାମ ବାଟିବ ।
 ଜ୍ଞାପ୍ୟାମତେ, ଦିନ ହୁମତେ
 ଲାଜ କବି ଜୀବନ-ମଜିନୀ
 ବାଣ୍ଟି ଏବେ ହବିଷେବେ ନିଜ ଦେଶଲଇ ।
 ବ'ଲା ପ୍ରିୟତମେ ।
 ଅପେକ୍ଷିଛେ ବାହିବତ ଅଧ ମୁସଜ୍ଜିତ ।
 ପ୍ରେମିପାତ ପୂଜ୍ୟାମାନ ନହର ଦେଉଡ଼ା !
 ହାମିଲେ । ବିଦାର ।

[ମଂସୁଜାକ ଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣବାକ୍ୟ ଏହାପ । ନକଲୋ ଗୁଡ଼ିତ]

ଜୟ — ବିଜୟ ମିଠି ! ଯୋବା ମନୋହା । ଅସ୍ତ ଚଲୋହା । ବଳା ।

[ନକଲୋରେ ଶବ୍ଦମ ।]

ତ୍ରିକ୍ୟତାମ ।

চতুর্থ অঙ্ক

প্রথম দর্শন

দিল্লী—ফুলনি

[ফুলনি আসনত সংস্কৃত আৰু পৃথীবাৰ । আৰু সৰ্বসকলৰ মতা-বাৰ ।]

সৰ্বসকল ।

— সীতা —

“কুউ কুউ গান (কৰে) বিয়াকুল শ্ৰাণ

(আনে) চেনেহ-বাতৰি মিলন-মাধুবী হানিছে মদন বাণ ;—

অমৃত ঢালে নীল গগনে

সৌৰভ যাচে ধীৰ পহনে

মাধুবী বিহনে উকণ্ডা পৰাণে হব নিশা অহুসান ।

পাঠোঁ ঝাঁচলেবে কপালি আসন,

আহাঁ শ্ৰাণধন । দিয়া পৰশন

জোনাক পোহবে অধবে অধবে কৰে শ্ৰেয় সুধাপান ।”

[সৰ্বসকলৰ গ্ৰহণ ।]

পৃথী। কি সুন্দৰ ! কি স্বৰ্গীয় ! মোৰ মন শ্ৰাণ হৰি নিলে । শ্ৰাণেঞ্চ !

বিশ্বধনিকম্বৰ বিনয়-বিলাস সৃষ্টিত তুমিও এটা সৰ্বীত মাখোন ।

সংস্কৃত । (ধীৰ) বেহতো ! মই বে কেউদাৰাব পৰা সৰ্বীত কেহেঁ ।
সেই কথা জনাই নাছিলোঁ । আপুনি একা শ্ৰিয়ভব ?

পৃথী। ঠাট্টা নকৰ শ্ৰিয়ভবে ! মই সঁচা কথা কৈছোঁ । সৰ্বীত কি
বিশ্ববিনোদিনী শক্তি ! সৰ্বীতে পান্য হনহকো পলায় । ভীষণ বন্যীয়া পতকো

তালে তালে নচুৰাৰ! সঙ্গীতৰ ইমান অসাধাৰণ প্ৰভাৱ। তোমাৰ গাত্ৰত
বে সেই সকলোবোৰ শক্তি বিস্তাৰন।

সংস্কৃত। বাক স্বীকাৰ্য্য। আপুনি হল কি ?

পৃথ্বী। মই তাৰ প্ৰোতা। তুমি বৰ্গৰ পৰা নামি অহা জাকাশী গদাৰ
সোঁত। মই পিৰাহত শুকাই থকা মকড়ুমিৰ মাজৰ আকুল পথিক। মনত
পৰেনে প্ৰিয়তমে! সেই ভাহানিৰ কথা ? আমাৰ সেই সাক্ষৰ্ক-বিবাহ আৰু
তোমাৰ সেই আচৰিত সয়ম্বৰ কথা ?

সংস্কৃত। আত্ম সকলো বে স্মৃতিৰ লগত মিহলি হৈছে।

(কুলি এটাই মাত - 'কুঁ')

পৃথ্বী। সেট যে কুলিটোৱে মাতিছে শুনিছানে ?

সংস্কৃত। হুণ্ডনিম কিয় ? মোৰ জানো কাণ নাই ?

পৃথ্বী। বাক। মাতটো কেনে ?

সংস্কৃত। যেনে ছোৱা উচিত।

পৃথ্বী। বাক। কবিবিলাকে সেই মাত শুনি ভাই-পানী এৰি বলিয়া
হয় কিয় ?

সংস্কৃত। কাৰণ, সিহঁতে আপোনাৰ নিচিনাই বলিয়া। মই জানো—
মই ময়েই। বক্ত-মাৎসবে নিৰ্ম্মিত মনুষ্য নামধাৰী জন্মবিশেষ। কিন্তু আপোনাৰ
মানত মই হলেঁ। সঙ্গীত। সেই দৰে সকলোৰে জানে সেই স্বৰ কলীয়া কুলি
নামৰ চবাইটোৰ মাত,—কিন্তু বলিয়া কবিৰ মনত নন্দনবনৰ অঙ্গৰাৰ কলকঠ
কিম্বদন্তি এটা জন্মপম বাগিনী।

পৃথ্বী। অৱশ্যে সেই কথা মিছা বুলি দলিৰাই পেলাব নোৱাৰি। চবাইট
কেনে কুৰূপ—কিন্তু তাৰ মাতটো কেনে ললিত ! কেনে কৰু !

সংস্কৃত। তাৰ আন এটা উদাহৰণ দিবকচোন।

পৃথী। তুমি আগেয়ে দিয়া, মই পিছত দিম।

সংযুক্তা। শুনক ভেঙে। কলীয়া মেঘৰ কোলাত বগী বিজুলী। হবনে ?

পৃথী। নিশ্চয় হব। মই দিওঁ শুনা—পোকুলৰ কলীয়া কানাই আক-
বোড়শ হেজাৰ গোপিনীক বলিয়া কৰা বংশীধনি। হৈছেনে ?

সংযুক্তা। অলপ ভুল বৈ গল। বোড়শ হেজাৰৰ লগত এক ষোণ নিমিলে।
একোংগেই হিচাপ নিামলিব। শ্ৰীমতী বাহিকাৰ কথা পাহৰিলেনে ?

পৃথী। এয়া, বেছতো চড়ুয়া তুমি !

[নগৰপালৰ প্ৰবেশ ।]

ন-পাল। নমস্কাৰ মহাবাজ আৰু মহাবাগী।

পৃথী। কি হৈছে নগৰপাল ?

ন-পাল। পুনৰ দিল্লীৰ সীমাজুত শত্ৰু উপস্থিত। এইবাবে সেট দৰ্ভীৰ
চাহাবুদ্দিন। মই আপোনাক একে বাতৰি দিবলৈ লবি আহিছে।।

পৃথী। পুনৰবাৰ শত্ৰু আহিছে ! সিদিনাখন মাথোন প্ৰাণ লৈ পলাই
গৈছিল। আজি কোন নাকেবে পুনৰ ভাবতত ভবি দিছে মই কব নোৱাৰোঁ।।

ন-পাল। মহাবাজ ! সিহঁত বৰ নিধক। লাজ চৰম একো নাই।

পৃথী। নগৰপাল ! তই যা। মই তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিম।

[নগৰপালৰ প্ৰস্থান ।]

সংযুক্তা। এতিয়া মই কি কৰো ? তুমি মোক কি কৰিবলৈ পৰামৰ্শ
দিয়া ?

সংযুক্তা। আপুনি জানো মোৰ পৰামৰ্শ মতে কাম কৰিব ?

পৃথী। নিশ্চয় কৰিব সংযুক্তা !

সংযুক্তা। ভেঙে শুনক—সাত দিন সাত বাতি এই প্ৰবেশ-উজ্জয়
বিহাৰ কৰি থাকক। বাহিৰ নোলাব। এয়ে মোৰ পৰামৰ্শ।

পৃথী। ঠাট্টা কবিছা কিয় সংযুক্তা ?

সংযুক্তা। ঠাট্টাহে কবিলো ?

পৃথী। নহরনো কি ? বাহিবত শক্রয়ে আক্রমন কবক আক মহ
-কাপুকবর নিচিনাকৈ কবর ভিত্তবত সোমাই থাকো ?

সংযুক্তা। কিয় ? মহে খেনি নিম নহর !

পৃথী। অকো ঠাট্টা ?

সংযুক্তা। মহে কথা কলেই যদি ঠাট্টা হয় তেন্তে মহে আক নিকশার ।

পৃথী। ভালকৈ কোরা সংযুক্তা ! মহে কি কবো ?

সংযুক্তা। আগে-পিছেনো কি কবে ?

পৃথী। বুদ্ধ ।

সংযুক্তা। তেন্তে এই বাবো তাকে নকবি ভারভেট খুঁহাই পঠিয়াব
খোজে নেকি ?

পৃথী। বেছ জব কবিলা সংযুক্তা ! আঁহা, আমি এই বিষয়ে মন্ত্রণা-
কবত আলচ কবোঁগৈ ।

সংযুক্তা। বলক ।

[দুয়োবা প্রস্থান ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

কনৌজ—অন্তেষপুৰ

[অকলে জৰ্জাৰ ।]

দয়। সকলো আশা পণ্ড হল। কোণলৰ কোনো ফল নথলিল। চোহানৰ সদায় জয়—বাঠোঁবৰ সদায় পৰাজয়। পুৰীধাজে মোৰ গাত হাত দিবলৈও বাকী নেবিলে। আক অসহ—সেই নৰাধমৰ কাৰণেই মই মোৰ প্ৰাণক অজয়ক ইহ জয়লৈ হেৰুৱালোঁ। সংযুক্ত্যৰ লগতো সি মোৰ চিব-বিচ্ছেদ ঘটালে। তাইক মোৰ যুকুৰ পৰা বাপেকীৰ সৰ্ব্বক ছিটি কাঢ়ি লৈ গল। শোবাকপলীয়া জয়চাঁদ! সংস্কৃত আজি তোৰ কোনো নাই! তাহানিয়েই তিবোতা মৰিল। অলপতে কাণসমনীয়া পুত্ৰ মৰিল। শেহত ছোৱালীজনী বাকী আছিল। তায়ে মৰিল। বাওক, সকলো বাওক। কাকে নেলাগে। জৰ্জাৰ জীয়াই আছে। এতিয়াও তাৰ শৰীৰত ৰাজপুত্ৰৰ তপত শোণিত আছে। এতিয়াও জৰ্জাৰৰ আশাৰ বস্তি হুমোৱা নাই। প্ৰতিশোধ লবৰ সময় পাৰ হৈ বোৱা নাই। তেস্তে জৰ্জাৰৰ কৰ্তব্যৰ এতিয়াও ওৰ পৰা নাই। এক উপায়কে বলে পৰা নাই, আন উপায় অন্বেষণ নকৰোঁ কিয়? সিও যদি কলবতী নহয় তেস্তে আন এটা—ওৰ সিহঁত আন এটা। প্ৰতিশোধ লবৰ বিভিন্ন পথৰ বিভিন্ন বাট মুকলি হৈ আছে। চিন্তা কিহৰ? ভাবনা কিহৰ? পুৰুষক পুৰুষাৰ্থৰ অন্ত নাই। দেখা বাওক।

[গ্ৰহণীৰ গ্ৰহণ ।]

গ্ৰহণী। মহাবাক! মোৰাৰ বাপা সৰ্বসিংহ আহিছে!

জয়। যা। ইয়াটলৈ পঠিয়াই দে। [গৰীব গহান।] কনৌজত বাণাৰ প্ৰয়োজন কি ? আচৰিতে ওলাইছেহি দেখোন ! আগে পিছেতো কোনো দিনে এটমবে অহা নাট। আহক বাণা।

[বাণাৰ প্ৰবেশ।]

বাণা। মহাৰাজ ! ইয়াত অকলৈ কি তৰি আছে ?

জয়। জয়চাঁদৰ ভাৱনাৰ অন্ত নাই বাণা ! মই নিজেই নাভানো, মোৰ ভাৱনাৰ অৰ্থ কি ? আকাশৰ কথা ভাবো, পাতালৰ কথা ভাবো, কনৌজৰ কথা ভাবো, চিত্তোবেৰ কথা ভাবো—কেৱল ভাবো। বিদিনা মাটিৰে মিনিম সেইদিনাহে এই ভাৱনাৰ অন্ত পৰিব। পিছে, আপুনি দেখোন অকস্মাত ওলালাহি ?

সমৰ। দিল্লীৰ কালে বাঙ বুলি আহিছিলোঁ। পিছে আপোনাক বহুত দিন দেখা নাই। মহাৰাজক দেখা কৰি বাঙ বুলিহে ইয়াত সোমালোঁ।

জয়। দিল্লীলৈ যাব কিয় ?

সমৰ। যুদ্ধ কৰিবলৈ।

জয়। দিল্লীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিব ? ময়ো আপোনাক সহায় কৰিম।

সমৰ। ভগৱান ! দিল্লীৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিম কিয় ? দিল্লীৰ ফলীয়া হৈ মুচলমানৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিম। আপুনি নেযায়নে ?

জয়। ক'ব যুদ্ধ, ক'ব মুচলমান, আমি একো গৰেই নেপাওঁ। তেনেহলত উপৰাচি যাবলৈ কি প্ৰয়োজন ?

সমৰ। ময়োতো পৃথীৰাজৰ পৰা বিশেষৰ্থক কোনো বাতৰি পোৱা নাই। ওনিছোহে পুনৰ চাহাবুদ্দিন ঘোৰীয়ে হেনো ডাঙৰ কোঁজ এটা লৈ ভাৰত সোমাইছেহি। ওনিয়েই যেনে আছিলো তেনে অৱস্থাতে লবি আহিলো। বেয়া হৈছে জানো মহাৰাজ ?

জয় । কেলেই বেয়া হব? অতি উত্তম হৈছে । চিত্তোৎকৰ বাণাৰ পক্ষে এয়েই উপযুক্ত । গৰাকীৰ প্ৰতি চাকৰৰ বি কৰ্তব্য তাৰ অলপো কমবেচ হোৱা নাই বাপা !

সমৰ । ই কেনে ধৰণৰ কথা মহাবাজ ? নিমন্ত্ৰণবো সময় আছে । বিবাহ, ভোজ আদিলৈহে নিমন্ত্ৰণলৈ বাট চাব লাগ । কিন্তু এনেকুৱা কাৰ্য্যৰ নিমিত্তে নহয় । শ্ৰমশাললৈ যাবৰ সময়ত, দুৰ্ভিক্ষত পীড়িতক বন্ধা কৰিবৰ সময়ত, শত্ৰুৰ হাতৰ পৰা স্বদেশক বন্ধা কৰিবৰ সময়ত, নিমন্ত্ৰণৰ প্ৰয়োজন নাই । নিমন্ত্ৰণলৈ অপেক্ষা কৰি শত্ৰুক বাধা নিদি দৰৰ ভিত্তৰত সোমাবলৈ বাট এৰি দিব নোৱাৰি । ষোৰী কেৱল পৃথীৰাজৰে শত্ৰু নহয়—মোবো শত্ৰু—আপোনাবো শত্ৰু—প্ৰত্যেক তাৰ গুৰ্বাসীৰে শত্ৰু । তাৰে কেৱল পৃথীৰাজৰে অন্নভূমি নহয়, মোবো—আপোনাবো—প্ৰত্যেক তাৰতসন্তানৰে । অন্নভূমিক শত্ৰুৰ হাতৰ পৰা বন্ধা কৰা সকলোৰে কৰ্তব্য ।

জয় । কিন্তু জয়চাঁদৰ নহয় ।

সমৰ । জয়চাঁদ জানো তৰতসন্তান নহয় ?

জয় । নিশ্চয় হয় । কিন্তু কনৌজ দিল্লীৰ কৰতলীয়া নহয় । জয়চাঁদ চিত্তোৎকৰ বাণাৰ নিচিনা পৃথীৰাজৰ গোলাম নহয় । পৃথীৰাজৰ দিল্লী আক আক্ৰমণ কৰিলে তাক বন্ধা কৰাৰ তাৰ পৃথীৰাজৰ গাত আক জয়চাঁদৰ কনৌজ শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিলে তাক বন্ধা কৰাৰ তাৰ এই ছই বাহুৰ ।

[দিল্লীৰ দৃশ্য প্ৰদৰ্শন ।]

দুত । (সেৱা জনাই) মহাবাজ ! আপোনালৈ দিল্লীৰে এয়া পত্ৰ মিছে ।

জয় । দে । (গয়)

দুত । বাপা ! আপোনালৈকো মিছে । আপোনাক ইয়াতে পালেও তাৰেই হল । মই বাওঁ ।

[প্ৰস্থান ।]

সম্ব। চাওক মহাবাজ! আপোনাৰ অভিজ্ঞাৰ পূৰ্ণ হল। নিমন্ত্রণ-পত্ৰ
পালেহিহেই—

জয়। অহ। কি শুনাব নিমন্ত্রণ! কৃত্যৰ কাৰণে নিমন্ত্রণ! বাওক
বাণা! আপুনিহেই নিমন্ত্রণ গ্ৰহণ কৰি কৃত্যৰ্থ হওকগৈ।

সম্ব। আপনি একা ?

জয়। মোৰ মতামত আগেয়েই প্ৰকাশ কৰিছো। মই পৃথীৰাজৰ
গোলাৰ নহওঁ যে তাৰ আদেশ পালন কৰিম। মই যোৱা নোবোৱাৰ কথা
নিজ ইচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছো। পাৰিলে চাহাবুদ্দিনকহে সহায় কৰিব।
আপুনি হলে যাবলৈ বাধ্য কিয়নো—

সম্ব। মই আক আপোনাৰ ইমান গৰম কথা শুনিব নোৱাৰো।

জয়। সেই বাবে মই দুঃখীত। জয়চাঁদে সদায় উচিত কথা কয়। মুখত
এটা কথা কই পেটত আন এটা লুকাই ৰখা জয়চাঁদৰ অভ্যাস নাই। সেই
বাবে মাথুহে ভালোই পাওক বা বেয়াই পাওক।

সম্ব। তেহে মই এতিয়া বাওঁ,—নিজ কৰ্তব্য কৰোঁগৈ। কিন্তু যোৱাৰ
প্ৰাৰ্থনায় আপোনাৰ ভবিত ধৰি এটি অহুৰোধ কৰি বাওঁ। মহাবাজ! মই বুদ্ধ,
কই আপোনাৰ নমস্ত। আপোনাৰ ভবিত ধৰি প্ৰাৰ্থনা কৰিছো—সোণক
হিন্দুস্থানত নিজ হাতে জুই লগাই নিদিব। এতিয়া বিদায়। [অহান।]

জয়। হাঃ হাঃ উত্তম!

[অহান।]

তৃতীয় দৰ্শন

দিল্লীৰ সীমান্ত শিবিৰ

[বোৰী, কুইকুদিন আৰু গিৱাহ ।]

গিৱাহ। জাহাপনা। সেইবাবে এই ঠাইতে হিন্দুস্থান-বিজয়ৰ বিপুল আয়োজন হৈছিল। ভাগ্যে ভেনিয়া খোদাৰ কৃপাত মই হৈ বন্দী। বন্দী, আপোনালোকে প্ৰস্তুত কৰি নিজৰ দেশ ঘূৰি পালেগৈ। দিল্লীৰ পৰা অগ্ৰ পূৰ্বত ধেনুহঁতৰ ত্ৰিবেণী বুলি এখন ভীৰ্ষ আছে। তাত সিহঁতৰ গৰা, বহুনা আৰু সৰস্বতী নামে তিনিখন পবিত্ৰ নৈ গোট খাইছে। চাওক আমাৰ মহিমা — আমাবো এই জিবেণী-সঙ্গম। পুনৰ সেইবাবৰ একে ঠাইতে জাহাপনা স্বৰ্গ, মই মৌলবী গিৱাহউদ্দিন আৰু কুটুব মিঞা গোট খাইছোঁহক। এইবাবো যদি সিবাৰৰ দৰে একে ফলাফল হয় তেন্তে ইমানতে হিন্দুস্থান-বিজয়ৰ আশা পৰিত্যাগ কৰি উলটি যোৱাই ভাগ। কি বোলা কুটুব মিঞা ?

কুটুব। এইবাৰ আৰু সেই কথা হব নোবাবে এইবাৰ আশাৰ জয় নিশ্চিত। এইবাৰ সিবাৰতকৈ অশ্বাবোহী সৈন্ত অনেক বেছি।

গিৱাহ। সিৰাবোহো কৈছিল। জিনিক, জিকিম। পিছে, জিকিগাই নহয়, এইবাবো সেই একেটাই বোগ। মাহুহে মৰিবৰ আগ মুহূৰ্ত্তলৈকে বহিবৰ আশা নেবে।

ঘোবী । অনর্থক তর্ক নকবিবি গিয়াছ !
গিয়াছ । মই হে অনর্থক তর্ক কবিলোঁ ? বাক আক নেমাতোঁ ।

—গীত—

“প্রভুভক্ত ভৃত্য আমি সদায় পবাবীন—
জিভাত জবি লগাই দিছে তাক্ ধিনা ধিন্ ধিন্ ।
প্রভুব আজ্ঞা পালন কবো, স্নেখে-স্নেখে প্রভুক শ্রবো
লাঠী-চবে সদায় নেবে তাক্ ধিনা ধিন্ ধিন্ ।
গোলাম জাতব এয়েই লশা, দীঘল নাকটো গুবিতে কটা
তেও গোলামব লাজ নাইকিয়া—তাক্ ধিনা ধিন্ ধিন্ ।”

হুটুব । সৌরা এগবাকি বাজপুত বজা আহিছে ।

[জরচানব প্রবেশ । হুটুবে ভবোভালেবে আক্রমণ কবে ।]

জয় । মই ইবালৈ বুক কবিব অহা নাই ।

ঘোবী । কান্ত হোবা হুটুবুদ্দিন !

হুটুব । বাজপুত জাতিত একো বিশ্বাস নাই জাহাপনা !

জয় । যদি বাজপুত জাতিবে বিশ্বাস নাই তেন্তে বিশ্বাস আছে কাব ?
কব বিশ্বাস নাই বুলমানত ।

ঘোবী । হুটুব ! তুমি এতিয়া ইবাব পবা ঘোরা ।

হুটুব । বি আদেশ জাহাপনা ! [হুটুব অহান ।]

ঘোবী । কুক নহবা বাজপুত বীব ! কোবা, শক্রব ওচবেত তুমি কি
পাবলৈ আশা কবি আহিছা ?

অ। যদি বোব আশা কল্পতী হোয়াব আশা নাই তেত্তে বিহামিহিকৈ
এসোপা বনকিলে কি হব ? তুমি বোব অহবোধ বকা কথিবাসে
চাহাবুখিন ?

যোবী। তাব আগেরে জানিব খোজো মই তোমাব পবিত্র ।

অ। বোব পকিত্র ! মই কনৌজব বকা—অর্চাদ ।

যোবী। তোমাব পকিত্র জানিব পাবি মই বব সত্তোব পালো । যদি
অসত্ত্ব নহয় তেত্তে মই তোমাব অহবোধ বকা কবিস । তোমাব অহবোধ
কি কোরা মহাবাজ ?

অ। স্ত্রোব অহবোধ বকা কবা তোমাব পকে একো টান নহয় । মই
তোমাব লগত মিত্রতা স্থাপন কবিস খোজো । তোমাব সজ উদ্বেগত সহায়
কবিস খোজো । এয়ে বোব অহবোধ ।

গিয়াহ । ই বে একবাবে অসত্ত্ব জাহাপনা ! সাপৰ লগত বেত্তব
মিত্রতা—বোন্দা বেহুৰীৰ লগত ভজা মাহব মিত্রতা,—শত্রু লগত মিত্রতা—
হাঃ হাঃ হাঃ ।

যোবী। ছুপ কব গিয়াহ ! মহাবাজ অর্চাদ ! মই বে বিখ্যাস কবিস
নোয়াবে ?

অ। বোক বিখ্যাস কবিস নোয়াবা ? বাজপুতক বিখ্যাস কবিস নোয়াবা ?

যোবী। নোয়াবে ।

অ। তাব কাক চাহাবুখিন ?

যোবী। এয়াপ লগে ।

অ। বোব কথাব এয়াপ—মুখ কথ। বাজপুতব মুখ কথাই
কাৰ্ত্তব কথোঁ এয়াপ ।

যোবী। বাক, তুমি বোব সহায় হৈ কি কবিবা ?

জয় । কি কবিতা ? বিত্তীয়গে বাবচন্দ্রৰ সহায় হৈ কনক-লতাৰ বি
কৰিছিল, যয়ে তোমাৰ সহায় হৈ গোণৰ হিন্দুহানৰ তাকে কবিতা ।

ঘোৰী ! যদি মোৰ পৰাজয় হয় ?

জয় । মোৰ সহায় পালে তোমাৰ কেতিয়াও পৰাজয় নহয় । কোৱা, কোৱা
ঘোৰী ! মোক তোমাৰ সহায়তা কৰিব দিয়া বুলি কোৱা । মই তোমাক
জিকাই দিম । তোমাক গুপ্তপথ দেখুৱাই দিম । সোণৰ ভাৰতৰ ঐশ্বৰ্য্য-তাণ্ডব
ফুলি কৰি দিম । বাজপুত্ৰৰ ভিত্তমত গৃহ-কন্দল সৃষ্টি কৰি দিম । তাই
তাই ঠাই ঠাই কৰিম । ইজনক সিজনে চকুৰ কুটা, দাঁতৰ খাল কৰিম ।
তেতিয়াতো তোমাৰ জয় নিশ্চিত ?

ঘোৰী । মই বুদ্ধত জয়ী হলে তাৰপৰা তোমাৰ লাভ কি মহাবাজ ?

জয় । বহুত লাভ হব । আন নহলেও বাজপুত্ৰৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰ্ণ হব ।
অস্তকৰ পৰা প্ৰতিশোধৰ বহি হুমাৰ । কনয়ে শান্তি পাব । দেশপ্ৰোহিত্যৰ
চৰম সীমাত ভৰি দি বিকট হাঁহি মাৰিব পাবিব । যথেষ্ট, আৰু একো
নেলাগে ! কোৱা,—ঘোৰী ! মই বৰ আশা কৰি তোমাৰ ওচৰলৈ আহিছো ।
তুমি মোক বিকল মনোবধ হৈ উলটি যাবলৈ নিদিবা । হাতৰ কুঠাৰ ভৰিত
নেমাৰিবা । যদি জয় বিচাৰি আহিছা তেন্তে জয়চাঁদৰ মনৰ আশা পূৰ্বাৰা ।

ঘোৰী । কোনো কথা নাই মহাবাজ ! তোমাৰ অভিলাষ পূৰ্ণ হওক ।

জয় । তেন্তে মোৰ আশা পূৰ্ণ হল । ঘোৰী ! তোমাৰ জয় নিশ্চিত ।
তোমাৰ এই বুদ্ধ আয়োজন ব্যৰ্থ নহক । হিন্দুহানত ইচ্ছাৰ বিজয় পতাকা
উৰিব—জগত নাটত জয়চাঁদে বিত্তীয়গৰ তাত দিব । সাক্ষাৎ হিন্দুহান !

[কেমেৰে বন্দন ।]

ঘোৰী । এই বে হিন্দুহানটিটো কি মই এতিয়াও একো বুজা নাই !

চতুর্থ দর্শন

কল্প

[দিনজানে বহি পীত গাই আছে। দেখিসিঃই উন্নত হৈ জনিহে ।]

মিল ।

—গীত—

মেলে বহাগী বা'

মৌ বববে

যৌরন জাগি উঠে ঋতু পবনেশ ।

মালতী' ওবনি তোলে

গোকুব ছয়াব খোলে,—

ভোমোবা গুঞ্জন-বোলে

নহ্ন হববে !

বসন্ত আছে কাম-সেন্দুব সানি,

—দিগন্ত জিনি উঠে মর্দ্ববাণী

লাহতী বনুমতী কুসুম বাণী,

পাব-ভবা ভারনা

কুল-চবা কামনা

যৌরন ষাডনা

জিতে নসহে,

শুভ জীবনে যোব শুভ জীবনে

উজাটন অস্তব হুখে কিবহে ।

দেবী। সুলতান! মই কি কবো এতিয়া? মনক বে আক স্বেত কবি
বাধিব উপায় নাই? প্রাণত বে বব পিরাহ—অস্তবত বে দাকশ আশা?

দিল। মোব কি উপায় আছে দেবীসিংহ? তোমাব বে আশা কলতী
হোমাব অলগো সন্তারনা নাই। মনত আছেনে দেবীসিংহ! বিদিনা আশাব প্রথম
দেখা-দেখি হয়, সেই দিনাব কথা? মই বে প্রশ্ন কবিছিলোঁ—মই যদি বেস্তা হও
তুমি কি কবিবা? তুমি কৈছিলো—চকুয়দি আজবি বাম। মই সুবিছিলোঁ, মই
যদি তোমাব প্রশ্ন-প্রার্থিনী হৈ ডিক্তিত সারটি থবোঁ তেত্তে কি কবিবা? তুমি
মাটিত পদাঘাত কবি উত্তব দিছিলো—তোব স্বেত পদাঘাত কবি ওটি বাম।
মনত আছেনে দেবীসিংহ? তেতিয়াও তোমাব আশা কলতী হোমাব সন্ত
আছিল। এতিয়া যে সি একেবাবে অসন্ত। তোমাবে মোবে মিলনব পথ
একেবাবে বক। তোমাবে মোবে মাজত স্বর্গ-মর্ত্যব বাহান। তুমি হিবু, মই
মুসলমানী। তুমি মিলীব প্রধান সেনাপতি, মই বাজআলিব তিখাবিশী। আক
এটা কথা কও, ওনা—তুমি জিতেন্দ্রিয় মহাপুরুষ, মই একনী মুনিতা বেস্তা।

দেবী। আবি সেই যুক্তি কেতিয়াও খাটিব নোমাবে। প্রেমব আগত
বলা তিখাবী নাই। জাতি বিজাতি নাই। সকলো মমান।

দিল। তুমিয়েই মিলীব সেনাপতি দেবীসিংহনে? নহব, তুমি বিপুলরী
জিতেন্দ্রিয় দেবীসিংহ কেতিয়াও হব নোমাবা। নিশ্চয় দেবীসিংহ যোট পিন্দা
এজন কামোন্নত পিশাচ তুমি।

দেবী। বাস্তবতে মই দেবীসিংহ। সেই তোমাব লগত হোমো প্রথম
মর্দনব কথাতে তুমি এতিয়াও লাগি আছা নহরনে? তেতিয়াব কথা এতিয়া
এবি দিরা দিলজান! তেতিয়া তোমাব আক মোব প্রত্যেকবে মন বহত
আঁতরা-আঁতবি অছিল। এতিয়া লাহে লাহে মনো ওচব লাগি অছি একে
বাটত পানী খাওঁল বিচাবিছে। এক হৈ বাওঁল জিয়াবিছে।

দিল। বাক, তোমাৰ কথাৰ সঁচা বুলি মানি ললো। তোমাৰ কথাৰতে
 ছয়োবো মন আৰু প্ৰাণ মিলি একে বাটতে পানী খালে। কিন্তু খন্তেক পিছত
 ভেতিয়া পানীৰ পিয়াহ পলাব, ভেতিয়া আৰু কোন কাৰ ? ভেতিয়া উত্তৰ মন
 প্ৰাণে নিজ নিজ ঠাইলৈ গতি কৰিব। তুমি হৰাগৈ জিতেজয় মহাপুৰুষ। দহজনে
 তোমাক চালাম কৰিব। কিন্তু মই হম স্মৃতি পৰিত্যক্তা বেত্ৰা। দহজনে
 মোক লাঠী মাৰিব। ছি, ছি, দেৱীসিংহ ! এনে স্মৃতি প্ৰস্তাৱ লৈ তুমি মোৰ
 কাৰলৈ আহিছা ? কেৱল তোমাকে দোষ দিয়া উচিত নহয়—সমগ্ৰ পুৰুষ জাতিৰ
 স্বভাৱ এনেকুৱা। মই এতিয়া টেণ্ডৰ হৈছো। পুৰুষ চৰিত্ৰ অধ্যয়ন কৰিবলৈ
 সমৰ্থ হৈছো। এদিন মই চাহাবুদ্দিন খোৰীৰ পৰাও প্ৰধান বেগমৰ সন্মান আদায়
 কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিলো। কিন্তু কালৰ গ্ৰাসত পৰি থানেখনৰ বৃদ্ধত মই
 বলো হিন্দুস্থানত। তেওঁ পালেগৈ বৰ্ণন। ভেতিয়াৰে পৰা মই অনাধিনী
 হলো। বৰ্ত্তমানে তোমাৰ লগত। দেৱীসিংহ ! এইবাৰ মই হুছিয়াব।

দেৱী। তুমি ভুল বুজিছা সুলভী ! পৃথিবীৰ বুকু সকলো ঠাইতে সমান
 নহয়। এঠাইত নগৰ, এঠাইত প্ৰান্তৰ, এঠাইত পৰ্ব্বত, এঠাইত সাগৰ।
 মাজুহ জাতিও ভেদেৰুৱা। সকলো মাজুহৰ প্ৰকৃতি সমান নহয়। মাজুহ
 জাতিৰ ভিতৰতে পিলাচো আছে, মাজুহো আছে, দেৱতাও আছে। দেৱীসিংহ
 পিলাচ নহয়, দেৱীসিংহ মাজুহ। তোমাৰ ওচৰত দেৱীসিংহ খন্তেকীয়া
 প্ৰেম-ভিখাৰী নহয়—চিৰকালীয়া প্ৰেম-প্ৰাৰ্থী। দেৱীসিংহ তোমাৰ, তুমি
 দেৱীসিংহৰ।

দিল। তোমাৰ কথা সঁচা হলে অতি সন্তোষৰ কথা।

দেৱী। দেৱীসিংহেই বিছা কথা নকয়।

দিল। তেন্তে মোক এটা কথা কোৱা। বাজপুতে সকলোৰ্তকৈ ভাল
 পায় কাঁক ?

দেবী। স্বদেশক আক এই ভবোদালক।

দিল। তেত্তে তুমি প্রতিজ্ঞা কৰা যে মই তোমাৰ স্বদেশ আক ভবোদালকতকৈও প্ৰিয়তমা হম ! কোৱা, প্ৰতিজ্ঞা কৰা।

দেবী। নিশ্চয় মুনৰী ! মই প্ৰতিজ্ঞা কৰিলো তোমাক মই স্বদেশ আক ভবোদালকতকৈও এশগুণে বেছি ভাল পাম। হবনে ? তুমি মোৰ প্ৰত্যাহত সন্মতনে ?

দিল। অতি আনন্দেৰে।

দেবী। প্ৰাণেশ্বৰী ! মই আজিৰ পৰা তোমাৰ স্নকীয়া সম্পত্তি। মোক এতিয়া বুজি-বাজি লোৱা।

দিল। প্ৰাণেশ্বৰ ! আজিৰ পৰা ময়ো তোমাৰ স্নকীয়া সম্পত্তি। মোকো এতিয়া বুজি-বাজি লোৱা।

দেবী। নিশ্চয় প্ৰাণেশ্বৰী ! দেবীসিংহৰ প্ৰাণবিমোহিনী ! বলা সো উদ্যান-সংলগ্নস্থ অট্টালিকালৈ।

দিল। বলা, মই সম্পূৰ্ণ বাজি।

[গ্ৰহণ।]

পঞ্চম দর্শন

[সিংহাসনত পৃথিবীৰাজ আৰু সংযুক্ত। জীমছা, সমৰ, দেৱী, ভিলছৰ্কাৰ
বাকপুত্ৰ বহাসকল।]

পৃথী। এইবাৰ মই অকলশৰীয়া। জ্ঞাতি-মিত্ৰ, ভাই-বন্ধুৰ সহায়ৰপৰা
সম্পূৰ্ণ বঞ্চিত। কেৱল মাথোন এই দেৱতুলা ৰাজৰ্ষি, গ্ৰন্থভক্ত ভিলছৰ্কাৰ
আৰু জনচেবেক চিৰবিছাসী ৰাজপুত্ৰ। শত্ৰু প্ৰৱল, বৃদ্ধ জয়ৰ আশা
সমূলি নাই।

সংযুক্ত। ততাপ হবৰ কোনো কাৰণ নাই—ভগৱান আছে।

সমৰ। সঁচা কথা মহাৰাণী! পাণ্ডবৰ মূৰ্ত্তিমেয় নৈশ্ৰব হাতত কোঁৱৰক
বিপুল বাহিনীৰ পৰাভৱ ঘটিছিল।

সৰ্দ্ধাৰ। তুই বই কবিত নাই লাগে ৰাজা। তুমি হুকুকে তুই কেলাই দিবে।
হামি তাক তান লেব। হামি তাক হেইদবে মাৰি হেই চাখে কেলাই দিব।
হামি বলি দিছে তুই বই কবিত নাই লাগে। হামি ভিগ-হুৰ্দাৰ আছে।

পৃথী। অজলা হুৰ্দাৰ! তই এই কুটিল সংসাৰৰ আওতাও নেপায়।
ৰাজৰ্ষি! সঁচাকৈ কওকচোন—আপুনি বৃদ্ধ-জয়ৰ আশা দেখিছেনে নাই?

জীম। এইবাৰ শত্ৰুপক্ষৰ বল অনেক বেছি। নৈশ্ৰ-সাবন্ত, অৰাবোহী
পদাভিক, ধাৰ-বাকুলো সিৰাবন্তকৈ অনেক গুণে বেছি।

সমৰ। আনাবো সেই অল্পপাতে বেছি হোৱা উচিত আছিল। কিন্তু
বেছি হোৱা বুজিত থাকক, অনেক কমহে। এইবাৰ ৰাজপুত্ৰ জাতিৰ বিবেক-

নোহোঁরা হল। বাজপুতে একতাৰ মূল্য হুবুজাত পৰিল। মোৰ বিবেচনাই হুঙ্-
জয়ৰ আশা অনেক কম। ভাৰতসম্বন্ধে আজি পাহৰিছে—বাৰীনতা পুণা
আৰু পৰাধীনতা মহাপাপ! হায় ভাৰত!

সংযুক্ত। এয়ে নেকি বাজপুত বীৰ কৰ্তব্য? বাজপুতে ভৱিষ্যত চিন্তা
কৰি হুমুসিয়াহ পেলোৱাই নেকি কৰ্তব্য? যিক বজা! যিক ময়ী! যিক
পৰামৰ্শদাতা বীৰ বাজপুত !! এই ভীকতাই নেকি দিল্লীৰ বাজসভাৰ আলোচ
বিষয়?

দেৱী। কেতিয়াও নহয়। বাজপুতে সমাজিকতো ভীকতাৰ কল্পনা
নকৰে।

ভিল। হামি ভিলেও নকৰে। হামি মাৰিব জানে। হামি মৰিব জানে।
হেনাপতি! তুই হামাৰ বাজাৰ হজ্জক সেকাই দিবিলা? হামি তাক মাৰি আনি
এতিয়াই ইয়াতে ফেলাই দিম নহয়না।

দেৱী। মহাৰাজ! প্ৰস্তুত হওক। ভয় নেথাব। যদিও আমাৰ সৈন্ত
বিশুদ্ধতকৈ অনেক গুণে কম, তথাপি মোৰ ভলৰ প্ৰত্যেক সেনাই সুশিক্ষিত
আৰু কাৰ্যক্ষম—এজনই মহাজনৰ সমান।

পৃথী। সেনাপতি! মই ভয় খোৱা নাই—কেৱল হতাশ হৈছিলোঁ।
এতিয়া সেই হতাশৰ ভাবো আঁতৰিছে। বাজৰ্শ্বি নিচিনা দেৱতা, ঠিলাহুৰ্দাৰ
নিচিনা প্ৰকৃতভক্ত, দেৱীসিংহৰ নিচিনা সুনিপুণ সেনাপতি আৰু সংযুক্তাৰ
নিচিনা ভেজখিনী সহধৰ্ম্মিনী-ধাকোতে পৃথীৰাজৰ পৰাজয় নাই।

ভীম। আজি গুণ্ডচৰ মূৰখৰপৰা জানিব পাৰিলোঁ। মহাৰাজ! কনৌজ
মহাৰাজ অক্টোনে চাহাবুদ্দিনৰ পক্ষ অফলাহন কৰিছে। প্ৰত্যেক বাজপুত
কমাকে দিল্লীৰ খজ কৰি ফুলিছে। প্ৰত্যেক বাজপুতৰ মনতে দিল্লীৰ প্ৰতি
স্বপ্নাৰ ভয় জন্মাই দিছে।

দেৱী। বিধাস নহয়।

সময়। মই সজয় বুলিয়েই ভাবোঁ। মই আগেয়েই তেওঁৰ গৰুপতি চাই
তেনে অসুমান কৰিছিলোঁ।

সংযুক্তা। এই স্থপিত বাতৰি মোৰ কাণত শক্তিশেলৰ নিচিনাকৈ
প্ৰবেশ কৰাৰ আগেয়ে মই মৰি নগলোঁ কিয়? দেউতাৰ অস্তব কি
ইমান নীচ হল? কনৌজৰ অধীশ্বৰ কি ইমানেই তললৈ নামিল? বাজপুত্ৰ
ইমান অধঃপতন !!

পৃথী। সংযুক্তা! মই পিশাচ নহওঁ। তোমাৰ দেউতাৰ বিৰুদ্ধে মই
অস্তৰ ধৰিবলৈ নোৱাৰিম। মই বৃদ্ধ নকৰোঁ।

সংযুক্তা। আপুনিও সিমান তললৈ নামিবলৈ ইচ্ছা কৰে নেকি মহাবাজ? আপোনাৰ অস্তব কেতিয়াৰ পৰা ইমান নীচ হল? মোৰ দেউতা নহয়, যদি
স্বয়ং বিধাতাৰো স্বৰ্গৰ পৰা নামি আহি ঘোৰীৰ হকে অস্তৰ ধৰে তথাপি
আপুনি দ্বন্দ্ব হব নোৱাৰে। আপুনি যে বাজপুত্ৰ! আপোনাৰ যদি সিমান-
খিনি বল নাই, অস্তবত যদি সিমানখিনি সাহ নাই তেন্তে মোক কওক। কি!
এতিয়াও নিমাত? মই আপোনাৰ সলনি অস্তৰ ধৰিব। বৃদ্ধ পাৰ্চালনা কৰিম।
আই সৰ্ব্বমঙ্গলাৰপৰা পৰা শক্তি লাভ কৰি কশকুমি কঁপাই তুলিম। বলা
দেৱীসিংহ! বলক ৰাজৰি! বলা ভিলাহৰ্দাৰ আৰু বীৰ ৰাজপুত্ৰসকল! বাজপুত্ৰ
পুত্ৰৰ গাত ভোমালোকক পৰিচালনা কৰিবৰ শক্তি নাই! বাজপুত্ৰ নাৰীয়ে
সেই কাম কৰিব। জয় হিন্দুহানৰ জয়।

পৃথী। সংযুক্তা! তুমি নিজৰূপ ধৰা। মই আৰু তোমাৰ আশত
ভিত্তি নোৱাৰোঁ। ভৈৰৱী স্তুতি সধৰা কৰা। আজি তুমি মোক
বেহ শিকনি দিলা। বলা, সকলোৱে বলা। সকলোৱে বৃদ্ধ কৰাৰ
প্ৰস্তত হওঁগৈ।

পঞ্চম অঙ্ক

প্রথম দর্শন

[ঘোবী, পিরাহ আৰু ফুটুব প্ৰবেশ ।]

ঘোবী। মই কোৱামতে ঠিক হৈছেনে ?

ফুটুব। হৈছে আহা পনা ! ঠিক সেইমৰেই হৈছে। দক্ষিণত বক্তিয়াব, পূবত মীৰথা—সহকাৰী কনৌজবাজ অয়চাঁদ, উত্তৰত মই আৰু পশ্চিমত জাহাপনা স্বয়ং—সহকাৰী গিয়াহুদ্দিন। এই বন্দনত। শত্ৰুপক্ষ চাৰিওফালৰ পৰা আগচি ধৰা হব। বাহিবৰ পৰা আহি কোনেও সহায় কৰিব নোৱাৰিব।
চাওক—এইখন মানচিত্ৰ।

ঘোবী। (মানচিত্ৰ গাই) ঠিক হৈছে।

ফুটুব। আজিৰ দিনটো কোনো বকমে কটাই বাস্তব ভিত্তিতে প্ৰত্যেকে নিজ নিজ ঠাই অধিকাৰ কৰি লব লাগিব। তেতিয়া আমাৰ জয় নিশ্চিত।

ঘোবী। চমৎকাৰ বৃদ্ধি তোলাব !

ফুটুব। এই উপায়েৰে নহলে সমুখাগমুখি যুদ্ধ কৰি বাজপুতক পৰাস্ত কৰা খেমাগিৰ কথা নহয়। সেইকাৰণে মই বলেৰে নকৰি কৌশলেৰে যুদ্ধ জিকিবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ।

ঘোবী। কেবল চেষ্টা কৰিলেই নহয় ফুটুব ! জিকিবই লাগিব—আমি যুদ্ধ জিকিবই লাগিব।

ফুৰ। নিশ্চয় জিকিব লাগিব জাহাপনা!—মাগে মাথোন খোদাক
আহুগ্ৰহ।

ঘোৰী। ঘোৰা ফুৰ! ইয়াত কথা পাতি সময় কটাব নেলাগে। সৈন্ত
পৰিচালনা কৰাটো!

[ফুৰিব প্ৰহাৰ। জৰটাৰ প্ৰবেশ।]

জয়। জাহাপনা! ঘোৰ বুজিব কল ধৰিছে। এইবাৰ পৃথীৰাজে কাৰো
পৰা সহায় নেপালে। কৰদ-ৰাজ্যবোৰ বিজ্ৰোহী হৈ উঠিছে। মিত্ৰ-ৰাজ্যবোৰে
সহায় নকৰোঁ বুলি স্পষ্ট সমিধান দিছে। কেৱল একমাত্ৰ চিত্তোৰৰ বৃদ্ধ ৰাণা
পৃথীৰাজৰ সহায়। জয়চাঁদ ভোমাৰ সহায় যেতিয়া, জয়লক্ষীও ভোমাৰ
কবতগত।

ঘোৰী। মহাৰাজ বৰ বুধিয়ক।

জয়। ই একো বুধিৰ কাম নহয় চাহাবুদ্দিন! আমাৰ বকৰা কথাত
ইয়াকে নিজৰ নাক কাটি সত্যীৰ যাত্ৰা-ভঙ্গ কৰা বোলে। তুমি এবাৰ
জাবি চোৰা দিখীজয়ী বীৰ! মই নিজে কি সৰ্কনাশ কৰিছোঁ। বৰ্গাদশি
গৰীয়াসী জননী জয়ভূমিৰ বিৰুদ্ধে মই বিজ্ৰোহী হৈ উঠিছোঁ। মাতৃমন্দিৰত
নিজ হাতে জুই লগাই দি আনন্দ লভিছোঁ। কাল কেটিসাপক সুবৰ ওপৰত
নচুৰাইছোঁ। চাহাবুদ্দিন! প্ৰতিশোধ—প্ৰতিহিংসা। জানি লোৰা আজি
কেনে ভীষণ তাৰ পুৰিণাম!

ঘোৰী। উত্তমা নহবা মহাৰাজ!

জয়। স্বাধীন তুমি চাহাবুদ্দিন! পৰাধীনতাৰ ঘৰ্ষবেদনা কি বুজিবা?
দেশজ্ৰোহী জয়চাঁদে আজি নিজ জননীৰ ডিঙিত পৰাধীনতাৰ জিঞ্জিৰী আঁঠি
দি আনন্দ লভিছে—শৈশাচিক প্ৰতিহিংসা পূৰ্ণ কৰিবলৈ ভোমাৰ সহায়ত।
কৰিছে। শিলাচ জয়চাঁদ! আজি তোৰ বৰ আনন্দৰ দিন। হাঃ হাঃ হাঃ।

[কেৰেবে প্ৰহাৰ।]

গিৱাছ । ইয়াৰ পৰিশাৰ হ'ব আশ্ৰয় নহ'ব আহাশ্ৰয় ।

খোৰী । গিৱাছ !

গিৱাছ । আহাশ্ৰয় ! এই বে হেন্দু জাতিটো দেখিছে তাক কিহক লগত
তুজন কৰিব পাৰি জানেনে ? সেই বৃহৎকায় হাতীৰ লগত । হাতীৰ শৰীৰটো
বিমান ডাঙৰ, হেন্দু জাতিটোও সিমান ডাঙৰ আৰু শ্ৰেণীও । হাতী যেনেকুৱা
নিৰ্ৰোধ আৰু ভোদা—সহজে মাউত পিঠিত উঠি, 'বইখ্' 'বইখ্' কৰিলেই
তই পৰে, এই হেন্দু জাতিটোও ঠিক তেনেকুৱা ভোদা আৰু নিৰ্ৰোধ । এই
জয়চাঁদকেই চাওক, নিজ মুখেবেই কৈ গল—নিজৰ নাক কাটি সতিনীৰ বাত্ৰা
ভঙ্গ কৰা বুলি । গৰালত যেনেকৈ হাতীৰ দ্বাৰাই হাতী ধৰা যায় সেইদৰে
আমিও বাজপুতৰ দ্বাৰা বাজপুত—হেন্দুৰ দ্বাৰা হেন্দু ধৰিব পাৰিম । মোৰ
বিবেচনাই হেন্দুৰ শত্ৰু আমি মুচলমান নহওঁ—হেন্দুৰ প্ৰধান শত্ৰু হেন্দুৱেইহে ।
নহ'ব জানো আহাশ্ৰয় ?

খোৰী । সেইবাবে আমাক ধন্তবাদ । এই গৃহ-কন্দলৰ ফল উপভোগ
কৰিম আমি । বল গিৱাছ ! সোৱা ডাঙৰ বৃদ্ধ হৈছে । আমিও তাত তাক
লগুইগৈ ।

গিৱাছ । বলক খোদাবন্দ !

[মূৰবো গ্ৰহণ] .

তৃতীয় দৰ্শন

শিবিৰ

[পৃথীবাৰ আৰু ভিল চৰ্কাৰ ।]

পৃথী। আজি যুদ্ধৰ জয়-পৰাজয় একো মীমাংসা নহল! ৰাজপুত সৈন্তবোৰে যুদ্ধ কৰি ভাগৰি পৰিছে। কি ভয়ানক যুদ্ধ! ৰাজপুতৰ প্ৰতি আক্ৰমণেই ব্যৰ্থ হৈছে। আমাৰেই পৰাজয় হ'ব নেকি? সিও যে অসম্ভৱ নহয়!

ছৰ্কাৰ। হামি নাই হাৰিবে ৰাজা। তুই এনে কথা ক'ব নাই লাগে। হামি জিকিবে। হামি জিকিবে।

পৃথী। তুমি বুজা নাই ছৰ্কাৰ! যুদ্ধৰ গঢ়-গতি চায়েই তাৰ ফলাফল নিৰ্ণয় কৰা একো টান কথা নহয়। দেখা নাইনে এই বাৰৰ মুচলমান সৈন্ত-বোৰ কেনে শকত-আৱত-আৰু বলিষ্ঠ?

ছৰ্কাৰ। হামিতো দেখিছে ৰাজা। হেই বুলি বয় নাই কৰিছে।

[যুদ্ধৰ সাক্ষাৰ কবি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰে হুমুস্বিতা হৈ সংযুক্তা আৰু সখীসকলৰ প্ৰৱেশ ।]

সংযুক্তা। মহাৰাজ! কৰিছে কি? কাও কি? মই একো বুজিব পৰা নাই। ৰাজপুতৰ ঘৰৰ কাষত শত্ৰুৱে উল্লাসত তাণ্ডব নৃত্য কৰিব লাগিছে, কিন্তু ৰাজপুতে কৰিছে কি? নিশ্চিন্ত মনে টোপনিত লালকাল হৈ পৰি আছে! ইয়াৰ অৰ্থ কি মহাৰাজ?

পৃথী। সংযুক্তা! এই ভয়ানক মাজ-নিশা শত্ৰুৰ বিশাল জনতা অতিক্ৰম কৰি তোমাংগেকে এইখিনি গুলালাহি কেনেকৈ?

সংস্কৃত। রাজপুত্র বয়সীৰ অসাধা কি ? এই তবোৱালেৰে বাট মুকলি
কৰি শত্ৰু-শোণিত্তেৰে প্ৰাৰিত্ৰি বণকুৰিব গুণবৰদি বুদ্ধৰ গঙ্গ-গতি নিৰীক্ষণ
কৰিবলৈ, পাৰিলে তাত ভাগ লবলৈ উদ্দেশ্য বুদ্ধত বান্ধি, এই শিবিৰ
পাইছোঁহি। অপৰাধ মাৰ্জনা কৰিব মহাৰাজ ! গুণক, তবোৱালত এতিয়াও
ভেজৰ দাগ লাগি আছে।

হৰ্দ্য। তোৰ হাহস দেখি বাণী ! আমি এটা চালাম কৰিছোঁ।

সংস্কৃত। মহাৰাজ ! আমি যে একেবাৰে হতাশ হৈছোঁ।

পৃথ্বী। কিয় বাণী ?

সংস্কৃত। শত্ৰুৱে দিল্লী আৰু বণ-পথাৰৰ মাজৰ পথ একেবাৰে বন্ধ কৰি
পেলালে। তাৰতো প্ৰতিবন্ধক জন্মাবলৈ একো চেষ্টা হোৱা নাই। যদি
বালখানীৰ পৰা নতুন নতুন কোঁজ আহি থাকিব নোৱাৰে তেন্তে যে আপোনা-
লোক তেনেই শল-ঠেকত পৰিব—এই কথা ভাবি চাইছোনে নাই ?

পৃথ্বী। দিনততো শত্ৰু-সৈন্য সেইকালে যোৱা নাছিল। মাজতে আমি
আছোঁ। কোন পথেৰে গৈ শত্ৰুসৈন্য সেইখিনি পালে ?

সংস্কৃত। মই সেই কথা কব নোৱাৰোঁ। যি নিজ চকুৰে দেখি আহিছোঁ,
সেই কথাকে আপোনাৰ চৰণত নিবেদন কৰিছোঁ।

পৃথ্বী। অৱশ্যে এটা গুপ্ত পথ আছে। কিন্তু মুচলমানে সেই কথা
জানিলে কেনেকৈ ? নিশ্চয় কোনোবা দেশদ্রোহীয়ে সিহঁতক পৰিচালনা কৰিছে।

সংস্কৃত। এতিয়াও তাৰ উপায় আছে। যদি এই নিশাই অত্যাধিক
অৱহাত আক্ৰমণ কৰা যায়, তেন্তে বুদ্ধ জিকা একো টান নহব।

পৃথ্বী। ঠিক কথা কৈছা সংস্কৃত ! তুমি মোৰ উপযুক্ত সহস্বৰ্দ্ধিনী।
তোমাৰ বশিত্তেই মই বাট বুলিব পাৰোঁ। বেৰীসিফৰ পাত এই আক্ৰমণৰ
ভাৰ দিয়া যাওক। হৰ্দ্য ! তুমি বেৰীসিফৰ শিবিৰ চিনি গোৱালে ?

ছৰ্কাৰ। খুব পায় বাজা।

পৃথী। [পত্ৰ লেখি দিয়ে] ভেস্তে এই পত্ৰখন লৈ যোৱা। তুমি নিজে
তেওঁৰ হাতত দি কৰা যে ইয়াত যি আদেশ লিখা আছে ! সি অতি ভৰবী।
যোৱা ছৰ্কাৰ !

ছৰ্কাৰ। হামি আহিলোঁ দে বাজা বাণী ! . . . [এহান।]

পৃথী। ময়ো বাঙ। সকলোকে টোপনিৰ পৰা জগাই দিওঁগৈ।
বাস্তৱিকতে ই গুবৰ সময় নহয়।

[বণবন্দিনী বাজপুত বন্দীসকলৰ প্ৰবেশ। সংযুক্ত আৰু নাবী-সেনাসকলে
হাতত মুকলি ভৰোৱাল লৈ পৃথীবাচক অভিমান জনাই গায়।]

—গীত—

“বিপ্লি আমাৰ খোজে খোজে, সজী মাথে। ধনু-কাড়—

মৰণ ফুৰে পাছে পাছে, কাঙ্কত দেশৰ গুৰুভাৰ,

সজী মাথে। ধনু-কাড়।

বুকুত আছে অসীম সাহস, শিৰত ভগৱান,—

বাহুত আছে বিপুল শক্তি, মুঠিত ধনু-বাণ।

—কবিম তাৰেই বুদ্ধ-জয়, অকণো নাই শঙ্কা ভয়

বন্ধা কৰোঁ সোণৰ ভাৰত, বন্ধা কৰোঁ জাতিৰ মান।”

[সকলোৰে এহান।]

তৃতীয় দৰ্শন

দুৰ্গ

[দেৱীসিংহই দিলজানন কোলাত সুব বৈ গুই ভাবিছে ।]

দিল। কেহল বুদ্ধ ! কেহল বুদ্ধ ! বুদ্ধৰ কথা শুনি শুনি বৰ আননি লাগিছে।

দেৱী। এতিয়া আক বুদ্ধ নাই। দিনৰ দিনটোৰ ভাগৰ পদুৰাবলৈ বিশ্বাসৰ বাবে এই আহৰি। নিত্ৰাৰ কোলাত উঠি বিশ্বাস লভিবৰ এয়েই উপকৃত সময়।

দিল। তেন্তে কতা ? এতিয়াও তুমি আগত। কেতিয়া নিত্ৰাৰ কোলাত উঠি বিশ্বাস লভিবা ?

দেৱী। নাই—আমি মোৰ নিত্ৰাৰ প্ৰয়োজন নাই ! জীৱন-মৰণৰ খেণ খেলিছোঁ যেতিয়া—সুত্ৰৰ বিকট-আলিঙ্গনত আবদ্ধ হব লাগিব কেতিয়া তাৰ একো নিশ্চয়তা নাই যেতিয়া—অন্তক শুকৰ সকাম কি ? জীৱন-মৰণ আদিৰ কঠোৰ সমস্তা মোৰ সম্মুখত সমাগত। এই বে সোধৰ সংসাৰ—এই বে সোধৰ প্ৰতিমা তুমি দিলজানন—বাব লগত এক সুহৃৎ এবা-এবি হলেই এক হুল বেন ভাবি আত্মৰ হৰ্ত—এইবোৰৰ কি বে মায়া !

দিল। ইমানকৈ ভাবিববেই বা প্ৰয়োজন কি ? নেভাবিলে জানো নহয় ?

দেৱী। নেভাৱোঁ বুলি দৃঢ়-সংকল্প কৰিলেও ভাবনা আহি নিজে উপস্থিত হব—কই কবিন কি ?

দিল। তেস্তে বোগ শকতই ?

দেবী। এৰা, বৰ শকত।

দিল। মই ভাব চিকিৎসাৰ ভাব লব পাৰোঁ।

দেবী। তেস্তে ইমান পৰেও লোৱা নাই কিয় ?

দিল। ইমান পৰে যে বোগ নিৰ্ময় কৰিব পৰা নাছিলোঁ। তেস্তে মই এতিয়া চিকিৎসা আৰম্ভ কৰোঁ। তুমি অলপ বৰা। [প্ৰৱান।]

দেবী। এই যে দিলপ্ৰান !—তাইক জীৱন-সঙ্গিনী কৰিলোৱাৰ পৰা মোৰ কিমান সুখ হৈছে তাক ভাবি অস্ত্ৰ নেপাওঁ। স্বৰ্গৰ নন্দন-বনত ইফ্ৰ আৰু শচী,—মৰতৰ বিলাস-ভৱনত মই দেৱীসিংহ আৰু প্ৰেমময়ী দিলপ্ৰান। আমাৰ এই গুণ-পৰিণয়ৰ কথা জগতৰ কেঁৱে গম নেপায়। তাই সে মুচলমানী ! মোৰ এই সুখ বে জগতৰ সহ নহব। হিন্দুৱে মোৰ নামত কুৎসা বঢ়িব। সমাজে মানি কৰিব। চাব গলে মোৰ জাতিটো কেতিয়াবাই গল। মই যে সমাজৰ নিন্দনীৰ কাম কৰিছোঁ। এজনী মুচলমানী ৰাখিছোঁ। হওক, সেইবাবে মই ভয় নকৰোঁ। মই নিজে জানো—মই একো বেয়া কাম কৰা নাই। দিলপ্ৰান মুচলমানী হলেও, তাই প্ৰেমৰ এখনি অলস্ত-প্ৰতিমা। প্ৰেমে জাতি-ধৰ্ম, হিন্দু-মুচলমান একো নেমানে। তেস্তে, মইতো একো গৰ্হিত কাম কৰা নাই। সৌভা, দিলপ্ৰান আহিছেই।

[বটল আৰু দিলাচ লৈ দিলপ্ৰানৰ প্ৰৱেশ।]

দিল। বাস্তৱিকে তুমি বলিয়া হল। অকলে কি ভাবিছিলো ?
বাক, কোনো চিন্তা নাই। নিয়া এয়া। (বটল আৰু দিলাচ নিয়ে।)

দেবী। এয়া আকৌ কি ?

দিল। বোগৰ ঔষধ।

দেবী। খোৱাৰ ব্যৱস্থা ?

দিল। মাজে মাজে গিলাচত বাকি বুথ মেলি তার ভিতরত চালি
দিব লাগিব আক মই এটি গীত পাম, তাক মনোবোগেবে শুনিব লাগিব।
কোনো ভয় নাই। এই ব্যস্তহামতে বোগকালে বোগ আযোগ্য
হোয়াব সম্ভব।

দেবী। চাও বাক এথোক খাই। (বার) এ, এয়া যে কটিকা !!
ক'ত পাইছিলি দিলজান ? মোব বুকখন চম্চমাই উঠিছে। কত পাইছিলি
মইনা ? (আকো বার)

দিল। তোমাব নিমিত্তে মই বহু বতনেবে আনি লুকাই বাধিছিলো।

দেবী। তুমি বব ভাল দিলজান ! তুমি বব দয়াবতী। তোমাব এই
কাব্যত মই ইমান সম্ভাব পাইছে। যে তাক প্রকাশ কবিবলৈ ভাষা নাই।
অহ ! কি সন্দেহ ! অতি সন্দেহ ! দিলজান ! তুমিও এথোক খাবানে ?

দিল। নেখাত।

দেবী। কির নেখোরা ? এথোক খাই চোরাচোন। গোটেই গাটে
শীতল পবি বাব নইয়। খাই চোরাচোন বাক কেনে লাগে।

দিল। তুমি খালেই মই খোয়াব সমান। তোমাব তৃপ্তিতেই
মোব তৃপ্তি।

দেবী। এতিয়া মোব আপ্যাক্ষমা আদায় কবি দিয়া। তুমি গান পাৰলৈ
বাকী আছে নহয় ?

দিল। গাওঁ। এতিয়া শুনা।

দেবী। মই আনো চেরে চেরে নাচিম ?

দিল। নাচিবাতে। নাচিলে বব সন্দেহ হব।

দেবী। দিয়া, তেত্তে আবন্ত কবা।

[দিলজানে গান পায় আক দেবীসিহেই কটিকা খাই খাই নাচে ;]

দিল।

গীত

বিবহ-যাতনে ঘনে কোমল প্রাণে,

হানে কেবল প্রেমবাণ,

পবাণ তোরা মিলন দানে।

যদি হোৱা হেবা ছন্দর-বতন

পুবোৱা আশা কবা বতন

প্রেম সাগবত দিয়া বুবাই অধিব মন।

কহু জুহু মেপুৰ বাজে প্রেমৰ গানে, মোল তাৰ প্রেমিকেহে জানে

হানে মোক মদন-বাণে—প্রেম-যত লাগে নিয়া আগে।

[তিল হৰ্দ্ধাব প্রবেশ।]

হৰ্দ্ধাব। হে হেনাপতি অ!' তই মাহুহজনীহেতে হেইদবে নাচিছে কিয়? হামি তুক হেইদবে নাচা দেখি বাল নাই বুলিছে? ছুৰ জানো লাভ নাই লাগে? তাই ডেকা মাহুহ আছে। তই বুবা হৈছে। তাইহেতে ডেকালি কবিলে মানুহৰে বাল নাই বুলিবে। অ' তই লাগপানীও কাইছে হ'বলা? ধুই ধুই! হামি তেনে কাম নাই কৰে।

দিল। চোৱা, সেইটো কব অসভ্য মাহুহ ওলাগিহি। সি আমাক ঠাট্টা বিৰূপ কৰিছে।

দেৱী। ক'ৰ মাহুহ? তই কেলেই আহিছ? ইয়াত তোক কি প্ৰয়োজন?

হৰ্দ্ধাব। হেনাপতি! হামাকে চিনি নাই কাইছে? হাতি ছুৰ তিল-হৰ্দ্ধাব আছে—পাহাড়ী-বাজা আছে।

দেৱী। হৰ্দ্ধাব! তোক ইয়াত কি লাগে?

হৰ্দ্ধাব। হামাকে কুচ নাই লাগে। হামাব বাজা তুক এইকান কি দিছে চাই-দেখিবিনা?

দেবী । মোর এতিয়া চিঠি চাবর সময় নাই বুলি কবি ।

ছর্দাব । তোব আকু হমর নাই আছে কিয় ? হামি জানিছে তুব বহুত হমর আছে । এই বে মাইকীজনী ভাই হৈতে নাচ-পান কবিছে—নাওপানী কাইছে । আকু হাবাকে বলিছে—হমর নাই আছে—আমি দেকা পাইছেনা ?

দেবী । তই দেখিলে মোর কি হল ? বা বুলিছো গুচি বা । মোর কথা শুন ।

দিল । বা ইয়াব পবা । তেওঁর খং উঠিলে কথা বেয়া হব ।

ছর্দাব । হেই মাহুহজনী ! হামি বে বাটত দেকা পাইছিলে, মই চিনি কাইছে । তই হেনাপতি লগত আহি ইয়াকে কবিছে । মই বুলিলু দে । তহুত ষপ কবে লগ খাই গলিনা ?

দেবী । ছর্দাব ! আঁতব হৈ বা ।

ছর্দাব । মই বাম দে । তই চিঠিকান পবি চা ।

দেবী । মোর বি ইচ্ছা তাকে কবিস । তই ভালে ভালে আঁতব হ ।

ছর্দাব । হামাব বাজাই কৈছে—হুকুরে দেহ আক্রমণ কবি দিছে । তই গৈ তাহাতক কেদি দিব লাগে নহর । হেনাপতি ! তুই আকু এইখন কি কবিছে ? মই এতিয়াই বাব লাগে নহর । হামাব বাজাই বব জকলী বলি দিছে ।

দেবী । (চিঠি পঢ়ি) মই তোব বজাব আজাবহ কৃত্য নহও । এই মাজ-নিশা মই বুদ্ধ কবিব নোরাবৌ । শুব খাববো সময় নাই । বা, কৈ দিবি মই এই আজা পালন কবিব নোরাবিস ।

ছর্দাব । হেইটো বে বাল কথা নাই হবে হেনাপতি । তোব বে দেহ হুকুর হৈ বাব ।

দেবী । তই ইয়াব পবা গুচি বা কুচুব ! মই তোব উপদেশ দ্বত্তনো ।

হৰ্দাব। হামাক কুকুব বুলিছে? তই যে কুকুব আছে। তই নিজৰ বাজাৰ কথা নাই হনিছে। হক্কৰ বাখা নাই দিছে। লাওপানী কাই নাচিছে। তুক হামি কুকুব বুলিছে। হামি ষায়। তুব পাণ কাম কৰিবৰ হবিধা হল দে। [প্রস্থান।]

দেবী। এই মাজ-নিশা যুদ্ধৰ বাতৰি! সময় অসময় নাই মই কি যেতিয়াই তেতিয়াই কুকুবৰ নিচিনাকৈ আজ্ঞা পালন কৰিম? নাই—আক নোৱাৰো।

দিল। এইবোৰকেইতো আনন্দত বিছিনি বোলে!

দেবী। একো বিছিনি হোৱা নাই দিলজান! দিয়া ফটিকা দিয়া। (কটিকা পান।) অহ! কি সুন্দৰ! কি কুৰ্ত্তি!!

দিল। খুব আনন্দ কৰিব লাগে।

দেবী। আহা, ছয়ো হাতত ধৰাধৰি কাৰি নাটো।

(ছায়াৰা নৃত্য। = সংযুক্তাৰ প্ৰবেশ।)

সংযুক্তা। দেবীসিংহ!

দেবী। কোন?

সংযুক্তা। মই সংযুক্তা—দিলীৰ মহাবানী।

দেবী। মহাবানী! আপোনাক ইয়াত কি লাগে?

সংযুক্তা। তুমি বাজ-আজ্ঞা পালন কৰিবা নে নকৰা, তাৰ উত্তৰ লাগে।

দেবী। কেলেই নকৰিম? মই যে বজাৰ ভৃত্য। অহ! কি সোৱাদ কি কুৰ্ত্তি! কি মৌজ! বানী, এথোকা খাবনে?

সংযুক্তা। দেবীসিংহ! তুমি ফটিকা খাই একেবাবে মতলীয়া হৈছা। সিফালে শত্ৰুৱে সুবিধাৰ ঠাই অধিকাৰ কৰি ললে।

দেবী। ললে মই কি কৰিম বানী?

সংযুক্তা। তুমি কি কবিব নোৱাৰা সেনাপতি ? যুদ্ধ কৰি সিহঁতকতৈ
খেদি দিব পাৰা।

দেৱী। অসম্ভৱ ! মোৰ গাত সিমানখিনি শক্তি নাই। মই যুদ্ধ কৰিব
কেনেকৈ ? চাওক, এই ফটিকাৰ বটলটোকে দাঙিবলৈ মোৰ গাত শক্তি নাই।
আক থাকিলেও মই যাব নোৱাৰিম।

সংযুক্তা। কিয় সেনাপতি ?

দেৱী। মই বৰ্গৰ পৰা অসুতৰ তাও এটা পাইছোঁ। তাক যে খাই শেষ
কৰিব পৰা নাই। এৰি থৈয়ো যাব নোৱাৰোঁ। চাওক বাণী ! এই দিলজান—
ফটিকা ! ইহঁতক এৰি যাব নোৱাৰোঁ।

সংযুক্তা। কি সেনাপতি ! তোমাৰ মুখত এনে কথা ? তোমাৰ বিবেক
আজি ক'লৈ পলাইছে ? তুমিয়েই দিল্লীৰ সেনাপতি দেৱীসিংহ নোহোৱানে ?
তুমিয়েই দিল্লীখনৰ আগহাত নোহোৱানে ? ছি, ছি ! কামিনীৰ প্ৰেমত—ফটিকা
কাৰ বাগীত একেবাৰে মত্ত হৈছা। নিজৰ কৰ্তব্য আওহেলা কৰিছা ! উঠা, উঠা
সেনাপতি ! মাছুহৰ দৰে উঠা। পুনৰ সেই কৰ্তব্যপৰায়ণ দেৱীসিংহৰ নিচিনাকৈ
উঠা। মোহলাল পৰিত্যাগ কৰা। জননীৰ আদেশ—স্বদেশৰ আদেশ, নতনিবে।
স্ব পাতি লোৱা। এনেকুৱা হুৰ্ত্তি কবিবৰ সময় জীৱনত বহুবাৰ পাবা—কিন্তু,
স্বদেশক বন্ধা কবিবৰ, স্বদেশ-যজ্ঞত আত্মবলি দিবৰ এনে সুৰ্ণ সুৰোগ, এবাৰ
সেনাপতি !—কেৱল এবাৰ। মই তোমাৰ বাণী। মই তোমাৰ ভৱিত ধৰি
মাতিছোঁ, ব'লা সেনাপতি ! (ভৱিত ধৰে।)

দেৱী। বাব, মই বুজিলোঁ বাব। আপুনি ভৱিব পৰা এৰি দিয়ক। হতাশ
নহৰ বাণী ! মই চেতন পাইছোঁ। দিলজান ! মোৰ অস্ত্ৰ-সস্ত্ৰ, সাজপাৰ ক'ত ?
দিল। মই আনি দিওঁ। তুমি ফটিকা খোৱা। [গেয়াস।]

দেৱী। [ফটিকা খাই] অহ, কি বঢ়িয়া ! কি চমৎকাৰ ফটিকা !

[মিলজানে এখন চুবি আদি দেবীসিংহব বুকত করাট দিয়ে।] কি কবিলি মিলজান ? মোক হত্যা কবিলি কিয় ? মোব অপবোধ—?

দিল। তোব অপবোধ—তই প্রতিজ্ঞা-ভঙ্গ কবিছ। বি মিলজানক স্বদেশতরৈক এশঙ্কণ ভাল পাও বুলি শপত খাইছিলি, সেই মিলজানতরৈক দেশ আছান বেছি শ্রেষ্ঠ বুলি ভাবিছ—এই অপবোধ তোব।

সংযুক্তা। পাপিয়সী ! স্বদেশর এই সঙ্কটাপন্ন অবস্থাত কেলেই এই বাব-পুকষক হত্যা কবিলি ? ইয়াব পরা তোব কি অভিষ্ট পূরণ হল ?

দিল। প্রতিশোধ ! হিন্দুব ওপরত মুসলমানর প্রতিশোধ। ভুক্তজিনীর লগত গৃহবাস কবার প্রতিশোধ !

সংযুক্তা। দে তেস্তে, ধব তবোবাল ধব ! মই প্রতিশোধর প্রতিশোধ লওঁ।

দিল। এতিয়া নহয় বাণী ! এতিয়া নহয়। অলপ সময় বাকী আছে। স্বযোগ বুজি পুনর আমাব দেখাদেখি হব। [এহান]

সংযুক্তা। অভিসম্পাত ! মিল্লীর ওপরত বিধাতার অভিসম্পাত। [এহান]

দেবী। মিলজান ! তোক মই বব ভাল পাওঁ। কটিকা ক'ত ? মই মবিলেঁ—মই—ম—বি—লেঁ— [বহু]

চতুৰ্থ দৰ্শন

প্ৰান্তৰ

[সংযুক্তা আৰু হুমম সেনাৰ প্ৰশ্নেৰ ।]

সংযুক্তা । উঠ, গছৰ ওপৰত উঠ ।

১ম সে । (গছৰ ওপৰত উঠে ।)

সংযুক্তা । দেখিছনে ?

১ম সে । দেখিছোঁ ।

সংযুক্তা । চিনি পালি কিমবে ? কি কৰি আছে ?

১ম সে । এটা টিলাৰ ওপৰত বহি আছে ।

সংযুক্তা । মাৰ, ঠিককৈ মাৰ, বাতে ব্যৰ্থ নহয় । মাৰ, সোণকালে মাৰ ।

১ম সে । (কাড় মাৰে) ঠিক মাৰিছোঁ । বুকু বিকি গাত সোমাইছেইনে ।

টিলাৰ ওপৰৰ পৰা বাগৰি মাটিত দীঘল হৈ পৰিছে মহাবাহী !

সংযুক্তা । এতিয়া নামি আহ ।

১ম সে । কণক, এতিয়া কি আদেশ ?

সংযুক্তা । অলপ পৰাৰ । মই সেই টিলাটোত উঠি এতিয়া কি কৰিছে
চাই আহোঁ ।

[গলাৰ ।]

১ম সে । কি বোল ঔ ! একেপাট কাড়তে বপৰালোঁ বাপেকে ।

২য় সে । কৰ বীৰত্বৰ কাম কৰিলি বোপাই ! ত্ৰৌশৰীৰ সন্মুখত এই

অব্যর্থ শব পৰিচালনার পুৰস্কাৰ স্বয়ং শ্ৰৌপদীকে পালিহেড়েন। কিন্তু, এতিয়াও
যে কলিকাল! যোৰ কলিকাল।

১ম সে। ঠিক কৈছ। আজিকালি মানীক মান কবোতো, গুণীৰ গুণৰ
মোল বুজি শলাগ লওতা মানুহ নাই বুলিলেই হয়।

২য় সে। সেইজন আকৌ কোন? সাইলাথ যমবজা!

[মৰচাৰ প্ৰবেশ।]

জয়। পামগুহঁত। কেলেই সেই কাম কৰিলি? আঁৰত লুকাই থাকি
মীৰখাঁক হত্যা কৰিলি? কোনে সেই কাম কৰিছ ঠিক কথা ক?

১ম সে। হজুব! আশ্ৰাৰ দোহাই! মই তেনে কাম কৰা নাই। হজুব!
আমাৰ মা বাপ [কঁপে]।

২য় সে। মিঞা চাহেব! ম—ই কে—ভি যাও তে তে—নে—কা কাম
—ক—কৰা—না নাই শ্ৰী—ক—কৰ ক—ক কহম। মোৰ মা মা—মাপ
—কক—ক কবক।

জয়। ঠিক কথা ক হজুবহঁত। নহলে এতিয়াই হাতে হাতে তাৰ
সমুচিত প্ৰতিফল পাবি। ঠিক কথা ক, কাৰ বাবা সেই জঘন্য কাম কৰা
হৈছে? [সংস্কাৰ প্ৰবেশ।]

সংস্কাৰ। মোৰ বাবা দেউতা! আপোনাৰ হতভাগিনী কন্যা সংস্কাৰ
বাৰা। ই কেতিয়াও জঘন্য কাম নহয়—পবন পৰিত্ৰ কাম। আপোনাৰ
বাহুত যদি বল আছে—হৃদয়ত যদি =ক্তি আছে, তেন্তে মোক তাৰ সমুচিত
দণ্ড দিয়ক। এই সৈন্য ছটা সম্পূৰ্ণ নিৰ্দোষ। যা। [সৈন্য প্ৰস্থান।]

জয়। সংস্কাৰ? মোৰ কন্যা সংস্কাৰ বাৰা এই কাম?

সংস্কাৰ। ঠিক অহুমান।

জয়। ভই ইয়াত কিয়? ইয়াত তোৰ প্ৰয়োজন কি সংস্কাৰ?

সংযুক্ত। আপুনি ইয়াত কিয় ? আপোনাৰ প্ৰয়োজন কি মোক আগৰে জানিব দিয়ক।

অয়। হি, হি, সংযুক্ত! ভট মোৰ নাক কাটিলি! শত্ৰুৰ দালা দি বৰিলি। এতিয়া আকৌ যুদ্ধক্ষেত্ৰত বেঙ্গালি কৰিবলৈ আহিছ ?

সংযুক্ত। দেউতা! এই কথা উচ্চাৰণ কৰোঁতেও আপোনাৰ জিতা খহি পৰা নাই ? দেশবৈৰীৰ লগত যোগ দিওতেও দেহৰ পৰা প্ৰাণ ওলাই যোৱা নাই ? বৰ আচৰিত ! আপোনাৰ লগত কথা কোৱাই মহাপাপ। আপুনি সুচলমানৰ আজ্ঞাবহ ভূতা। মই স্বাধীনা ৰাজপুত-নাৰী। আপোনাৰ লগত মোৰ কথা কোৱাৰ প্ৰয়োজন কি ? শত্ৰুৰ শত্ৰুৰ কেৱল তেজ বিচাৰে। মই যে আপোনাৰ শত্ৰু দেউতা! আপুনিও মোৰ শত্ৰু। তবোৱাল খুলি লওক। তবোৱালেৰে অপত্য মেহৰ বিমল অমিৱা ঢালি দিয়ক। ময়ো তবোৱালেৰে তাৰ প্ৰতিদান দিওঁ।

অয়। ক্ৰান্ত হ অৰোধ বালিকা!

সংযুক্ত। কেতিয়াও ক্ৰান্ত হব নোৱাৰোঁ। উলিয়াওক। তবোৱাল উলিয়াওক—

অয়। মোৰ তবোৱালৰ ভীষণ আঘাত তই কিদৰে সহ কৰিবি অৰোধ বালিকা ?

সংযুক্ত। সেই কথা আপোনাক কেলেই লাগিছে ? মই মোৰ কৰ্তব্য কৰিম। আপুনিও আপোনাৰ কৰ্তব্য কৰক। কৰ্তব্য অৱহেলা কৰা মহাপাপ। চোৱা, সকলোৱে চোৱা,—পিতৃ আৰু কন্তাৰ যুদ্ধৰ দাবা প্ৰেম-আশিৰ্বন। দেউতা! আপুনি যে অপ্ৰস্তুত ? আপুনি শীক নেকি ? আপুনি কাশুৰ নেকি ? আপোনাৰ শবীৰত তেজৰ চলাচল নাই নেকি ? মই ৰাজপুত-বালা— মই যে নিৰ্ভীকা !

জয় । সাহাবান অবোধ বালিকা ! মজা পাবি । হুস্ত সিংহক আশ্ৰিত-
কবি সোহাব শ্ৰেষ্ঠিকল পাবি । ধব, অস্ত্র ধব ।

[বৃদ্ধ উত্তোষ । সমবসিংহব এবেশ ।]

সমব । লাজ লগা নাইনে মহাবাজ জয়চাঁদ ? এজনী দুৰ্জনা ছোৱালীৰ
লগত বীৰত্বৰ তাওনা ? নাৰীৰ আগত পুৰুষৰ প্ৰকাশ ? দিল্লীখবী !
জননী ! আপুনি সেই কাৰ্য্যৰ পৰা অৱসৰ হওক । এই বৃদ্ধই আপোনাৰ
সলনি বুদ্ধ কৰি প্ৰাণ দিব ।

সংযুক্তা । তথাস্ত বাশা ! ভগৱান আপোনাৰ সহায় হওক । [এহান ।]

সমব । সাহাবান দেশশ্ৰোহী ! পাব যদি আত্ম-বক্ষা কৰ ।

জয় । তয়ো সাহাবান বৃদ্ধ ! [বৃদ্ধ কবি কবি এহান ।]

পঞ্চম দৰ্শন

দৃশ্যভীৰ ভীৰ—বণক্ৰেত্ৰ

[পৃথ্বীবাজব এবেশ ।]

পৃথ্বী । ক্ৰম্বেক্ৰেতে ঘূৰি গল সমবৰ গতি,
ছেদেলি-ভেদেলি হই পবিল বহুয়া ।
অলেখ নিগুণ সেনা পবিল বশত ।
দেহীসিংহ নিকক্ষেপ,— বাজৰ্ধি নিহত
কৰ পৰা নাই হায় কিবা কলাঞ্চল !
বিপক্ষৰ দল আজি কিনো শক্তিবান,—

শত শত বৃদ্ধ-জনা পাঁকিত বনুয়া
 পট্টিবালে নিবিবভে বমব নগরী ।
 এনে শক্তি নাছিল আগেয়ে । আজি যেন
 লাভ কবি আচম্বিতে দৈবী-শক্তি কিবা
 পাইছে ইমান বল ! অথবা নিজেই
 অশানবাসিনী দেবী নৃগুণমালিনী
 প্রবেশি শক্রব গাভ এফালব পৰা
 হিন্দুসেনা কবিছে সংহাব । তথাপিভো
 অলপৌকে বিচলিত নহম কদাপি ।
 মন্ত্রব সাধন কিবা শবীর পতন
 দুটিব নিশ্চয় এটি কবিম সাধন ।
 ভগবান ! এয়েনে ভোমাব ইচ্ছা ?
 অপরাধী প্রভু আমি কিবা অপরাধে ?

নেপথ্যত । আত্মা হ আকবব !

পূরী । সেবা শক্র সৈন্তব ভীষণ কোলাহল । মই যে তেনেই অকলশরীয়া
 হলেঁ ! লগত সহায় কবিবলৈ কেও নাই । কোনো বিখাসী বাঙ্গপুত নাই ।
 আজি বৃত্তা যোব ঐব-নিশ্চিত । আহক বৃত্তা—ভয় নকৰৌ । বীৰব
 নিচিনাকৈ আগিজন কবিম । মনত মাথোন আক্ষেপ বল—যোব বৃত্তাব
 লগে লগেই জয়ভূমি পৰাখীনা হব । সেই কথা ভাবিলে বুকু কাটি
 বাব খোজে ।

[কুটুব প্রবেশ—লগত কনী ভিল-হর্দ্যব ।]

কুটুব । আজি বৃত্তাব কাবণে প্রস্তুত হোৱা দিলীশ্বৰ !

পূরী । দিলীশ্বৰ প্রতি মুহূর্তে বৃত্তাব কাবণে প্রস্তুত ।

হুৰ্দ্ধাব। বাজা! মোক ইহঁতে এই দৰে বান্ধি দিছে। বাবটল নাই দিছে। তই মুক বাবটল দে বাজা!

পৃথী। তুমি যে বন্দী হুৰ্দ্ধাব! ববা, মই বুদ্ধ কৰি যদি জিকিৰ পাৰোঁ। তেন্তে তোমাক মুকলি কৰি দিম। অন্য ধৰা সেনাপতি! মই প্ৰস্তুত।

[বশবাত্ত বাজে। কুটুব আৰু পৃথীবাজৰ বুদ্ধ। ঘোৰী আৰু পুৰুষবেশী দিলজানৰ প্ৰবেশ।]

দিল। ঘোৰী! যদি বুদ্ধ জিকিবলৈ ইচ্ছা আছে তেন্তে তুমিও একেলগে অন্য পৰিচালনা কৰা।

ঘোৰী। এজনক দুজনে হুৰ্দ্ধাবৰ পৰা আক্ৰমণ কৰিম? অসম্ভৱ!

দিল। কৰিব লাগিব। তুমি কি স্তায়-বুদ্ধ কৰি বাজপুত্ৰৰ আগত ভিটীৰ আহিছা? যদি জয় লাগে, তেন্তে মোৰ কথা শুনা। আৰু যদি পৰাজয় লাগে, তেন্তে তোমাৰ ইচ্ছামতে কাম কৰা। মই তোমাক হিত-কথা কৈছোঁ। বুদ্ধ কৰা। বুদ্ধ কৰা চাহবুদ্দিন!

ঘোৰী। অসম্ভৱ।

কুটুব। জাহাপানা! মই অকলৈ নোৱাৰিছো। সোঁক সহায় কৰক—
সহায় কৰক।

দিল। মোৰ কথা শুনা ঘোৰী! বুদ্ধ কৰা—প্ৰতিশোধ লোৱা। প্ৰথম বাৰ হিন্দুহান-জয়ৰ ব্যৰ্থ আক্ৰমণৰ প্ৰতিশোধ লোৱা। শত্ৰুৰ আগত দি মহত্ব প্ৰকাশ কৰিছা ঘোৰী! তাৰ নাম দয়া নহয়—ভীকতাহে। বুদ্ধ কৰা।

ঘোৰী। সেয়েই হওক।

[বশবাত্ত বাজে। তিনিওৰো বুদ্ধ। পৃথীবাজ আগলি পৰে।]

পৃথী। ঘোৰী! অলপ দয়া কৰা। দুয়োওনে একে সময়েতে আক্ৰমণ কৰবিবা। এজন এজনকৈ আক্ৰমণ কৰা।

দিল। কেলেই কবিব ? যদি ভয় পাইছা—বোবীৰ কবিত পৰি
প্রাণতিকা কৰা। [পুনৰ হুঁ। পৃথিবীৰ অন্ধ ভাঙে।]

পৃথী। বোবী, মোৰ এটি অহুবোধ পূৰ্ণ কৰা। এদিন তুমি নোবোঝাকৈ
মই তোমাৰ প্রাণতিকা দিছিলো। আৰু মই তোমাৰ শ্ৰবত প্রাণতিকা
খোজা নাই, কেবল এটি সামান্ত অহুবোধ কৰিছো, পূৰ্ণ কৰা বোবী ! এজন
এজনকৈ আক্রমণ কৰা।

দিল। শব্দৰ কথালৈ কাণ নিদিবা চাহাবুদ্দিন। শোপালি ছবোশ।
জয় নিশ্চিত। আক্রমণ কৰা।

বোবী। শুন পৃথীৰাজ। এতিয়া তোৰ অহুবোধ বাখিবলৈ সময় নহয়।
তেতিয়াই তোৰ আগত তদ্বিষ্ণু-বাণী কৰিছিলো—হিন্দুৰ আকাশলতা।
উদাৰতাই এদিন সৰ্কনাশ কৰিব। এতিয়া আক আক্ৰেপ কৰিলে কি হব ?
সেই বান্ধনী মুহূৰ্ত্ত সমাগত হৈছে।

[হুঁ। অকলৈ পৃথীৰাজ—আমকালে বোবী, হুঁব। * * পৃথীৰাজৰ পতন।]

পৃথী। প্রণাম ভাবত-মাত্।

উৰি য়াৰ প্রাণ-পক্ষী দুব দেশলই।

নাৰায়ণ ! নাৰায়ণ ! [হুঁ।]

বোবী। কি কাম কৰিলোঁ হুঁটব ? হিন্দুহানিৰ বীৰকেশৰীক
অস্তায় যুদ্ধত হত্যা কৰিলোঁ ! মুচলমানৰ নামত কলক গানিলো। ছি ছি !
চাহাবুদ্দিনৰ কলক চিৰকাললৈ বে বুৰঞ্জীত থাকিব।

[মল্লানৰ প্রবেশ।]

জয়। পতন্ত শোচনা নাতি

বোবী। বলা।

[হুঁব আৰু বোবীৰ গহান।]

জয়। হাঃ হাঃ হাঃ !

[গহান।]

ছৰ্কাৰ। হামাব বাজাক মাৰিলে। উস্ ভিলাছৰ্কাৰ হুচ কৰিব নাই
কৰিব পাৰিলে ! বাজা ! বাজা [হুছাৰ্।]

[সংবৃত্তাব প্ৰবেশ।]

সংবৃত্ত। অয় পৃথীৰাজৰ জয়।

দিল। (ছদ্মবেশ ভঙাই) বাঃ পৃথীৰাজৰ জয় !

সংবৃত্ত। কোন ভই নাইনী ! এনেদৰে অমঙ্গল হুচনা কৰিছ কিয় ?

দিল। এবাৰ ডলৰফালে চোৰাচোন। তোমাৰ পৃথীৰাজ দাঁত
নিকটাই পৰি আছে।

সংবৃত্ত। ইকি ! পৃথীৰাজ প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ !

মৰণ বৰণ কৰি মুদীলা নয়ন

আদৰিলা অমৰ জীৱন।

হায় আজি মুহামল হিন্দুৰ নাম !

মৰিশালি হল আজি দিলী-বাজধানী।

প্ৰাণেশ্বৰ ! স্বামী মোৰ বীৰেন্দ্ৰ-কেশৰী !

মাৰ গলা ক্ৰবত্বা মেঘৰ আঁৰত !

দিল। এতিয়া আক কেহুৰিলে কি হব ? বোৰা, আন এজনক মনোনীত
কৰি লোৱাটো। হাঃ হাঃ !

সংবৃত্ত। কোন ভই পিশাচী ? মোৰ স্বামীৰ শৰ্যাৰ কাষত এইদৰে
শৈশাচিক হাঁহি মাৰি আনন্দ কৰিছ ?

দিল। তবোৱাল হস্তত লোৱা। মই কোন চিনাকি পাবা।

সংবৃত্ত। তবোৱালৰ লগত মোৰ আৰু একো সৰু নাই নাই ! ই কে
বোৰ পৰম পণ্ডিত তীৰ্থ-ভূমি। বত মোৰ স্বামীৰ পণ্ডিত শৰীৰ হুচিব ওপৰত
বাগৰি আছে, সেই পণ্ডিত হান কলুদিত কৰা উচিত নহয় !

সিল। নই যে তোমার স্বাধীন হত্যার কাণ্ড। পাখা যদি মোক হত্যা
করি তাব প্রতিশোধ হোৱা।

সংযুক্ত। হত্যাবে হত্যাব প্রতিশোধ নব নোৱাৰি। কবাবে নই তাব
প্রতিশোধ লগো। নই তোমাক হত্যা কৰিলে মোৰ স্বাধীনৰ প্ৰাণ উলটি নাহে।

সিল। তেহে নই ইয়াৰ পৰা বাওঁ। ইয়াত মোৰ কাৰ্শ্যগিৰি হোৱাৰ
আসঙ্কক নাই। [গহান।]

সংযুক্ত। পৃথীৰাজ ! স্বাধীন মোৰ ! অভাগিনীৰ বুকুৰ দাপিক !
মোক এৰি ক'লৈ গলা ? এবাৰ উলটি চোৱা প্ৰাণনাথ ! ভাৰত স্বপ্নান
হল। হিন্দুহান লুণ্ঠ হল। পৃথীৰাজ ! পৃথীৰাজ প্ৰাণনাথ মোৰ !! [হুছা]

ষষ্ঠ দর্শন

দিল্লী—অস্তেসপুৰ

[ঘোৰী আৰু গিৱাহ।]

ঘোৰা। গিৱাহ !

গিৱাহ। হুছৰ ! হুছৰ !

ঘোৰী। কি ফুট ! কি ফৌজ !

গিৱাহ। আশবৎ হুছৰ !

ঘোৰী। পিছে, তেওঁ হুছৰীতো ?

গিৱাহ। অতি হুছৰী।

ঘোবী। মুখখনি ?

গিরাছ। পূৰ্ণিমাৰ জোনটিৰ দৰে।

ঘোবী। চকুখনি ?

গিরাছ। হৰিশীৰ দৰে।

ঘোবী। নাকটি ?

গিরাছ। তিল ফুলৰ দৰে।

ঘোবী। গাল দুখন ?

গিরাছ। হুপাহ ফুলি থকা গোঁগাপ ফুলৰ দৰে।

ঘোবী। বেছ কথা ! চুলি কোচা ?

গিরাছ। সাপৰ নেজৰ দৰে।

ঘোবী। বেছ, আক নেলাগে ! তাইৰ নামটি কি গিরাছ ?

গিরাছ। সং—সু—ক—তা।

ঘোবী। সংস্কৃত ! অতি বিতোপন ! কিছ লাভৰ উপায় ?

গিরাছ। আপোনাৰ একৰকমে লাভ হল বুলিয়েট ধৰিব পাৰি।
 বুদ্ধভতো জিকিলেই। পৃথীৰাজে দাঁত নিকটালে। এতিয়া দিল্লী আপোনাৰ।
 কাজেই দিল্লীখবীও আপোনাৰ। দিল্লীৰ বাজপাট পালে যেতিয়া আক কি
 ভয় ? দিল্লীখবী সংস্কৃতকো অনাৱাসে পাব। তাৰ পিছতে বেগমচাহেবা
 অৰ্থাৎ দিল্লীখবী সংস্কৃতৰ লগত জাহাপনা অৰ্থাৎ আগুনি বিলি দিল্লীৰ
 প্ৰবোধ-উদ্ধানত তোফা ! জোক !!

ঘোবী। কিছ গিরাছ ! হিন্দুৰ ছোৱালী মুলদানৰ বশ কৰাটো টান।
 ইমান সহজতে কাম নহয়। হিন্দুনাৰী বৰ একাচেকা। যদি সহজতে বশ
 কৰোনে তেন্তে কি কৰিম ?

গিয়াছ। আগে কাহুতি-কিনতি কবি পারে পবি ধবি। তালে তালে
নহলে কাজ, ছোব অব্যক্তি কবি।

ঘোষী। নহর, সেইসবে হব নোরাযে।

গিয়াছ। কেনেই নোরাবিব? আনার মুচলমান মাইকীকহে তুলোরা
চান। তাব প্রমাণ গিয়াছদিনে গাতে পাটছে।

ঘোষী। কেনে ?

গিয়াছ। তাব আগেয়ে মোক কমা কবিস বুলি ক্‌ওক জাহাপনা।

ঘোষী। কৈছেঁ। বাক কমা কবিস।

গিয়াছ। তেত্তে শুনক— আজি বহুদিন আগেয়ে শোভত থাকিব মোরাবি
একেবিমান জাহাপনার এরা-বস্ত খাব খুঁজিছিলো। খাবতো নেপালোঁয়েই।
তা'ব বটা বকছিছ ভালকয়ে পালোঁ।

ঘোষী। ভালকৈ তান্তি ক গিয়াছ।

গিয়াছ। জাহাপনার দিলজান নামেবে বে একনী বান্দী আছিল মনত
পবেনে ?

ঘোষী। কতা ? নশবে দেখোন। ক, তা'ব শিহত ?

গিয়াছ। সি হৈছে প্রথম বাব তাবত-আক্রমণ কবার সময় কখা।
আনার শিবিকত খুব নাচ-গান চলিছে। এনে সময়তে বাহিকব পবা হেনু
সেনাই কবিলে আক্রমণ। দিলজানক এবি থৈ জাহাপনাই মাবিলে লব।
কই তাবিলোঁ আজিহে আজি। জাহাপনাই কেনে বস্ত খাব পবীকা কবি
চোরা বক। এই বুলি জাইব হাতখনত ববিছেঁ। মাথোন—নকব জাহাপনা।
মি টেঁকানা জি'ব লগাই দিলে।

ঘোষী। অ, মনত পবিছে সেই দিলজান। এতিয়া বা তাই কত ?

[দিলজানব প্রবেশ।]

দিল। দিলজান জীয়াই আছে বোবী ! মৰা নাই। ময়ে সেই দিলজান।

বোবী। অসম্ভৱ ! দিলজান মৰিছে।

দিল। কোনে কয় দিলজান মৰিছে ? দিলজানে যে বুকুক জয় কৰিছে।

শোবী। থাকিব পাৰে—দিলজান জীয়াই থাকিব পাৰে। কিন্তু বোবীৰ দিলজান যে জীয়াই নাই !

দিল। তেন্তে মই কাৰ দিলজান ?

শোবী। মই কব নোৱাৰোঁ।

দিল। কব নোৱাৰিলে কেনেকৈ হব ? মই জানো—মই চাহাবুদ্দিন বোবীৰ।

শোবী। নহয়। কেতিয়াও নহয়। মই আক ভোক গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিম।

দিল। আজি তুমি ইমান নিষ্ঠুৰ কিয় চাহাবুদ্দিন ? আজি তোমাৰ চকুত মোৰ প্ৰতি সউ বিষ-দৃষ্টি কিয় ? তোমাক যে মই বৰ ভাল পাওঁ চাহাবুদ্দিন ! তোমাক পাবৰ কাৰণেই মই নাৰীৰ অসাধ্য কাম কৰিছোঁ। ঠেকত পেলাই দিল্লীৰ সেনাপতি দেৱীসিংহক নিজহাতে হত্যা কৰিছোঁ। লাগে যদি—চাব পাৰা তাৰ প্ৰমাণ। চোৱা। এতিয়াও মোৰ হাতত তাৰ তেজৰ ঢেপ লাগি আছে। তোমাক উত্তেজিত কৰি পৃথীৰাজক বধ কৰাইছোঁ। বোধকৰোঁ সেই কথা তুমি পাহৰা নাই। মোৰ সাধ্য অহুসৰি তোমাক সহায় কৰিছোঁ ! নহলে যে তোমাৰ হিন্দুস্থান-বিজয়ৰ আশা সপোনত পৰিণত হবহেতেন !

শোবী। মই তাৰ পূৰ্ণকাৰ দিবলৈ মান্তি আছে।। ভোক বি লাগে তাকে দিম। ক কি লাগে ?

দিল। তোমাৰ বাহিৰে আন একো নেদাঙে।

শোবী। মই যে ভোক আৰু গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিম। তই আৰু বাটগ কে

ইচ্ছা তাৰ কাৰণে বাৰ পাৰ। এই বে গিয়াছ আছে, হুইব আছে, বক্তিয়াব আছে, ইচ্ছামতে বেই সেই এজনক বাছি ল। মই বাধা নিদিওঁ।

দিল। (চকুসোঁটকি) চাহাবুদ্দিন! মই বে বৰ আশা কৰি তোমাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ ?

ধোৰী। মই কি কবিন দিলজান ? মই যে প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ। আকাশৰ পৰা চন্দ্ৰ-সূৰ্য্যি ৰখি পৰিলেও মোৰ কথাৰ লবচৰ নহব। মই ভালোবে কৈছোঁ— মোৰ আশা পৰিত্যাগ কৰ। তাৰ বাহিৰে তোক যি লাহে এই গিয়াছৰ আগত কৈ পঠিয়াবি। দিবলৈ মান্তি আছে। মই এতিয়া বাওঁ। [গৰান।]

দিল। উস ! ইমান দূৰ ? ইমান দূৰ চাহাবুদ্দিন ? তোৰ উপকাৰ চিন্তা কৰাৰ এই পৰিনাম ? খোদা ! তোমাৰ ইমান ধুনীয়া ছনিয়া কি ইমান বিভৎস ? উস বৰ অসহনি ! উপকাৰীৰ সূৰত এই অজগবৰ খোট ! ইমান ছয়তানি খেলা ? ছয়তান ! চাৰিওকালে কেৱল ছয়তান ! মই আক ইয়াত নেথাকোঁ। ছয়তানৰ মাজত নেথাকোঁ। [আত্মহতা।]

গিয়াছ। কি কৰিলি দিলজান ? আত্মহত্যা কৰিলি ? সৰ্কনাশ কৰিলি ? মোৰ আশাৰ ভিখাচন মাৰিলি ? চাওঁ। [লমাই চাই] সঁচাকৈয়ে মৰিল। ইমান সোণকালে মৰেনে ? দিলজান ! এতিয়াই বে তই কথা কৈছিলি ? এক মুহূৰ্ততে জানো মাহুছৰ সূত্ৰা হয় ? নাই, কেতিয়াও হব নোহাবে। হাবানজাদীয়ে কাকি জুৰিছে। (আকৌ বনাই গই) নাই, সঁচাকৈয়ে। নাকত বে সিখাস নাই ! গাটো বৰমুণ্ড পৰা শিলৰ দিটিনা দেব-দেবিয়া চেটা ! উঃ উঃ (কান্দ) দিলজান ! দিলজান ! তই কিয় মৰিলি ? আহাপনা ! তোৰে বোবে দিলজান মৰিল ঐ ! আহাৰ কপাল পুন্নি ঐ ! উঃ উঃ আহাপনাক ধৰব দিব নাছিল। বাওঁ। উঃ উঃ (কানি কানি গয়ান) -

সপ্তম দর্শন

দিল্লী—বাজপথ

[গীত গাই গাই এমন ববাসীর প্রবেশ ।]

ববাসী ।

—গীত—

আহাহে জননী চিব-অভাগিনী লাহিতা ভাবত-আই ?
কান্দো একলগে জননী-সন্তানে, ইটিয়ে সিটিক চাই ।
আছিলো বাধীনা, হলো পবাধীনা, এনেহে কপাল হার ।
হিরাবে যাতনা, বুকুবে বেদনা, দেখি প্রাণ কাটি যায় ।
ছুট বিধতাই লেখিলে ইদবে কপালত কলা দাগ —
কালি লিখবাণী, আজি ভিখাবিণী, ছর্ভাগ্যই দিলে লাগ ।
কাম্বানি আছিলো সত্যাতব তুমি গৌবন্তব কেশবহল,
কাবেস্তত কালি সুখেবে আছিলো, আজি বে গছর তল ।
খুন্ত-সাম্রাজ্যত হুবিছিলো কালি সবজি আকাশী-বাম
পাইছিলো তুমি সন্ন্যাসো আগতে বিধতাব-কোর্ট দান ।
গিবি-গছবত উঠিছিল কালি পছিজ বেদব গান ;
পবিবামন্তিত ভাবতববিব ! তুমিয়ে বে হিন্দুহান ।

তাহানি তুমিয়ে পৃথিবীৰ স্বৰ্গ, জ্ঞান-পৰিমাৰ স্থল—
 পুণ্যময়ী বন্ধ তোমাৰ জননী ! আজিহে শ্মশান হল !
 কান্দিছে হৃদয়ে দেখি তোৰ লগা, নোৱাৰেঁ। থাকিব চাই :
 হলি পৰাধীনী চিৰ অভাগিনী, অ' মোৰ ভাবতী আই !

[ধৰ্ম্মগীৰ প্ৰহাৰ। কুটুব প্ৰবেশ।]

কুটুব। সৌৰা পশ্চিমত হৃদ্য অন্ত বার। তাৰ লগে লগে হিন্দুস্থানত
 হিন্দুৰ গৌৰৱ-হৃদ্যও চিৰকাললৈ অন্ত বার। আজিয়েই হিন্দুৰ বাজাতোগৰ
 বৰনিকা। এইবাৰ মুচলমান ! হজৰৎ শ্ৰোহান্দৰ প্ৰিয় শিষ্যসকল ! তোমা-
 লোকৰ মুক্ত হিন্দুস্থানৰ বাজহুত্ৰ। অৰ্থলোমূপ. স্বৰ্গনিৰ মাতৃদ, দিখীজয়ী
 ঘোৰীৰ দাবা এই কাম হব নোৱাৰে। কুটুবুদ্দিন ! প্ৰস্তুত হ। তয়েই সেই
 পোন-প্ৰথম গৌৰৱৰ অধিকাৰী হব লাগিব। হিন্দুস্থানত বাজহুত্ৰ কৰি—
 এক দাল-বাজবংশৰ প্ৰতিষ্ঠাতা হৈ—তোৰ সোণৰ সপোন মিঠকত পৰিণত
 কৰিব লাগিব। সুগুগুস্তৰ জিলিকি থাকিব তোৰ বিজয়-গুস্ত—কুটুব-সিনাৰ।
 ধোদা ! তোমাৰ মৰ্জি লাগে। [প্ৰহাৰ।]

অষ্টম দৰ্শন

দিৱী—আশান

[চিতাব ছুই অগিছে । চিতাব কাবত সালকৃত্তা ব্ৰহ্মজিতা সংক্ৰুতা ।

ভিলহৰ্দাব, নাগবিক প্ৰাৰ্জনা সকলো চিতাময় ।]

সংক্ৰুতা । এই অগ্নিয়েই মোৰ প্ৰাকৃতিক কোলাত লবলৈ পাই ধন্ত মানিছে ।
স্নয়ো এই অগ্নিয়েই কোলাত আশ্ৰয় লব লাগিব । অগ্নিদেৱ ! এই অভাগিনীক
দ্বিগ্ন নকৰিবা । মোৰ প্ৰাণৰ দেহতাক বিদৰে মৰম চকুৰে চাইছা সেইমৰে
মোকো তোমাৰ অসীম মেহৰ পৰা বঞ্চিত নকৰিবা ।

হৰ্দাব । বাণী ! তুই মৰিব নাই লাগে । তুই বাণী হৈ থাকিবে । হামি
তুক হনায় পূজা কৰিবে । বাজা বাণী ছুইটা হামাক এৰি গলে, হামি
ভিলহৰ্দাব কিমৰে থাকিবে ? হামি যে বৰ বেয়া পাইছে বাণী !

সংক্ৰুতা । কি কৰিম হৰ্দাব ! কপালৰ লিখন খন্দন নেহায় । হৰ্দাব !
প্ৰজাসকল ! বন্ধুসকল ! মেহৰ লগৰীসকল ! মোৰ কাৰণে বেজাৰ নকৰিবা ।
সূত্ৰ নিশ্চয় বেতিয়া—আজি, কালি, নতুবা পৰহি যেনেভেনে সূত্ৰ্যৰ
অনীততা ধীকাৰ কৰিবই লাগিব । সংসাৰত মোৰ আৰু প্ৰয়োজন নাই ।
শৰীৰৰ অৰ্দ্ধাঙ্গ নাই বেতিয়া, বাকী অৰ্দ্ধাঙ্গ থাকিলে কি হব ? বিধতাৰ ইচ্ছাই
পূৰ্ণ হওক । বিধতাৰ লিখনমতে হিন্দুৰ বাজতোম উকলি আহিছে । মোৰ
স্বাৰীৰ সূত্ৰ্যয়েই স্তম্ভপাত । আজি কেৱল দিৱী পৰাধীনতা শিকনিৰে
শুখলাবন্ধ । সমগ্ৰ হিন্দুহানৰ কপালতো এই একে লেখন । মই তাক বেহেঁক

বুঝিব পাৰিছোঁ। তোমালোক সকলোৰে ভৰি ধূলি মূৰত লৈ কই এতিয়া
বাঙ। সো আনন্দখানলৈ বাঙ—ব'ত মোৰ প্ৰিয়ভনে বিকল্পে আগাত অহিব
হৈছে,—ব'ত মোৰ প্ৰাণৰ অক্ষয় ককাইদেৱে বহুদিন যোক নেদেখি চকুলো
টুকিব ধৰিছে, সেই বৈজয়ন্তীখানলৈ বাঙ। বিদায় স্বদেশ ! বিদায় স্বদেশবাসী !
বিদায় স্বদেশৰ তৰু-লতা ! বিদায় স্বদেশৰ পবিত্ৰ মাটি-পানী-বাহু !

[জৰ্জৰিত শব্দে ।]

অৱ। নমবিবি সংযুক্তা ! এতিয়াও তোৰ জীয়াই থাকিবলৈ বহুত দিন
আছে। মৰিল পৃথীৰাজ কোনো কথা নাই। মোৰ লগত চিবকাল তই
সুখেৰে থাকিব আই !

সংযুক্তা। কোন তই ? মোৰ পবিত্ৰ কামত বাধা দিলিহি ? চাবিওকানে
ধূলিকুৰীলি দেখিছোঁ।

অৱ। আই সংযুক্তা ! মই তোৰ দেউতাৰ কনৌজৰাজ জৰ্জীৰ।

সংযুক্তা। আপুনিতো আজি কনৌজৰাজ নহয় দেউতা ! আপুনি বে
শোৰীৰ দাস। আপোনাৰ মনত আজি পৰম আনন্দ নহয়নে ? চাওক—
দিল্লী পৰাধীনা হল। হিন্দু মুচলমানৰ গোলান হল। আপোনাৰ বে'য়াই অক্ষয়
শীতল কোলাত। আপোনাৰ মৰমৰ সংযুক্তাও সেই পক্ষৰে বাতী। দিল্লী
শ্ৰাণন হৈছে। যবে যবে চিতাৰ জুই জ্বলিছে। চাওকসেং দেউতা ! হেশাৰ
পলুয়াই চাওকসেং। আজি আপোনাৰ বহুদিনীয়া অভিলাষ পূৰ্ণ হৈছে। বাতক,
ইয়াত কি চাবলৈ আহিছে ? চাহাবুদ্দিনক ভৰিত ধৰি আনি দিল্লীৰ সিংহাসনত
বহুৱাই ইহ-জন্ম সাৰ্থক কৰকসেং দেউতা !

অৱ। হোৱা কথা হৈ গৈছে। তাৰবাবে আক আকেশ কৰিলে কি
হব আই ? বন, মোৰ কনৌজলৈ বন। তত সুখেৰে থাকিব
পাৰিব।

সংযুক্ত। বাঃ ! মই কনৌজলৈ গৈ বাজপটেখৰী হব পাৰিব ! আপোনাৰ
বিধবা কস্তাক এনে কথা কবলৈ লাজ লগা নাইনে দেউতা ? আপোনাৰ লগত
বোৰ আৰু কথা পাতিবৰ ইচ্ছা নাই। তথাপি ছায়াৰ কৈ বাঙী—বালীলৈ
কি পাট শব, স্ত্রীলৈকে সেই পাট শব। আপুনি ডাবিছে নেকি দেউতা !
বে মুচলবানে দিল্লী লৈয়েই ক'ন্ত থাকিব ? দিল্লীত খুটি পুতি ললে
মাতোমি। জীয়ে নকৰক—আপোনাৰ কনৌজবো এই একে দশা হব।
জয়। মই তোৰ উপদেশ শুনিবলৈ ইয়ালৈ অহা নাই সংযুক্ত !

সংযুক্ত। তেহে কি কৰিবলৈ আহিছে ? মোৰ মৃত্যু চাবলৈ আহিছে
নেকি ? জী-জোঁহাইৰ মুখাণি কৰিবলৈ আহিছে নেকি ? নাই—নহয়। মই
আঁক আপোনাক বেতাৰ নিদিওঁ। কি কৰিম দেউতা ? মট আপোনাৰ
অহবোধ বাৰ্খিব নোৱাৰি নিতান্ত হুঃখিত।

[ঘোৰী আৰু গিৱাহৰ প্ৰবেশ।]

ঘোৰী। মহাবাজ জয়চাঁদ ! এইখন আকৌ কি ? সেয়া কিহৰ জুই ?

জয়। এই অচিয়েই দিল্লীখব পৃথীবাজক দাহন কৰিব ধৰিছে।

ঘোৰী। তেয়েই নোক দিল্লীৰ পটেখৰী ?

গিৱাহ। ঠিক ধৰিব পাৰিছে জাহাপনা !

ঘোৰী। বেছ'ম্বলৰ ৰূপ—উজ্বল জ্যোতি !

গিৱাহ। একো কথা নাই জাহাপনা ! যৱে আপোনাৰ সলনি কাম-
কৰিম। হে ম্বলবী ! তুমি সেইদৰে আত্মবাহী হৈ নৰবিবা। চোখা, এই
লোকৰ সংসাৰ—ভাতে তোমাৰ পোনৰ বোবন—অনিদ্য ৰূপ। হৃদয়ত জানো
অপো আপা-অভিলাষ নাই ?

জয়। গিৱাহুন্ধিন ! তাই বোব কভা।

গিৱাহ। সেয়ে হলে আৰু সম্ভাব কথা। মহাবাজ ! আপোনাৰ সলনি-

ভাগ্যবান পুৰুষ সংসীবত কেইজন আছে ? আপুনি কাহাপনাৰ শব্দৰ হব ।
আপোনাৰ কল্প কাহাপনাৰ প্ৰধান বেকৰ হব ?

জয় । চূপ কৰ পাৰঙ !

সংযুক্তা । ওনিছে দেউতা ! আপুনি দেশবৈৰীৰ মহাৱতা কবি কি
ভীষণ ভুল কৰিছে—এতিয়াতো বুজিব পাৰিছে ? শুন মুসলমান ! তইত
পূৰ্বজন্মৰ তপস্ৰাৰ ফলত আজি হিন্দু হান জয় কৰিছিল সীতা, কিন্তু নিশ্চলক
জানিবি—বাজপুত বশীৰ হান-বাহ্য জয় কৰিবলৈ এতিয়াও বহুত দিন
গণন আছে । দেউতা ! মোৰ মৃত আপোনাৰ পৰম্প্ৰতি দ্বিধক ।

জয় । সংযুক্তা ! মই তোৰ দেউতাৰ নহওঁ । তই দেৱী—মই পিণাচ ।

[সংযুক্তাই গাত বাৰ প্ৰদক্ষিণ কৰি অগ্নিত প্ৰবেশ কৰে ।]

যোৱী । মহাবাজ ! মই হিন্দু হান জয় কৰিবলৈ আহি আজি কিমান বে
নতুন বস্ত দেখিছো, কিমান বে নতুন কথা শিকিছো, কিমান বে নতুন শিক্ষা
পাইছো, তাৰ সীমা-সংখ্যা নাই । এই বে আপোনাৰ কল্প সংযুক্তা—তাই
কিহেবে নিৰ্গিতা—মই একো গম ধৰিব পৰা নাই । তাইক কি বুজিব ?
কনোজৰ বাজকুঁৱৰী, দিল্লীৰ পটেৰী, বৰ্গৰ এখনি কনক-প্ৰতিমা, বে সপোন-
সবোৰবত ফুলি থকা ফুল এগাহ ? বীৰাঙ্গনা সংযুক্তা আৰু বীৰকেশৰী
পৃথীৰাজৰ চিতাভয় ! লোৱা, অহুতপ্ত চাহাবুদ্দিনৰ অশ্ৰুপলব তৰ্পণ মোছা ।
অভিলাপ নিদিবা । আশ্বানত থাকি আজি তোমালোকে বোক অভিলাপ
নিদিবা । এই হিন্দু হান-বিজয়ত আজি চাহাবুদ্দিনৰ একো গৌৰৱ নাই ।

জয় । কুল, চ' বুদ্দিন ! কুল । তোমাৰ একো মোৰ নাই । সকলো মোৰ
এই দেশশ্ৰোহী অক্ষাণৰ । তুমি তোয়াৰ কৰ্তব্য কৰিছা । নিজ কৰ্ম্মফলবে
হিন্দু হান বিজয় কৰি জাতিৰ সন্মান বাধিছা । ইতালীৰ বিজয়বন্দনা উচ্চাৰিছা ।
কিন্তু, মই কৰিছো কি ? জাতিৰ বিকছে, জাতিৰ বিকছে, স্বৰ্গৰ বিকছে

কড়কড় কবি নিজৰ ঘৰত জুই জগাই দিছে। সোণৰ ভাৰতজুৰি স্বপ্ন ন
 কৰি, জী-জোৱাইব ওপৰত, নিজৰ ওপৰত, দেশৰ ওপৰত, প্ৰতিশোধ লৈছে।
 ইয়াতকৈ আৰু বেছি কি কবিৰ লাগে ? সোৱা চোৱা, মোৰ নিমিত্তে নতুন-
 নবক তৈয়াৰ হৈছে। অনন্তকাল তাতে গৈ পঢ়িব লাগিব। জয়চাঁদ !
 জয়চাঁদ ! নাই—সেই পুণ্যাত্মা কনৌজৰাজ জয়চাঁদ সংস্কৃতৰ সৰস্বৰব দিনাই
 লিখিছে। মই কোন জানা ? জয়চাঁদ নহয়—সেই জয়চাঁদৰ প্ৰেতাত্মা
 মাথোন। হাঃ হাঃ হাঃ ! [গৰি বার]

অঁৰ কাপোৰ

সঙ্গীত-সূচী

	গীত	লিখক		পৃষ্টি
১।	অতীত কীৰ্ত্তি	শ্ৰীযুত পদ্মধৰ চলিহা	...	১০
২।	বইছে ধীবে	শ্ৰীযুত		৫
৩।	বাগত স্বাগত	শ্ৰীযুত উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী	...	১৭
৪।	গাওঁ আঁহা	শ্ৰীযুত		২১
৫।	জোনালী বজনী	শ্ৰীযুত উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী	...	২৩
৬।	নমো জননী জনমভূমি	ঐ	...	৪৫
৭।	পৰ্বতে পৰ্বতে	শ্ৰীযুত		৫১
৮।	জনমে জনমে সখী	শ্ৰীযুত উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী	...	৫৩
৯।	কটিকা মোৰ	শ্ৰীযুত		৬৩
১০।	কুঁট কুঁট গান	শ্ৰীযুত পদ্মধৰ চলিহা	...	৭৩
১১।	শ্ৰীকৃষ্ণ ভূত্যা	শ্ৰীযুত বীৰেশ্বৰ গোস্বামী	...	৮২
১২।	মেলে বহাগী বা'	শ্ৰীযুত উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী	...	৮৫
১৩।	ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰ কৰ্ম্মক্ষেত্ৰ	ঐ	...	৯২
১৪।	বিগ্নি আঁহাৰ	ঐ	...	১২৩
১৫।	আঁহাহে জননী	শ্ৰীযুত		

দৃশ্য-সূচী

প্রস্তাবনা—ভাবভ্রমতা, বাগক-বাগিকাসকল ।

১ম অধ্যায়

- ১ম দর্শন—অনন্যপাল, জরচাঁদ, পৃথীবাজ, ভীমছা ।
- ২য় দর্শন—সংযুক্তা, বিজরা, সখীসকল, বিজয়সিংহ ।
- ৩য় দর্শন—পৃথীবাজ, দেবীসিংহ, ভীমছা, প্রহরী, সমবসিংহ ।
- ৪র্থ দর্শন—অজয়সিংহ, সংযুক্তা, জরচাঁদ ।
- ৫ম দর্শন—বিজয় আক অজয় ।
- ৬ষ্ঠ দর্শন—পৃথীবাজ, ভীম, দেবী, জরচাঁদ, সমব, বিজয়, অজয়, কবর, মিত্র, সামন্ত বজা, চাবণ, সংযুক্তা ।

২য় অধ্যায়

- ১ম দর্শন—ঘোবী, দিলজান, গিয়াহ, সমব, সেনা ।
- ২য় দর্শন—দেবী, কুটুব, সমব, ঘোবী, অজয়, পৃথী ।
- ৩য় দর্শন—সংযুক্তা, বিজরা, অজয়, পৃথী, দিলজান, সেনা ।
- ৪র্থ দর্শন—ঘোবী আক পৃথীবাজ ।
- ৫ম দর্শন—জরচাঁদ ।

৩য় অধ্যায়

- ১ম দর্শন—জরচাঁদ আক সংযুক্তা ।
- ২য় দর্শন—বিজয়, মোহনগাল, জরচাঁদ ।
- ৩য় দর্শন—ডিলসেনাবোব ।
- ৪র্থ দর্শন—দেবী, ডিলহর্চাব, দিলজান ।